

Mikołaj Pukianiec

**Organizacja i funkcjonowanie
poznańskiej kapituły
katedralnej w XVII wieku**

Praca doktorska
pisana pod kierownictwem naukowym
pana prof. dr hab. Jana Jurkiewicza
w Zakładzie Historii Nowożytnej do XVIII wieku

Wstęp	5
1. Rys historyczny kapituły katedralnej w Poznaniu do 1600 r.	13
2. Organizacja kapituły katedralnej	21
2.1. Prałatury	22
2.1.1. Prepozyt	22
2.1.2. Dziekan	24
2.1.3. Archidiakon poznański	25
2.1.4. Kantor	26
2.1.5. Kustosz	27
2.1.6. Scholastyk	29
2.1.7. Archidiakon śremski	29
2.1.8. Archidiakon pszczewski	30
2.1.9. Archidiakon warszawski	31
2.1.10. Kanclerz	32
2.2. Kanonie	34
2.2.1. Kanonicy zwyczajni	35
2.2.2. Kanonie doktorskie	49
2.2.3. Kanonicy urodzeni	50
2.2.4. Kanonicy nadliczbowi (supernumerali)	51
3. Wstąpienie do kapituły	53
3.1. Prowizja	53
3.1.1. Prowizja papieska	54
3.1.2. Prowizja biskupa	57
3.1.3. Prezenta królewska	58
3.1.4. Prezenta prepozyta	60
3.1.5. Prezenta kanonii Lubrańskich seu Godziembów (Lubraniec)	61
3.1.6. Wybór kapituły	61
3.2. Instytucja kanonicza	63
3.3. Recepcja, instalacja i habilitacja	63
4. Święcenia kanoników poznańskich	67
4.1. Szafarze święceń	69
4.1.1. Miejsca święceń	70
4.1.2. Święcenia w momencie przyjęcia do kapituły	70

---

5. Pochodzenie terytorialne i społeczne prałatów i kanoników	73
5.1. Pochodzenie terytorialne	74
5.2. Pochodzenie społeczne	76
6. Drogi awansów i kariery duchownej członków poznańskiej kapituły katedralnej w XVII w.	83
6.1. Mechanizm awansów w ramach kapituły	84
6.2. Udział w organach zarządu diecezją	87
6.3. Obejmowanie biskupstw	89
7. Działalność kapituły katedralnej	95
7.1. Kapituły generalne	98
7.1.1. Kapituła generalna św. Piotra i Pawła	99
7.1.2. Kapituła generalna św. Marcina	100
7.2. Kapituły partykularne	102
7.3. Kapituły zwyczajne – tzw. tygodniowe	103
8. Pozakościelna działalność poznańskiej kapituły katedralnej	105
8.1. Sejm	105
8.2. Sejmik województw poznańskiego i kaliskiego	108
8.3. Trybunał Koronny	112
Podsumowanie	117
Aneksy	125
Aneks I	125
Aneks II	129
Aneks IIIa	133
Aneks IIIb	139
Aneks IV	141
Aneks V	155
Aneks VI	157
Bibliografia	163

Wstęp

Kapituły katedralne pełnią ważną funkcję w systemie zarządzania diecezji. Dzięki przywilejom nadanym przez papieżów i sobory, a także lokalnych ordynariuszy odgrywały istotną rolę w życiu Kościołów partykularnych. W rękach kapituły pozostawał zarząd diecezji *sede vacante*. Kapituła wybierała biskupa, wrażliła zgodę lub sprzeciw wobec decyzji ordynariusza. Posiadała niezależny majątek, którym sama zarządzała, w jej gestii pozostawała również obsada zależnych od niej beneficjów.

Stworzenie osobnego systemu przepisów-statutów i przywilejów, określających strukturę, zasadnicze funkcje, a także przynależność członków do jednej grupy społecznej sprawiło, że kapituły u progu XV wieku stały się w rzeczywistości zamkniętymi korporacjami.

Kanonicy, w większości wywodzący się z rodów szlacheckich, byli osobami wpływowymi nie tylko w Kościele diecezjalnym ale całej w Rzeczypospolitej. Nierzadko piastowali urzędy kanclerzy i podkanclerzy, brali udział w poselstwach¹. Pełnienie funkcji w kapitule często było drogą do uzyskania infuły biskupiej lub innej kariery duchownej lub urzędniczej².

Praca niniejsza poświęcona będzie jednej z kapituł polskich, rezydującej przy katedrze i biskupie diecezji poznańskiej. Zakres chronologiczny pracy obejmuje lata 1600-1700. Cezurę początkową wyznacza objęcie diecezji poznańskiej przez biskupa Wawrzyńca Goślickiego. Okres ten odpowiada również zakończeniu monografii ks. dr Konrada Lutyńskiego, dotyczącej kapituły w XVI wieku. Data końcowa wiąże się z wygaśnięciem poznańskiego pontyfikatu biskupa Stanisława

---

¹ W. Dworzaczek, *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572–1655*, RH, R. 23 (1957), s. 289.

² K. Habdas, *Godności biskupie kanclerzy i podkanclerzy koronnych w drugiej połowie XV wieku*, RH (1998), t. XLVI z. 2, s. 21 i n.; A. Radzmiński, *Model awansu i kariery kościelnej w średniowiecznej Polsce na podstawie badań duchowieństwa katedralnego w Płocku*, KH 96 (1989), s. 51.

Witwickiego z uwzględnieniem okresu *sede vacante*. Ponadto wyznaczenie granicy chronologicznej obejmującej jedno stulecie, wpisuje się w przyjętą przez badaczy praktykę analizy dziejów kapituły, wspomnianego ks. dr Konrada Lutyńskiego i dr Pawła Dembińskiego³. Zamiarem autora było kontynuowanie pracy wybitnych poprzedników, wskazujące na procesy zachodzące w łonie korporacji w XVII wieku. Wydaje się, że zarówno tematyka badań, jak i ramy chronologiczne stanowią lukę w dotychczasowych badaniach nad kapitułami okresu staropolskiego.

Ramy terytorialne obejmować będą granice siedemnastowiecznej diecezji poznańskiej. Zgodnie z badaniami ks. Prof. J. Nowackiego i Prof. S. Litaka obszar jurysdykcji biskupów poznańskich od zachodu sięgał okolic Sulechowa, Świebodzina i Krosna, od południa okolic Wschowy, od wschodu okolic Ciężenia i Ostrowa⁴. W skład diecezji wchodziły również ziemie archidiaconatu czerskiego obejmujące teren Mazowsza między Gostyninem, Sochaczewem, Warszawą, Rawą, Warką i Czerskiem.

Stan badań nad dziejami kapituły poznańskiej jest bardzo skromny i sięga zaledwie lat osiemdziesiątych XIX w. Pierwsze wybiórcze badania prowadzone przez Jana Korytkowskiego opublikowane w 1883 r., służące do opracowania składu osobowego kapituły gnieźnieńskiej, ukazały częste łączenie urzędów kanoników poznańskich i gnieźnieńskich⁵. Pogłębione studium okresu średniowiecznego dał Władysław Abraham w pracy poświęconej organizacji Kościoła w Polsce opublikowanej w 1893 r.⁶

Przełomowy okazał się krótki artykuł Kazimierza Miaskowskiego, zawierający spis kanoników katedralnych poznańskich z lat 1525–1532, opublikowany w 1904 r.⁷. Informacje o kanonikach zawarł również Stanisław Karwowski w pracy dotyczącej Kościoła św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu⁸. Marazm badawczy przełamał Robert Weimann w 1909 r., wydając drukiem *Liber Receptiones seu installationes* dla biskupstwa poznańskiego za lata 1532–1800⁹. Nieocenionym ukoronowaniem badań nad dziejami kapituł w Polsce była praca Stanisława Zachorowskiego *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich* z 1912 r.¹⁰. W pełni syntetyczne opracowanie

³ P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieku średnich*, Poznań 2012.

⁴ J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t.2: *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, passim.

⁵ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 do dni naszych*, t. 1–4, Gniezno 1883.

⁶ W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Kraków 1893.

⁷ K. Miaskowski, *Kanonicy katedralni poznańscy w latach 1524–1532*, *Przegląd Kościelny* nr. 6, (1904), s. 276–281.

⁸ S. Karwowski, *Komandoryja i kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu*, *Roczniki PTPN* nr. 38, Poznań 1909, ss. 1–105.

⁹ R. Weimann, *Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturas et canonicatus Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 usque ad annum 1800*, *RPTPN*, nr. 35 (1908), s. 1–167.

¹⁰ S. Zachorowskiego, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.

zawierające informacje o początkach i rozwoju kapituł jest wzorem, bez którego żadna praca dotycząca historii Kościoła w Polsce nie może się obejść. Mimo prawie wieku od jej powstania, pomijając drobne szczegóły, wyniki prowadzonych badań wciąż pozostają aktualne.

W czasie I wojny światowej ukazała się *Bibliografia ustawodawstwa kapitulnego w Polsce*, opracowana przez Jana Fijałka, w której autor postulował konieczność prowadzenia dalszych kwerend i studiów dotyczących Poznania¹¹. W 1932 r. ukazała się analityczna praca Adama Mościckiego, dotycząca ludności w dobrach należących do kapituły¹². Zadziwia fakt, że do prowadzenia kolejnych badań powrócono dopiero po trzynastu latach, gdy Józef Szymański podjął się tego w 1945¹³. W tym czasie ukazała się również edycja *Liber Beneficiorum dioecesis Posnaniensis anni 1510* autorstwa Józefa Nowackiego¹⁴. Ten sam badacz opublikował w 1959 r. pierwszy tom *Dziejów archidiecezji poznańskiej*, będący studium historycznym kościoła katedralnego w Poznaniu¹⁵. Drugi tom ukazał się w 1964 r. i poświęcony był ustrojowi i granicom historycznym archidiecezji. W drugim tomie autor informował o niedalekim terminie ukończenia badań nad dziejami kapituły katedralnej, którym miał być poświęcony tom trzeci, niestety, nigdy się nie ukazał. Niemniej prace Nowackiego pozostaje nadal kamieniem milowym dla badaczy historii Kościoła w Polsce. Ich syntetyczna, przekrojowa forma, a także szczegółowe badania z pewnością długo służyć będą za wzór. W początkach lat sześćdziesiątych Walerian Sobisiak opublikował badania dotyczące latyfundium biskupstwa poznańskiego od XVI do XVIII wieku¹⁶.

Informacje dotyczące historii Kościoła poznańskiego znalazły się również w opracowaniach ogólnych, takich jak *Kościół w Polsce*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego z 1968 r., *Historia Kościoła w Polsce* pod redakcją Bolesława Kumora i Zbigniewa Obertyńskiego z 1969 r. Bolesław Kumor zajął się również badaniem granic diecezji poznańskiej, publikując wyniki w czasopiśmie *Archiwa, Biblioteki i Muzea kościelne* w tym samym roku¹⁷. W 1971 r. w *Studiach Prawno-Historycznych*

---

¹¹ J. Fijałek, *Bibliografia ustawodawstwa kapitulnego w Polsce*, [w:] Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej z materiałów przysposobionych przez X. B. Chodyńskiego, Kraków 1915, s. VIII- CCXXI.

¹² A. Mościcki, *Uwarstwienie ludności wiejskiej w dobrach kapituły poznańskiej w pierwszej połowie XVI wieku*, *Roczniki Dziejów Społeczno- Gospodarczych* nr 2 (1932), s. 113- 122.

¹³ J. Szymański, *Piętnaście lat badań nad dziejami polskich kapituł katedralnych i kolegiackich (1945–1960)*, *ZN KUL* t. 5 (1962), nr 1, ss. 89 – 115.

¹⁴ *Liber Beneficiorum dioecesis Posnaniensis anni 1510*, ed. J. Nowacki, Poznań 1950, Wyd. Źródłowe Komisji Historycznej PTPN, t. 10.

¹⁵ J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t. 1: *Kościół katedralny w Poznaniu- studium historyczne*, Poznań 1959; tegoż, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t.2: *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964.

¹⁶ W. Sobisiak, *Rozwój latyfundium biskupstwa poznańskiego w XVI do XVIII wieku*, Poznań 1960.

¹⁷ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, *ABiMK* 18 (1969) s. 289–352; 19 (1969) s. 271-351.

Marian Fąka przedstawił analizę przebiegu i postanowień synodu diecezjalnego poznańskiego 1642 r.¹⁸. W 1981 r. Janusz Jaskulski opublikował wyniki swych badań nad składem osobowym kapituły poznańskiej w XV wieku¹⁹. Maria Starnawska w 1989 r. podjęła badania nad składem społecznym kapituły poznańskiej w okresie rozbicia dzielnicowego²⁰.

Nową perspektywę badań otworzyło wydanie drukiem Statutów poznańskiej kapituły katedralnej z lat 1298–1763 w 1995 r.²¹. W roku 2000 ukazała się drukiem praca Konrada Lutyńskiego *Kapituła Katedralna w Poznaniu w XVI wieku – organizacja i majątek*, która zebrała wyniki dotychczasowych badań dotyczących Kościoła poznańskiego, przede wszystkim dzięki przebadanemu, ogromnemu materiałowi źródłowemu, co sprawia, że zasługuje na najwyższe uznanie²². Obejmuje ona jeden wiek działalności kapituły, szczegółowe informacje dotyczące jej członków i majątku, a także urzędów kapitulnych. W tym samym roku ukazał się zbiór artykułów *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej*, pod redakcją Andrzeja Radziwińskiego, ukazujący nową metodę analizowania życia kleru poprzez prowadzenie badań nad genealogią i powiązaniem rodzinnymi kanoników oraz funkcjonowaniem elity kościelnej²³.

W tym samym roku ukazał się artykuł Pawła Dembińskiego dotyczący udziału kanoników w posiedzeniach kapituły za pontyfikatu bp. Uriela z Górk²⁴. Godną uwagi jest również praca Krzysztofa R. Prokopa dotycząca biskupów pomocniczych w dobie przedtrydenckiej, a zawarte w niej informacje ilustrują obraz stosunków panujących między kanonikami a biskupami nieordynariuszami²⁵.

Ciekawym i ważnym, a jednak niechętnie poruszonym tematem przez historyków Kościoła zajął się Bogumił Szady, badając prawo patronatu w Rzeczypospolitej. Wyniki opublikowane w 2003 r., w sposób zwięzły i klarowny ukazały zwierzchność i przywileje nad dobrami kapituł, także i poznańskiej²⁶.

---

¹⁸ M. Fąka, *Synod diecezjalny poznański z 1642 roku*, Studia Prawno-Historyczne, ATK Warszawa 1971, s. 153–260.

¹⁹ J. Jaskulski, *Kapituła poznańska w pierwszej połowie XV wieku. Skład osobowy i problematyka badawcza*, PTPN Sprawozdania WNS 98 (1980), Poznań 1981, s. 54–58.

²⁰ M. Starnawska, *O składzie społecznym kapituły poznańskiej w okresie rozbicia dzielnicowego*, KH 96 (1989), s. 31–48.

²¹ *Statuta capituli et ecclesiae cathedralis posnaniensis ex annis 1298–1763* wyd. W. Pawelczak, [w:] Studia i materiały PWT w Poznaniu, t. 15, Poznań 1995.

²² K. Lutyński, *Kapituła katedralna w Poznaniu w XVI wieku – organizacja i majątek*, Poznań 2000.

²³ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej – pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej*, Toruń 2000.

²⁴ P. Dembiński, *Udział prałatów i kanoników w posiedzeniach poznańskiej kapituły katedralnej za pontyfikatu biskupa Uriela z Górk (1479–1498)*, RH R. LXVI (2000), s. 170–213.

²⁵ K.R. Prokop, *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej (2 poł. XIII–1 poł. XVI w.)*, Kraków 2002.

²⁶ B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych*, Lublin 2003.

W ostatnim czasie ukazały się pośmiertnie dwie prace Józefa Nowackiego. Pierwsza z nich jest poświęcona synodom poznańskim w latach 1252–1738²⁷, druga to *Dzieje seminarium duchownego w Poznaniu w latach 1564–1939*²⁸.

W 2012 roku ukazało się obszerne studium prozopograficzne dr Pawła Dembińskiego dotyczące poznańskiej kapituły katedralnej u schyłku wieków średnich. Prace K. Lutyńskiego i P. Dembińskiego, są dziełami godnym najwyższego uznania i powinny być kontynuowane.

Brak gruntowniejszych badań nad dziejami kapituły poznańskiej w XVII wieku, w porównaniu z innymi kapitułami, jak wrocławska, krakowska, gnieźnieńska, inspiruje do ich przeprowadzenia w obliczu dość dobrze zachowanego materiału źródłowego.

Skromna jak dotąd liczba publikacji wymusza na autorze pracy wykonanie pogłębionej analizy materiału archiwalnego.

Badane materiały w większości pochodzą z Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Za najistotniejszy dla omawianego tematu należy uznać zespół Akta Kapituły (CP) liczący 54 księgi. Wymienione księgi, posiadające formę dutki, są głównym przejawem działań kapituły. Znajdujemy w nich opis posiedzeń, listy obecności, sprawozdania finansowe, sprawozdania z odbytych poselstw, informacje od episkopatu i ordynariusza, sprawy sądowe i majątkowe poszczególnych kanoników określane jako *Acta sessionum*, *Acta actorum lub Acta et decreta*. Analiza objęła również księgi przywilejów: *Liber privilegiorum D* – zawierający 512 wpisów z lat 1297–1628 (CP 4), *Liber privilegiorum E* – 85 wpisów z lat 1218–1728, *F* – 225 wpisów z lat 1629–1659 (CP 6) oraz *G* – 186 wpisów z lat 1657–1695. Księgi beneficjów *Liber Beneficiorum, erectionum, fundatorum* (CP 17–CP 20).

Ważnym źródłem są również księgi regestów z lat 1517–1747 (CP 21–25), księga *Liber Installationum* z lat 1601–1696 (CP 83). Osobnym źródłem poddanym szczególnej analizie jest Księga Testamentów *Testamentorum I i II 1601–1700* (CP 85 i 86). Ważnym elementem jest również księga *Visitationum Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis et Capituli* (CP 91), Księgi rewizji, *Revisionum I 1500–1615 i 1570–1800* (CP 111 i CP 112). Kwerenda objęła również regenstry dokumentów i wypisów (CP 21–25) a także księgi granic *Limites*.

Z zespołu Akt Biskupich (AE) na szczególną uwagę zasługują akta Wawrzyńca Goślickiego 1601–1607 (AE XVI–XIX), Andrzeja Opalińskiego (AE XIX–XXIV) Jana Węzyka (AE XXVI), Macieja Łubieńskiego (AE XXVII), Adama Nowodworskiego i Henryka Firleja (AE XXVIII), Andrzeja Szoldrskiego (AE XXX–XXXIV), Kazimierza Floriana Czartoryskiego (XXXVI–XXXVII), Wojciecha Tolibowskiego (AE XXXIX). W kilku przypadkach zachowały się również akta administratorów *sede vacante*,

²⁷ J. Nowacki, *Synody diecezji poznańskiej 1252–1738*, Poznań 2004.

²⁸ J. Nowacki, *Dzieje Seminarium Duchownego w Poznaniu w latach 1564–1939*, Poznań 2007.

Jakuba Brzeźnickiego (AE XVII), Kaspra Hapa (AE XXI), Jana Trach-Gnińskiego (AE XXIX, XXXV), Jana Braneckiego (AE XXXI i brulion XXXIa). Ważnym źródłem okazały się również Akta wizytacji *Acta Visitationum* z lat 1598 – 1790 (AV 1 –17; 44). Dla analizy święceń kanoników kwerenda objęła również *Acta Sacrorum Ordinationum* z lat 1588–1712 (ASO 1–6) i księgi *Acta Causarum* z lat 1597–1701 (AC 131–181). Przejrzano także dokumenty pergaminowe kapituły katedralnej z lat 1597–1685 (DK perg. 308–326).

Istotnym elementem pracy jest wzbogacenie kwerendy o materiały *Archivio Segreto Vaticano*, szczególnie zespoły *Segreteria di Stato della Santa Sede (Lettere dei Vescovi e Prelati vol. 17–21)*, obejmujące zbiór korespondencji biskupów z Kurią Rzymską, (*Ad Limina*), *Dataria Apostolica (Processus vol. 16-51)*, w którym znajdują się akta procesów informacyjnych biskupów i biskupów koadiutorów, a także *Archivum Rota Romana (Sacrae Rotae Romanae)*. Kwerenda objęła również centralne archiwa w Polsce takie jak AGAD i instytucje tj. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Biblioteka PAN w Kórniku czy PAU-PAN w Krakowie.

W 1918 r. staraniem Wydziału Teologicznego ukazała się księga wizytacji Antoniego Onufrego Okęckiego, którą również zaliczyć należy do najistotniejszych źródeł²⁹.

Osobnym cennym źródłem jest kronika *Accessio Novissima* – Kronika klasztoru oo. benedyktynów w Lubiniu spisana przez opata Kieszkowskiego.

W pracy zostały wykorzystane również źródła drukowane, wśród których na szczególną uwagę zasługują wspomniane już wcześniej *Statuta capituli et ecclesiae posnaniensis ex annis 1298–1763*, *Concilia Poloniae t. 7: Synody diecezji poznańskiej i ich statuty wyd.*, *Acta capitulorum Gnesensis, Posnaniensis et Vladislaviensis (1408–1530)*, *Receptiones seu installations ad episcopatum praelaturas et canonicatus ecclesiae cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 usque ab anno 1800*, *Akta synodów różnowierczych w Polsce t. IV, Kronikę Jezuitów poznańskich, Akta sejmikowe województwa Poznańskiego i Kaliskiego* ed. W. Dworzaczka i M. Zwierzykowskiego, a także inne wymienione i opisane szczegółowo w bibliografii.

Granica dzieląca problematykę pracy ukazuje dwie płaszczyzny, pierwsza z nich to ukazanie kapituły jako zamkniętej korporacji, druga to ukazanie pochodzenia i funkcjonowania elity kościelnej, jaką stanowili kanonicy kapituły katedralnej w Poznaniu i ich wpływu na życie i politykę w regionie i Rzeczypospolitej.

Zebrane informacje posłużyły do opisu organizacji i funkcjonowania poznańskiej kapituły w XVII wieku. Analizę rozpocząłem od niewielkiego szkicu dotyczącego dziejów ustroju i kształtu korporacji do 1600 roku. W moim przekonaniu, obszernie, opublikowane niedawno badania dr P. Dembińskiego i dr K.

²⁹ Antonii Onuphrii de Okęcie Okęcki epi. Posnaniensis et Varsaviensis supremi Regni cancellarii ecclesiae cathedrae Visistatio ab Anno 1781 sub Anno 1784 finita, Poznań 1918.

Lutyńskiego zwalniają mnie od szczegółowego omawiania tego zagadnienia. Rozdział drugi zawiera najważniejszą część pracy, jaką jest utworzenie składu osobowego kapituły z uwzględnieniem poznańskich prałatur i kanonii. Analizie poddane zostały tutaj także obowiązki łączące się z posiadaniem funkcji w zgromadzeniu, dając początek rozważaniom o organizacji gremium. W rozdziale trzecim postawione zostały pytania dotyczące przyjęcia do kapituły. Ukazane zostały proporcje między wpływami na obsadzanie beneficjów i prowizjami biskupów, papieży, prepozytów i administratorów sede vacante. Poruszona została również kwestia przepisów i obowiązków związanych z obejmowaniem prałatur i kanonii. Rozdział 4 poświęcony jest problematyce święceń.

Następnie, w rozdziale 5, podjęta została próba scharakteryzowania zbiorowości duchownych z uwzględnieniem pochodzenia społecznego i terytorialnego. W analizie zakresu terytorialnego uwzględniony został zarówno podział administracyjny Rzeczypospolitej na prowincje, województwa i powiaty, a także podział organizacji kościelnej na diecezje.

Rozdział 6 poświęcony został czynnikom wpływającym na drogi awansów i kariery duchownej kanoników i prałatów.

Kolejne dwa rozdziały wskazują na aktywność wewnętrzną związaną ze statutowym funkcjonowaniem kapituły (zebrania generalne, partykularne i tygodniowe) i aktywność pozakościelną, przez co rozumieć należy udział w Trybunale Koronnym, sejmie krajowym i sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego.

Pracę zamyka podsumowanie i aneksy. Aneks I zawiera wykaz delegatów na sejm krajowy. Aneks II zawiera wykaz prałatów i kanoników delegowanych na sejmik województw poznańskiego i kaliskiego w XVII wieku. W aneksie III przedstawieni zostali deputaci do Trybunału Koronnego. Aneks IV zawiera biogramy wybranych duchownych. Kryterium wyboru, którym kierowałem się przy wyborze, była przede wszystkim aktywność i udział w życiu kapituły, obecność na posiedzeniach, delegacjach i poselstwach. Aneks V zawiera spis plenipotentów, przez których instalowali się prepozyci. Aneks VI zawiera zastawienie zebrań generalnych kapituły w XVII wieku.

Praca niniejsza powstała pod kierunkiem Pana Profesora Jana Jurkiewicza, któremu składam w tym miejscu podziękowania za cenne uwagi dotyczące materii pracy i metody. Wdzięczny jestem również Panu Profesorowi Maciejowi Serwańskiemu, Panu Profesorowi Michałowi Zwierzykowskiemu oraz Panu Doktorowi Igorowi Kraszewskiemu, za okazaną pomoc, uwagi i dyskusje nad problemami jakie pojawiły się w trakcie opracowania tematu. Podziękowania za życzliwość i merytoryczną pomoc kieruję do J. M. Rektora Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie, księdza Profesora Hieronima Fokcińskiego.

Kwerendę w Watykanie umożliwiło mi stypendium im. Karoliny Lanckorońskiej w styczniu 2012 roku.

Rys historyczny kapituły katedralnej w Poznaniu do 1600 r.

Historia kapituły katedralnej w Poznaniu sięga X w., a instytucja ta odegrała niezmiernie ważną rolę w dziejach archidiecezji poznańskiej. Jej początków należy szukać w otoczeniu pierwszych biskupów misyjnych na ziemiach polskich¹. Grupa duchownych otaczających biskupa tworzyła *presbyterium*, którego zadaniem było niesienie pomocy w liturgii i zarządzaniu tworzącej się diecezji. Pierwszą informację o funkcjonowaniu takiej wspólnoty podał merseburski kronikarz Thietmar, nazywając biskupa poznańskiego Ungera *Posnaniensis coenobii pastor*.² Formuła taka pozwala domniemywać, iż owe coenobium (wspólnota, klasztor) było załącznikiem kapituły. Wobec bardzo skąpego materiału źródłowego, próbę rekonstrukcji dziejów omawianej instytucji należy oprzeć na powszechnej praktyce kościelnej, stosowanej w krajach Europy Zachodniej (szczególnie w Niemczech), na której wzorował się średniowieczny Kościół polski.

W skład pierwszych polskich kapituł wchodził głównie kler świecki, chociaż trudno całkowicie wykluczyć możliwość uczestnictwa duchowieństwa zakonnego³.

¹ W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Poznań 1962, s. 176.

² *Thietmari Chronicon* ed. V. Cl. Joan. M, Lappenberg, J.U.D. Reipublicae Hamburgensis tabulario, [w:] *Monumenta Germaniae Historica scriptores*, t. III ed. G.H. Pertz, Hannover 1839, ks.VI c. 43.

³ Dyskusja tocząca się w latach 1880- 1912 o składzie pierwszych polskich kapituł do dziś nie została zakończona, choć zdecydowana większość badaczy opowiada się za stanowiskiem S. Zachorowskiego, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912, s. 34. Zob. dyskusję

Pierwsi kanonicy prowadzili *vita communis* przy katedrze, zgodnie z regułą akwizgrańską, uznawaną powszechnie na Zachodzie⁴. Utrzymywana była z dóbr wspólnych biskupstwa. Pierwsze pewne informacje o kanonikach poznańskich znajdujemy w tzw. *falsyfikacie łądzkim*, wystawionym dla cystersów przez Mieszka Starego z roku 1145 r.⁵, a będącym w rzeczywistości odbiciem stanu z 1195 r.⁶ Dokument wymienia wśród świadków prepozyta Stefana i dziekana Cicerada. W początkach XIII wieku pojawiają się kanonicy o imionach Lambert⁷, Fabian⁸, Aro⁹, Teofil¹⁰, Helwik¹¹.

Do najwybitniejszych jednostek tego okresu zaliczyć należy Gotszalka – Baszke, kustosza i kantora poznańskiego, autora *Roczników kapituły poznańskiej*¹². W opisywanym okresie zauważyć można tworzenie ścisłych związków rodów z kapitułą. Przykładem jest przypadek z połowy XIII wieku kustosza Mikołaja z Wełny i jego syna Izajasza, który także był kanonikiem¹³, kanonika Mikołaja z Rogalina, którego syn, ksiądz Jan, dzierżawił wieś od kapituły¹⁴. Prepozyt Wincenty, późniejszy biskup poznański, posiadał dwóch synów¹⁵, podobnie kanonik Bogufał, również późniejszy biskup, miał syna Jakuba, który był zakładnikiem księcia Świętopełka pomorskiego¹⁶. Przykłady powyższe są dowodem oporu polskiego środowiska kościelnego wobec reformy gregoriańskiej, a przynajmniej świadczą o powolnym jej wprowadzaniu¹⁷.

T. Wojciechowski, *O rocznikach polskich X–XV w.*, Pamiętnik Akademii Umiejętności Wydz. Filo. i hist.-filozof., t. IV (1880), s. 223 i n.; S. Smolka, *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa 1881, s. 528; F. Piekościński, *Jeszcze słowo o dokumencie legata Idziego do klasztoru Benedyktynów w Tyńcu*, KH, Lwów 1899, t. II, s. 53; K. Potkański, *Opactwo w Łęczyckim Grodzie*, Rozprawy Wydz. Hist.-filozof. Akademii Umiejętności, t. XLIII (1901), s. 134; J. Szymański, *Biskupstwa Polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, [w:] *Kościół w Polsce t. I*, red. J. Kłoczowskiego, Kraków 1966, s. 199;

⁴ J. Kłoczowski, *Vitae communis kleru w XI i XII wieku*, Roczniki Humanistyczne, 10 (1961) z. 2, s. 5 i n.; T. Lalik, *Zagadnienie Vitae communis kapitul polskich*, [w:] *Studia średniowieczne*, Warszawa 2006, s. 495 i n.

⁵ KDW t. I, nr 10.

⁶ W. Kętrzyński, *Studia nad dokumentami XII wieku*, Rozprawy Wydz. Hist.-filozof. Akademii Umiejętności, T. 26 (1891), s. 283; M. Starnawska, *O składzie społecznym kapituły poznańskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego*, KH, t. 96 (1989), s. 33.

⁷ KDW, t. I, nr 74.

⁸ KDW, t. I, nr 74.

⁹ KDW, t. I, nr 127.

¹⁰ KDW, t. I, nr 170.

¹¹ KDW, t. I, nr 196.

¹² K. Jasiński, *W kwestii autorstwa Kroniki wielkopolskiej*, Studia Źródłoznawcze, 1 (1957), s. 228.

¹³ M. Starnawska, *O składzie społecznym kapituły poznańskiej*, s. 37.

¹⁴ KDW, t. I, nr 264.

¹⁵ J. Bieniak, *Różnorodność kryteriów badawczych w polskiej genealogii średniowiecznej*, [w:] *Genealogia, Problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym*, Toruń 1982, s. 145.

¹⁶ *Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, Warszawa 1970, t. VIII, s. 40.

¹⁷ J. Szymański, *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII wieku*, Warszawa 1963, s. 363 i n.

Coraz częstsze pojawianie się imion kanoników jest wyrazem wzrostu znaczenia kapituły. Był to wynik zakończenia procesu budowania sieci kapituł jako korporacji. W XIII wieku stały się one podmiotami posiadającymi osobowość prawną i zdolność do działania¹⁸. W okresie tym posiadały niezależność majątkową od dóbr biskupich. Poszczególne kapituły, w tym także poznańska, posiadały statuty – wewnętrzne przepisy określające strukturę, podział obowiązków, zasady obowiązujące w korporacji. Wydawanie owych statutów należało do biskupa, stąd ukształtował się pogląd, iż pierwotnie owe zarządzenia były dekretami biskupimi¹⁹.

Obecnie do najstarszych statutów poznańskich zaliczane są dwa z 1298 r., wydane przez biskupa Andrzeja Zarembe²⁰. Na tym etapie obsadzanie kanonii, jak i większość podejmowanych decyzji leżała w gestii ordynariusza. Przed rokiem 1298, jak i po nim, zasadniczo kanoników kapituły podzielić można na dwie grupy, prałatów i kanoników zwyczajnych. Do początków XIV w. do grona prałatów należeli: prepozyt, dziekan, archidiacon poznański, kantor, kustosz i scholastyk (łącznie 6 członków). W wyniku reformy wspomnianego biskupa, Andrzeja Zaremby z archidiaconatu poznańskiego wydzielono dwa dodatkowe archidiaconaty (od XIV w. nazywane śremskim i pszczewskim). W niedługim czasie utworzona została prałatura dla kanclerza kapituły – liczba prałatur wzrosła zatem do dziewięciu²¹, w kolejności starszeństwa: prepozyt, dziekan, archidiacon poznański, kantor, kustosz, scholastyk, archidiacon śremski, archidiacon pszczewski i kanclerz. W wiek XIV wkraczała mając 24 kanoników zwyczajnych i dziewięciu prałatów (razem 33 osoby).

Osobną grupę stanowili kanonicy gracjalni – nadliczbowi, posiadający uposażenie z majątku biskupa. Tytuł ten nadawany był w wyjątkowych sytuacjach, dla specjalnie wybranego duchownego i wygasał wraz z jego śmiercią. Praktyka taka służyła do wprowadzania przez biskupów do kapituły swoich popleczników. Nadania biskupie *canonici gratiales* zanikają w końcu XIII wieku wraz ze statutem biskupa Jana Nałęczca²².

W wyniku zachodzących przemian wzrastała powaga kapituły, czego ukoronowaniem stało się nadanie uprawnienia do zarządzania diecezją *sede vacante*²³.

---

¹⁸ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich*, s. 55.

¹⁹ J. Fijałek, *Bibliografia ustawodawstwa kapitulnego w Polsce*, [w:] *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej z materyałów przysposobionych przez ks. Prałata Stan. Chodyńskiego*, Kraków 1915, s. CLVIII.

²⁰ KDW, t. II, nr 778 i nr 780.

²¹ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, s. 673, Poznań 1964,.

²² S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój*, s. 89.

²³ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, 198.

Wśród członków kapituły dominowali przedstawiciele rodów rycerskich, wywodzący się z Łodziów²⁴, Nałęczów²⁵, Drogosławiców²⁶, Porajów-Róźców, Dryjów²⁷ i Pałuków. Udział mieszczaństwa był niewielki, zwiększył się w wieku XV, XVI i XVII, gdy wysokie funkcje sufraganów zaczęli osiągać duchowni wywodzący się z rodzin patrycjatu miejskiego²⁸.

W XIV wieku władza biskupa nad kapitułą została ograniczona przez prowizje papieskie. Od powołania na tron św. Piotra papieża Jana XXII kuria papieska słała do wszystkich kapituł polskich prowizje na poszczególne kanonie. Szczególnie uciążliwymi zarówno dla ordynariusza, jak i członków kapituł były *ekspektatywy*, przez nie papież nadawał prawo do pierwszej wakującej kanonii swojemu kandydatowi z pominięciem normalnego trybu (bez zgody biskupa i kapituły)²⁹. Inną formą ingerencji papieskiej były rezerwacje na opuszczone kanonie³⁰.

W roku 1362 biskup poznański Jan V Doliwa z Lutogniewa utworzył dodatkową prałaturę archidiacona czerskiego (od 1406 roku związanego z kolegiatą św. Jana Chrzyciela w Warszawie i nazywanego warszawskim)³¹. Łącznie liczba członków kapituły poznańskiej w tym okresie wynosiła 46³² (10 prałatur i 36 kanonie zwyczajne), co dawało jej pierwsze miejsce w archidiecezji gnieźnieńskiej³³.

Warto również zauważyć, iż w tym okresie miały miejsce dwa znaczące dla kapituły poznańskiej wydarzenia. Pierwszym z nich był ślub Kazimierza Wielkiego z Adelajdą, córką landgraфа heskiego w katedrze poznańskiej we wrześniu 1341 r., drugim wydarzeniem było zawalenie się katedry ok. 1355 r.³⁴

Do 1407 roku kapituła obradowała w kapitularku, którym była katedralna zakrystia św. Stanisława, a od tego roku po dzień dzisiejszy obraduje w kaplicy św. Ducha i św. Anny, obecnie poświęconej Sercu Jezusowemu³⁵.

W początkach XV w. relacje między kapitułą a biskupem uległy pogorszeniu, co było wynikiem polityki prowadzonej przez biskupa Stanisława Ciołka³⁶. Wraz z narastającym konfliktem wzrastała rola kapituły. Po śmierci ordynariusza kapituła

²⁴ O. Halecki, *Ród Łodziów*, Miesięcznik Heraldyczny 4 (1911), s. 116.

²⁵ J. Pakulski, *Nałęcz wielkopolscy w średniowieczu*, Warszawa 1982, s. 57 i n.

²⁶ S. Kozierowski, *Ród Drogosławiców*, Miesięcznik Heraldyczny 6 (1913), s. 107.

²⁷ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łeczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 138 i n.

²⁸ J. Kłoczowski, *Kler katolicki w Polsce średniowiecznej. Problem pochodzenia i dróg awansu*, KH (1981), z. 4, s. 933.

²⁹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój*, s. 104.

³⁰ K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 81.

³¹ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, s. 37.

³² K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 53.

³³ P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich*, s. 38.

³⁴ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. I, s. 95.

³⁵ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, s. 675.

³⁶ S. Badeni, *Stanisław Ciołek biskup poznański*, Rozprawy Wydz. Hist.-Filoz. Akademii Umiejętności, 14 (1900), s. 372 i n.

w styczniu 1438 r. nie potrafiła dojść do porozumienia. Część kanoników wraz z prepozytem Wyszotą z Górki³⁷ i dziekanem Mikołajem z rodu Dryjów poparła kandydata królewskiego, dziekana krakowskiego, Mikołaja Lasockiego. Druga część, na czele której stał administrator diecezji Jan Pella Niewiesz, archidiakon gnieźnieński, poparła Andrzeja z Bnina³⁸. Obaj elekti zwrócili się do Stolicy Apostolskiej o rozwiązanie problemu, w wyniku czego biskupem został Bniński. Sytuacja ta pokazuje, jak ważna była równość głosów podczas posiedzeń kapitułnych. Równy *vox in capitulo* stał się jednym z podstawowych praw kanoników, usankcjonowanie tej zasady znalazło się w statutach kapituły w Poznaniu 1433 r.³⁹ Obecność na zebraniach kapituły była obowiązkowa. Obrady kapituł partykularnych odbywały się co tydzień we wtorek⁴⁰, kapituły generalne odbywały się zawsze w dzień po wspomnieniu apostołów św. Piotra i Pawła, 29 czerwca i św. Marcina, 12 listopada⁴¹.

Do praw, ale i obowiązków kanoników w omawianym okresie należało odprawianie mszy konwentualnej i służba chórowa w niedziele i święta. Za niewypełnienie obowiązków groziły znaczące kary, zgodnie ze statutem z 1479 r. była to utrata prawa dystrybucji, a nawet kary pieniężne⁴². Mimo zaostrzenia przepisów moralność członków kapituły pozostawiała wiele do życzenia. Biskup Andrzej z Bnina wobec powtarzających się skandali, wydał nakaz usunięcia młodych podejrzanych kobiet z domów prałatów i kanoników⁴³.

Od 1469 roku do kapituły wprowadzany został opat lubiński. W akcie jego przyjęcia powoływano się na starodawny zwyczaj, który jednak w świetle istniejących źródeł nie miał miejsca wcześniej⁴⁴.

Wzorowo układała się współpraca między ordynariuszem i kapitułą na polu walki z husytyzmem w Wielkopolsce. Kanonicy występowali zawsze obok biskupa podczas procesów innowierców – akta wspominają o zaangażowaniu dwóch jej członków, Hektora i Jana Twardowskich⁴⁵. Zasadniczo korporacja dawała biskupowi wolną rękę, zastrzegła jedynie, że podejrzani o herezję powinni przez tydzień chodzić w specjalnym stroju, co miało być oznaką hańby dla oskarżonych⁴⁶.

³⁷ P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna*, s. 725.

³⁸ J. Długosz, *Catalogus episcoporum Posnanen, Opera omnia I*, Kraków 1887, s. 511.

³⁹ *Statuta capitulorum Gnesnensis et Posnaniensis*, wyd. B. Ulanowski, Archiwum Komisji prawniczej, 5 (1897), s. 501.

⁴⁰ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój*, s. 163.

⁴¹ *Ibidem*, s. 170.

⁴² AAP, CP 467, k. 46 – 49; CP 90, k. 128, 131, 149.

⁴³ *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, wyd. B. Ulanowski, vol. 1: *Acta capitulorum Gnesnensis, Posnaniensis et Vladislaviensis (1408-1530)*, [w:] *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, Kraków 1894, t. XIII, nr 626.

⁴⁴ AAP, AC IX, s. 103.

⁴⁵ M. Mastyska, *Biskup Andrzej z Bnina*, Poznań 1933, s. 12.

⁴⁶ *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, nr 263, s. 53.

W 1484 roku Kazimierz Jagiellończyk wystosował mandat do biskupa Uriela Górki, zakazujący wprowadzania do kapituły osób nieszlacheckiego pochodzenia. Postanowienie króla spotkało się z opozycją wewnątrz poznańskiego kościoła, czego wynikiem stało się uchylenie mandatu na sejmie w Piotrkowie, w 1496 r. Zgodnie z wprowadzoną ustawą zaistniała możliwość wprowadzenia plebejuszy do kapituły poprzez utworzenie kanonii doktorskich (doktor teologii, prawa i medycyny). Pierwszy statut dotyczący tego zagadnienia wydał biskup Jan Lubrański w 1499 r.⁴⁷ Specjalne prebendy doktorskie powstały dopiero w pierwszej połowie XVI wieku, od 1523 r. „fundi Jankowo” dla doktora teologii, od 1525 r. „fundi Kaźmierz” dla kanonikatu jurysty, być może od 1543 r. „fundi Popowo”, przeznaczone dla doktora medycyny⁴⁸ ale z braku takowego, otrzymywali je doktorzy prawa⁴⁹.

Dla historii kapituły poznańskiej ważnym wydarzeniem było powołanie na tron biskupi Jana Lubrańskiego w dniu 21 kwietnia 1498 r.⁵⁰ Powołany ordynariusz wywarł znaczący wpływ na dzieje archidiecezji. Z jego inicjatywy w 1519 r. rozpoczęła działalność Akademia, kształcąca w duchu zachodnich szkół renesansowych⁵¹. Naczelną władzę nad powołaną akademią posiadał biskup i kapituła. Z grona kanoników katedralnych wyłaniani byli prowizorzy, sprawujący nadzór nad szkołą. Kapituła powierzono również kontrolę nad budową gmachu przeznaczonego na instytucję, czym zajmował się najpierw prokurator, a następnie kapitulni „prefekci fabryki”⁵². Szybko kanonicy zostali zobowiązani przez biskupa do wybudowania osobnego domu mieszkalnego, dla przybyłego na uczelnię profesora Hegendorfera⁵³. Od lat dwudziestych XVI w. przyjęła się również praktyka wprowadzania doktorów prawa na kanonię z przypisanym „fundum Kaźmierz” i doktorów teologii z „fundum Jankowo”⁵⁴.

Osobnym problemem stało się utworzenie seminarium duchownego w Poznaniu w 1564 roku, zgodnie z postanowieniami soboru trydenckiego⁵⁵. Wizja kapituły i biskupa co do powstania seminarium były zgoła odmienne. Biskup nie widział potrzeby tworzenia nowego ośrodka kształcącego kleryków wobec faktu istnienia Akademii, kapituła natomiast domagała się erekcji seminarium

---

⁴⁷ AAP, CP 467, k. 54; CP 33, k. 1.

⁴⁸ L. Gąsiorowski, *Rozprawa wyświecająca historią zaprowadzenia kanonikatu doktora medycyny przy wszystkich kościołach katedralnych polskich*, RPTPN, 1 (1860), s. 317 i n.

⁴⁹ K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 63.

⁵⁰ AAP, AC I, k. 163.

⁵¹ K. Mazurkiewicz, *Początki Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (1519-1535)*, Poznań 1921, s. 5.

⁵² AAP, AC 8, k. 160; AC IX, k. 28, 34 I n.

⁵³ AAP, AC 9, k. 119.

⁵⁴ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, s. 680.

⁵⁵ Sess. 23 c. 18 ref.

i uposażenia z mienia biskupiego⁵⁶. W wyniku sporu od 1576 roku zarząd seminarium powierzono kolegium jezuickiemu (do 1619 r.).

Trudności nastęczała także sprawa sufraganów poznańskich, tytularnych biskupów enneńskich. Mimo tego, iż od 1469 roku kapituła zgodziła się na wydzielanie z majątku biskupiego uposażenia dla biskupów pomocniczych, to do jej obowiązków należało zapewnienie im domu mieszkalnego⁵⁷. W 1547 roku kapituła została przez biskupa zmuszona do przyjęcia w swoje szeregi sufragana i nadania mu „fundi Oporowo”⁵⁸. W pierwszych latach postanowienie to było przyczyną sporów z nowymi pomocnikami ordynariuszy⁵⁹, wywodzącymi się często z duchowieństwa klasztornego⁶⁰.

Zarówno w XVI, jak i XVII wieku, ważną rolę zaczęło odgrywać prawo patronatu nad prebendami kanonii. Głównymi patronami byli papież, biskup, król, kapituła, a także rody szlacheckie fundatorów⁶¹. W istocie patronat sprowadzał się do prawa obsadzania kanonii przez patronów. Biskup poznański posiadał patronat nad prebendami dziekana, kantora, kustosza, scholastyka, kanclerza oraz kanoniami Gałowo, Rogalin, Dopiewo, Rogoźno, Dalabuszki, Dakowy, Wyskoć, Ostrowo, Przysieka, Spławie, Winiary, Chwałkowo, Łęki⁶². Za zgodą ordynariusza i kapituły obsadzano archidiakoniat poznański, śremski i pszczewski oraz kanonie doktorskie (Kaźmierz, Jankowo, Studzieniec)⁶³. Król zachowywał prawo do obsadzania prepozytury, archidiakonatu czerskiego (warszawskiego), komandorii św. Jana, oraz kanonii Krzesiny⁶⁴. Prepozyci kapitulni rościli sobie prawo do ustanawiania kanoników na „fundi Żegowo”, św. Mikołaja i św. Marcina. Patronat szlachecki nad „fundi Lubraniec” sprawowała rodzina Lubrańskich⁶⁵, zastrzegając, że ustanawiani kanonicy mają wywodzić się z rodu Godziębów.

---

⁵⁶ J. Nowacki, L. Piechnik, W. Hozakowski, *Dzieje Seminarium Duchownego w Poznaniu w latach 1564-1939*, Poznań 2006, s. 30.

⁵⁷ K.R. Prokop, *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej*, Kraków 2002, s. 313.

⁵⁸ APP, CP 38, k. 170.

⁵⁹ Jeden z najsłynniejszych sporów toczyła kapituła z biskupem enneńskim Jakubem Dziaduskim zw. *Pietuch*. Kapituła nie chciała zgodzić się, by mimo wprowadzenia go do grona kanoników, miał prawo do stroju, który im przysługiwał.

⁶⁰ P. Czaplewski, *Tytularny episkopat w Polsce średniowiecznej*, RPTPN, 40 (1913), s. 93.

⁶¹ B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej*, s. 52 i n.

⁶² A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych*, s. 203.

⁶³ B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej*, s. 164.

⁶⁴ K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 66-67, 85-87.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 88.

Organizacja kapituły katedralnej

Najstarsze zasady współżycia w kolegiach duchownych warunkowały ich wewnętrzne podziały. Mechanizm ten dotyczył także kapituł katedralnych. W tzw. *regule akwizgrańskiej* (ok. 816 r.) znajduje się rozróżnienie członków wspólnoty na *praelati* – stojących na czele i *canonici* – członków zwyczajnych¹. Ten sam model poprzez Niemcy trafił do Polski zapewne na przełomie XI i XII w. Liczba prałatów i kanoników katedralnych w diecezjach polskich była zróżnicowana. W okresie nowożytnym kapituła krakowska posiadała 9 prałatów i 39 kanoników zwyczajnych², wrocławska 7 prałatów i 33 kanoników zwyczajnych³, gnieźnieńska 6 prałatów i 31 kanoników zwyczajnych⁴; w kapitule poznańskiej, zaliczanej do najliczniejszych, w świetle *Liber beneficiorum* z 1510 r. było 10 prałatów i 35 kanoników zwyczajnych.

Podział na prałatury i kanonikaty, oprócz tradycyjnego starszeństwa nie dawał żadnej grupie znaczących przywilejów⁵. Wśród elementów wyróżniających obie grupy należy wymienić trzy zasadnicze: strój, który od wieków średnich składał się z czarnej sutanny, komży, almucji popielicowej wraz z kapą do nakrycia głowy,

¹ A. Werminghoff, *Die Beschlüsse des Aachener Concils im Jahre 816*, Neues Archiv der Gesellschaft für altere deutsche Geschichtskunde 27 (1901), s. 625.

² B. Kumor, *Dzieje ustroju Kościoła w Polsce*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. I, Poznań-Warszawa 1974, s. 108.

³ J. Plater, *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku*, Wrocław 1998, s. 40.

⁴ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 do dni naszych*, t. I, cz. I, s. 29.

⁵ K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 37.

określona funkcja i precedencja. Z nich najbardziej godną uwagi jest procedencja, polegająca na pierwszeństwie zgodnym z pierwszeństwem historycznym powoływania prałatur. W praktyce życia kapitulnego sprowadzało się to do pierwszeństwa miejsc na kapitułach generalnych i partykularnych. W aktach kapituły poznańskiej z lat 1600–1700 (*acta sessionum*), widoczny jest także układ starszeństwa w obrębie prałatur: prepozyt, dziekan, archidiakon poznański, kantor, kustosz, scholastyk, archidiakon śremski, pszczewski, archidiakon warszawski, kanclerz. Kolejność kanoników zwyczajnych związana była ze starszeństwem przyjęcia danego kanonika do kapituły.

2.1. Prałatury

2.1.1. Prepozyt

Pierwszą i najważniejszą rolę w kapitule katedralnej odgrywał prepozyt. Posiadał władzę administracyjną nad wspólnym majątkiem kapitulnym (*mensa comunis*), kierował i reprezentował korporację na zewnątrz, przewodniczył obradom i je podsumowywał. Zgodnie ze zwyczajem przysługiwało mu również prawo przydzielania domów i kurii duchownym rezydującym przy katedrze⁶. Na mocy statutu kapituły poznańskiej miał prawo przewodzić synodom diecezjalnym i podsumowywać obrady podczas nieobecności biskupa⁷. *Ius collationis* na prepozyturę poznańską od połowy lat trzydziestych XV w. posiadał król⁸, co znajduje odbicie w *Liber Installationes I i II*, gdzie przy instalacji i recepcji prepozyta zaznacza się *ad praesentationem SRM*.

W latach 1600-1700 funkcję prepozyta pełnili:

15 III 1585–1600 rez.	Stanisław Gomoliński ⁹
30 X 1600–1605 rez.	Szymon Rudnicki ¹⁰
25 IV 1605–1609 rez.	Stanisław Sieciński ¹¹
7 XII 1609–1625 rez.	Hieronim Cielecki ¹²

⁶ AAP CP 90, s. 29v.

⁷ *Statuta Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis (1298-1774)*, AAP CP 90 s. 30.

⁸ A. Radzimiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych*, s. 202.

⁹ *Installationes (1532-1601)*, AAP CP 82 s. 244v; zob. *Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturas et canonicatus Ecclesiae Posnaniensis ab Anno 1532 usque ad Annum 1800*, ed. R. Weimann [w:] *Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, t. XXXV, Poznań 1909, s. 61.

¹⁰ AAP CP 82 s. 295v, *Receptiones*, s. 71.

¹¹ AAP CP 83 s. 13v, *Receptiones*, s. 76.

¹² AAP CP 83 s. 27, *Receptiones*, s. 79.

24 III 1625–1635 rez.	Andrzej Szołdrski ¹³
8 VI 1635–1652 (+)	Zygmunt Cielecki ¹⁴
2 XII 1652–1657 (+)	Wojciech Gorayski ¹⁵
19 X 1657–1667 (rez.)	Andrzej Olszowski ¹⁶
16 I 1667–1671 (+)	Filip ze Skrzynna Dunin ¹⁷
27 IV 1671–1712 (+)	Hieronim Wierzbowski ¹⁸

Najczęstszą przyczyną rezygnacji z prepozytury poznańskiej było przeniesienie na biskupstwo – Stanisława Gomolińskiego¹⁹ na chełmińskie, Szymona Rudnickiego na biskupstwo warmińskie²⁰, Stanisława Siecińskiego na przemyskie²¹, Hieronima Cieleckiego na płockie²², Andrzeja Szołdrskiego na przemyskie²³. Tendencja ta jest zauważalna do połowy lat trzydziestych XVII wieku. W drugiej połowie stulecia jedynie Andrzej Olszowski w latach 1661–1667 łączył funkcję prepozyta poznańskiego i biskupa chełmińskiego, jego rezygnację należy łączyć z uzyskaniem pieczęci podkanclerskiej²⁴. W świetle akt instalacji, jedynie Filip Dunin instalował się stając osobiście przed zebranymi członkami kapituły. Wszyscy jego poprzednicy i następcy na prepozyturze instalowani byli przez pełnomocników (*plenipotentes*)²⁵.

Prepozyci w XVII wieku posiadali prawo patronatu kanonii św. Mikołaja (Dzegowo – Żegowo), św. Marcina, Śródka i Glinka²⁶. Prócz obsady kanonii nie brali aktywnego udziału w życiu kapituły, nie pojawiali się na kapitułach generalnych i partykularnych. Wyjątkami angażującymi się w działalność korporacji byli Andrzej Szołdrski i Zygmunt Cielecki, którzy osobiście przewodzili posiedzeniom generalnym w początkach pełnienia swej funkcji.

¹³ AAP CP 83 s. 67, *Receptiones*, s. 90.

¹⁴ AAP CP 83 s. 102, *Receptiones*, s. 95.

¹⁵ W księdze instalacji AAP CP 83 nie umieszczono wpisów z lat 1648-1663, możliwe jest zatem ustalenie wyboru prepozyta na podstawie akt posiedzeń kapituły CP 53 s. 439, zob. *Receptiones*, s. 102.

¹⁶ Podobnie jak w przypadku Gorayskiego, w księdze instalacji nie znalazł się zapis o wyborze Olszowskiego, informację przekazują akta posiedzeń AAP CP 54 s. 59, zob. *Receptiones*, s. 105.

¹⁷ AAP CP 83, s. 142v, zob. *Receptiones*, s. 111.

¹⁸ AAP CP 83, s. 161, zob. *Receptiones*, s. 114.

¹⁹ Gomoliński od 1591 r. był biskupem chełmskim zob. ASV, Process. Consist. 10 f. 365; opuścił prepozyturę poznańską przechodząc w 1600 r. na biskupstwo łuckie zob. ASV, Process. Consist. 11 f. 425.

²⁰ ASV, Process. Consist. 11A f. 279.

²¹ ASV, Process. Consist. 12 f. 27.

²² ASV, Consist. Misc. 27 f. 48.

²³ Szoldrski od 1633 r. był biskupem kijowskim zob. ASV Process. Consist. 33 f. 106, w 1635 r. objął biskupstwo przemyskie zob. ASV Process. Consist. 33 f. 1078.

²⁴ *Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku- spisy*, red. K. Chłapowski, Kórnik 1992, s. 112.

²⁵ Zobacz tabela w aneksie

²⁶ B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej*, s. 164.

2.1.2. Dziekan

Głównym zadaniem dziekanów kapituły katedralnej było zarządzanie porządkiem nabożeństw katedry i nadzorowanie prac niższego kleru. Władza ta miała charakter jurysdykcyjny²⁷. W wiekach wcześniejszych zlecano im również kontrolowanie obowiązku rezydencji kanoników czym od XV wieku zajmowali się wybierani przez kapitułę *in gremio* prokuratorzy²⁸. Posiadali prawo instytucji kanonicznej wikariuszy wieczystych przy katedrze²⁹. Prawo kolacji na dziekanie poznańską należało do biskupa diecezji, choć czasowo posiadał je również król, a także papież³⁰.

W latach 1600–1700 funkcję dziekana pełnili:

26 VIII 1591–1600	z prezenty biskupiej	Andrzej Kościelecki ³¹
14 V 1601–1619	z prezenty papieskiej	Fabian Konopacki ³²
28 VI 1619–1630	z prezenty królewskiej	Jakub Zadzik ³³
16 XI 1630–1631	z prezenty biskupiej	Wojciech Łubieński ³⁴
23 V 1631–1636	z prezenty królewskiej	Marcin Starczewski ³⁵
29 XI 1636–1660	z prezenty biskupiej	Aleksander Głębocki ³⁶
31 I 1650	koadiutorem dziekana	
	z prezenty papieskiej	Andrzej Jan Szołdrski ³⁷
8 IV 1660–XII 1660	z prezenty biskupa	Andrzej Swinarski ³⁸
20 XII 1660–I 1679	z prezenty biskupa	Ludwik Tolibowski ³⁹
16 X 1679–1701	z prezenty biskupa	Mikołaj Świącicki ⁴⁰
26 IV 1701–1732		Stanisław Kierski ⁴¹

²⁷ AAP CP 90 k. 30.

²⁸ P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich*, Poznań 2012, s. 30.

²⁹ Pawelczyk, s. 18; Lutyński, *Kapituła*, s. 43; P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna*, s. 30.

³⁰ B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej*, s. 164, zob. A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych*, s. 203.

³¹ R. Weimann, *Receptiones seu installations ad episcopatum, praelaturas et canonicatus Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 usque ad annum 1800*, RPTPN, 35 (1908), s. 65. (dalej *Receptiones*)

³² *Receptiones*, s. 72.

³³ AAP, CP 50, s. 13; Księga Instalacji (Installationes II 1601–1696) CP 83, s. 49 podaje wpis o Zadziku z 1621 roku, zob. *Receptiones*, s. 85.

³⁴ AAP, CP 83, s. 78, *Receptiones*, s. 92.

³⁵ AAP, CP 51, s. 391 zob. również CP 52, s. 176. W CP 83 nie wpisano instalacji Starczewskiego na dziekana poznańskiego, umieszczono jedynie nie pełen nagłówek zob. CP 83, s. 85v.

³⁶ AAP CP 52, s. 169, *Receptiones*, s. 95.

³⁷ AAP CP 53, s. 173, *Receptiones*, s. 102.

³⁸ AAP CP 53, s. 199 *Receptiones*, s. 108.

³⁹ AAP CP 55, s. 416. *Receptiones*, s. 108.

⁴⁰ AAP CP 83, s. 191 *Receptiones*, s. 118.

⁴¹ *Receptiones*, s. 127.

Dziekani, podobnie jak prepozyci, nie byli aktywnymi członkami kapituły poznańskiej, nie brali udziału w kapitułach generalnych i partykularnych. Obowiązek powoływania wikariuszy, wobec częstej absencji prałatów skłaniał kapitułę do wyznaczenia zastępcy (*substituto decani*), pierwszy taki przypadek miał miejsce w 1631 roku, gdy zastępcą dziekana został kanonik Marcin Moręski⁴².

2.1.3. Archidiakon poznański

Sobór Trydencki znacznie ograniczył rolę archidiakonów w diecezjach, toteż w rzeczywistości stali się oni urzędnikami biskupa, których głównym zadaniem było wizytowanie parafii i egzaminowanie kandydatów do stanu duchownego. Rola archidiakona poznańskiego wzrastała o tyle, że zwyczajowo był on sufraganem poznańskim i biskupem pomocniczym⁴³. Archidiakonów poznańskich powoływano na drodze konsensusu między kapitułą katedralną a biskupem.

Archidiakoni poznańscy z lat 1600–1700:

27 VI 1594–1604 (+)	Jakub Brzeźnicki ⁴⁴
30 VIII 1604–1616 (+)	Andrzej Rychlicki ⁴⁵
2 I 1617–1626 (+)	Jan Trach-Gniński ⁴⁶
13 VII 1626–1646 (+)	Świętosław Strzałkowski ⁴⁷
20 X 1646–1654 (+)	Wacław Wąsowicz ⁴⁸
9 III 1654–1659 (rez.)	Feliks Mietlicki ⁴⁹
8 VII 1659–1680 (+)	Wojciech Dobrzelewski ⁵⁰
23 VII 1680–1695 (+)	Franciszek Mielżyński ⁵¹
8 VIII 1695–1703 (+)	Mikołaj Zalasowski ⁵²

⁴² AAP CP 51, s. 391, 414.

⁴³ J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t. II, s. 286.

⁴⁴ AAP CP 82, s. 275; *Receptiones*, s. 67.

⁴⁵ AAP CP 83, s. 13; *Receptiones*, s. 76.

⁴⁶ AAP CP 83, s. 39; *Receptiones*, s. 84.

⁴⁷ AAP CP 83, s. 71; *Receptiones*, s. 91.

⁴⁸ AAP CP 83, s. 128v; *Receptiones*, s. 100.

⁴⁹ W księdze instalacji nie wpisano informacji o objęciu beneficjum przez Mietlickiego, informacje przekazuje księga posiadzeń kapituły AAP CP 53, s. 477; *Receptiones*, s. 102. Zgodnie z notatką Mietlicki instalował się przez plenipotentę, kanonika Wojciecha Grabowskiego. Jako jedyny archidiakon zrezygnował z piastowania beneficjum przenosząc się na opactwo klasztoru norbertynów w Witowie w 1659 roku.

⁵⁰ AAP CP 54, s. 136; *Receptiones*, s. 107.

⁵¹ AAP CP 83, s. 194; zob. AAP CP 55, s. 461v; *Receptiones*, s. 118.

⁵² AAP CP 83, s. 244; *Receptiones*, s. 125.

Niemal wszyscy archidiaconi pełnili swe funkcje dożywotnio. Zgodnie z zasadą procedencji oni prowadzili zebrania kapituł generalnych i partykularnych podczas nieobecności prepozytów i dziekanów.

2.1.4. Kantor

Do zasadniczych funkcji kantora należało kierowanie chórem i wybieranie *precentora*, pierwszego chórzysty, który każdorazowo intonował responsoria i antyfony. *Ius collationis* kantorii należało do biskupa ordynariusza.

Kantorzy poznańscy 1600–1700:

15 IV 1595–1612 (+)	Andrzej Czapski ⁵³
1612–1614 (rez.)	Andrzej Baranowski ⁵⁴
30 VI 1614–1618 (+)	Adrian Żernicki ⁵⁵
31 XII 1618–1636 (zam.)	Stanisław Kokalewski ⁵⁶
30 XII 1636–1652 (+)	Wojciech Trach-Gniński ⁵⁷
16 II 1652–1657 (rez.)	Mikołaj Oborski ⁵⁸
31 XII 1657–1659 (rez.)	Wojciech Dobrzelewski ⁵⁹
7 X 1659–1660 (rez.)	Andrzej Swinarski ⁶⁰
8 IV 1660–1667 (rez.)	Filip Dunin ⁶¹
17 I 1667–1668 (+)	Jacek Tarnowski ⁶²
29 X 1668–1680 (rez.)	Franciszek Mielżyński ⁶³
23 IX 1680–1691 (+)	Zygmunt Otrębosz ⁶⁴
17 IX 1691–1701 (+)	Aleksander Witwicki ⁶⁵
29 XII 1701–1725 (+)	Bernard Godzki ⁶⁶

⁵³ AAP CP 49, s. 395.

⁵⁴ Informacje o piastowaniu beneficjum kantora poznańskiego przez Baranowskiego podaje jedynie akt instalacji jego następcy Adriana Żernickiego zob. AAP CP 83, s. 35v.; *Receptiones*, s. 82.

⁵⁵ AAP CP 83, s. 35v.; *Receptiones*, s. 82.

⁵⁶ AAP CP 83, s. 41v.; *Receptiones*, s. 85.

⁵⁷ Stanisław Kokalewski za zgodą biskupa Szoldrskiego dokonał wymiany z krewnym, kanonikiem Wojciechem Gnińskim zamieniając funkcję kantora na fundi Jaszkowo AAP 83, s. 109; *Receptiones*, s. 102.

⁵⁸ Mikołaj Oborski został instalowany za pośrednictwem plenipotenta, którym był kanonik Benedykt Groblicki zob. AAP CP 53, s. 386.; *Receptiones*, s. 106.

⁵⁹ AAP CP 54, s. 84.; *Receptiones*, s. 106.

⁶⁰ AAP CP 54, s. 153; *Receptiones*, s. 108.

⁶¹ AAP CP 54, s. 170; *Receptiones*, s. 112.

⁶² AAP 83, s. 143v.; *Receptiones*, s. 113.

⁶³ AAP 83, s. 154v.; *Receptiones*, s.118.

⁶⁴ Zygmunt Otrębosz instalował się za pośrednictwem plenipotenta, kanonika Jana Kunińskiego zob. AAP 83, s. 195.; *Receptiones*, s. 121.

⁶⁵ Aleksander Witwicki instalował się za pośrednictwem kanonika warszawskiego Jan Miankiewskiego AAP 83, s. 219; *Receptiones*, s. 127.

⁶⁶ AAP 56, s. 501.; *Receptiones*, s. 137.

W okresie od 13 VII 1615 do 1618 r., za czasu sprawowania funkcji przez Adriana Żernickiego powołano *per assecutionem cantoriae* Piotra Bnińskiego kanonika fundi Łęka. Fakt ten spowodowany był z pewnością częstą absencją kantora.

2.1.5. Kustosz

Kustoszowi powierzano opiekę nad skarbcem kapitulnym, wewnętrznym mieniem katedry, nadzorowanie prac niższej służby liturgicznej, a także przechowywanie ksiąg i prowadzenie ewidencji ich wypożyczeń. W pełnieniu obowiązków pomagali prałatowi wice kustosze⁶⁷. W analizowanym okresie wice kustoszy wymienia się głównie w sprawach związanych z funkcjonowaniem katedry. Z dużym prawdopodobieństwem należy przyjąć, że zastępcy kustosza, mieli prawo zatrudnia dzwonników katedralnych. Potwierdza to prezentowanie i zaprzysiężenie dzwonników Jan Kozłowskiemu w roku 1624⁶⁸ i Wojciecha z Chwaliszewa w 1627⁶⁹ roku dokonane przez Jakuba z Paruszewa. Podobnie w latach trzydziestych postąpił Łukasz ze Zgierza, odbierając przysięgę od dzwonnika Marcina⁷⁰. Pomocnicy prałata wybierali również zachrystianina⁷¹. Kapituła zobowiązywała ich do kontroli nad służbą liturgiczną, a także porządkiem oficjum, o którym pół godziny wcześniej powinny zawiadamiać katedralne dzwony⁷². Wicekustoszy zobowiązywano również do sprawiedliwego rozdziału wosku, świec i dbałości o dobre wino⁷³.

W latach 1600–1701 kustoszami kapitulnymi byli:

5 VII 1596–1610/5 I 12 (+) Łukasz Wydzierzewski⁷⁴

5 VII 1610–1658 (+) Stanisław Wydzierzewski⁷⁵

15 IV 1658–1658 (+) Stanisław Krasieński⁷⁶

---

⁶⁷ W testamentach kanoników CP 85, w II połowie XVII wieku zamiennie stosowano formę vicekustosz lub podkustoszy.

⁶⁸ AAP CP 51, s. 36.

⁶⁹ AAP CP 51, s. 201.

⁷⁰ AAP CP 52, s. 17.

⁷¹ AAP CP 52, s. 18, CP 52, s. 429.

⁷² AAP CP 52, s. 139.

⁷³ AAP CP 52, s. 55.

⁷⁴ Data zakończenia przez Łukasza Wydzierzewskiego pełnienia funkcji kustosza jest trudna do ustalenia, jak podaje księga instalacji CP 83, s. 35 papieską prowizję na urząd koadiutora kustodii z prawem następstwa otrzymał 5 VII 1610, bratanek kustosza Stanisław Wydzierzewski z powodu słabego stanu zdrowia wuja. Kustosz zmarł jednak dopiero w 1612 r. Niemniej wymieniając obecnych na kapitułach generalnych od 1610 r. Stanisław Wydzierzewski określany jest mianem *Custos*. Oficjalnie głos na kapitule przyznano mu jednak dopiero w 9 I 1612 roku zob. CP 49, s. 376.

⁷⁵ AAP CP 83, s. 35; *Receptiones*, s. 80.

⁷⁶ AAP CP 54, s. 92; *Receptiones*, s. 106.

15 VII 1658–1667 (rez.)	Kazimierz Szczuka ⁷⁷
4 IV 1667–1667 (+)	Stefan Pilichowski ⁷⁸
12 VIII 1667–1671 (rez.)	Hieronim Wierzbowski ⁷⁹
1 VI 1671–1671 (rez.)	Józef Bernard Zebrzydowski ⁸⁰
11 XI 1671–1676 (rez.)	Jerzy Wojciech Donhoff ⁸¹
11 V 1676–1699 (rez.)	Aleksander Koszanowski ⁸²
16 II 1699–1710 (+)	Aleksander Maurycy Szoldrski ⁸³

Funkcje wicekustoszy kapituły pełnili⁸⁴:

1577–1606 (+)	Roch z Pobiedzisk ⁸⁵
9 I 1606–1630	Jakub z Paruszewa ⁸⁶
9 III 1630–1630(+)	Wojciech z Kostrzyna ⁸⁷
10 XI 1630–1631(rez.)	Maciej Orzelkovic ⁸⁸
7 IV 1631–1636 (rez.)	Łukasz ze Zgierza ⁸⁹
12 V 1637–31 VI 1649(rez.)	Maciej Kulczycki ⁹⁰
20 VII 1649–1676 (+)	Baltazar Kamieniecki ⁹¹
20 VII 1676–1678 (rez.)	Bartłomiej Madejski ⁹²
21 III 1678–1688 (+)	Jan Branocki ⁹³
11 X 1688–1699 (+)	Wawrzyniec Józef Gorzeniewski ⁹⁴
22 XII 1699– vicekustosz	(?) Karczykiewicz ⁹⁵

⁷⁷ AAP CP 54, s. 107; *Receptiones*, s. 106.

⁷⁸ AAP CP 83, s. 146; *Receptiones*, s. 112.

⁷⁹ Wierzbowski instalował się na kustodię za pośrednictwem kanonika Pawła Raciborskiego zob. AAP CP 83, s. 149; *Receptiones*, s. 112

⁸⁰ Zebrzydowski instalował się na kustodię przez pełnomocnika, kanonika Franciszka Gostyńskiego zob. CP 83, s. 164; *Receptiones*, s. 114.

⁸¹ Donhoff instalował się przez plenipotentę, kantora Franciszka Mielżyńskiego zob. AAP 83, s. 167; *Receptiones*, s. 116.

⁸² AAP 83, s. 177v.; *Receptiones*, s. 126.

⁸³ AAP CP 56, s. 409; *Receptiones*, s. 130.

⁸⁴ Notariusze nie podlegali instalacji jak kanonicy, ich lista sporządzona jest na podstawie zapisów w księgach CP 48 – 50.

⁸⁵ AAP CP 49, s. 154. Starowolski błędnie podaje datę śmierci Rocha jako rok 1606, zgodnie z informacją zapisaną przy instalacji jego następcy Roch nie żył już w styczniu 1606 zob. Starowolski, *Monumenta sarmatorum*, s. 458; zob. J. Nowacki, *Dzieje*, t. I, s. 645.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ AAP CP 51, s. 322.

⁸⁸ AAP CP 51, s. 354.

⁸⁹ Wicekustosz AAP CP 51, s. 381; zastępca notariusza (*substituto notarii*) od 1632 AAP CP 51, s. 464.

⁹⁰ AAP CP 52, s. 205.

⁹¹ Prezentowany przez kanonika Jan Wolskiego podczas nieobecności kustosza Stanisława Wydzierzewskiego AAP CP 53, s. 153

⁹² AAP CP 55, s. 349v.

⁹³ AAP CP 55, s. 393.

⁹⁴ AAP CP 56, s. 101

⁹⁵ AAP CP 56, s. 435.

2.1.6. Scholastyk

Do obowiązku scholastyka należało nadzorowanie funkcjonowania szkoły katedralnej, dbanie o jej majątek i zabudowania. Od połowy XVI w. kapituła zobowiązała także scholastyka do wizytacji szkoły cztery razy w roku⁹⁶. Prawo kolacji należało do biskupa chociaż często o objęciu funkcji decydowała ekspektywa papieska.

1 VII 1596–1611(+)	Piotr Rusiecki ⁹⁷
21 II 1611–1614 (+)	Mikołaj Ziemecki ⁹⁸
16 VI 1614–1637 (rez.)	Jakub Wierzbęta-Doruchowski ⁹⁹
28 I 1637–1676 (+)	Piotr Ciświcki ¹⁰⁰
26 X 1676–1677 (rez.)	Mikołaj Popławski ¹⁰¹
12 VI 1677–1710 (+)	Jakub Walewski ¹⁰²

Miejsce scholastyków poznańskich w procedencji za kantorem i kustoszem katedralnym nie budziło zastrzeżeń większości duchownych, wyjątek stanowi protestacja Jana Stanisława Bruczkowskiego, który domagał się miejsca za archidiaconem poznańskim¹⁰³.

2.1.7. Archidiacon śremski

Zgodnie z zaleceniami Soboru Trydenckiego archidiaconów, w tym także śremskiego, do głównych zadań archidiacona śremskiego należała wizytacja parafii. W XVI w. podlegało mu osiem dekanatów, co dawało około 133 parafii, które należało wizytować raz na trzy lub cztery lata.

11 I 1588–1608 (+)	Marcin Kołacki ¹⁰⁴
25 VIII 1608–1619 (+)	Kasper Hap ¹⁰⁵
5 VIII 1619–1626 (rez.)	Świętosław Strzałkowski ¹⁰⁶
31 VIII 1626–1651 (+)	Jan z Zalesia Baykowski ¹⁰⁷

⁹⁶ AAP CP 90, s. 31.

⁹⁷ *Receptiones*, s. 68.

⁹⁸ AAP CP 83, s. 30v; *Receptiones*, s. 80.

⁹⁹ AAP CP 83, s. 35, zob. *Receptiones*, s. 96.

¹⁰⁰ Instalował się przez pełnomocnika, kanonika Jerzego Gowarzewskiego zob. AAP CP 83, s. 113; *Receptiones*, s. 116.

¹⁰¹ Instalował się za pośrednictwem kanonika Franciszka Cielgowskiego zob. AAP 83, s. 179v; *Receptiones*, s. 117.

¹⁰² Instalował się przez kanonika Jana Kunińskiego zob. AAP 83, s. 184; *Receptiones*, s. 129.

¹⁰³ AAP CP 51, s. 419.

¹⁰⁴ *Receptiones*, s. 63.

¹⁰⁵ AAP CP 83, s. 22; *Receptiones*, s. 63.

¹⁰⁶ AAP CP 83, s. 49v; *Receptiones*, s. 78.

¹⁰⁷ AAP 83, s. 71v; *Receptiones*, s. 102.

23 I 1651–1657 (+)	Jerzy Gowarzewski ¹⁰⁸
30 VII 1657–1658 (rez.)	Stanisław Krasieński ¹⁰⁹
13 V 1658–1666 (rez.)	Bonawentura Madaliński ¹¹⁰
8 II 1666–1669 (+)	Jan Wolski ¹¹¹
30 IX 1669–1685 (rez.)	Ignacy Trach-Gnieński ¹¹²
14 X 1685–1693 (+)	Piotr Mieszkowski ¹¹³
23 II 1693–1697 (+)	Jan Rydzynski ¹¹⁴
5 III 1697–1712 (+)	Stanisław Sierakowski ¹¹⁵

Spośród wymienionych Marcin Kołacki, Kasper Hap i Jan Baykowski posiadali tytuły doktorskie w dziedzinie prawa i teologii. Ponadto Kasper Hap pochodził z rodziny mieszczańskiej, wcześniej pełnił jedynie funkcję kanonika jurysty fundi Kaźmierz.

2.1.8. Archidiakon pszczewski

Archidiakoniat pszczewski obejmował trzy dekanaty obejmujące 65 parafii, których wizytowaniem zajmował się archidiakon. W 1611 roku inkorporowano fundum Giecz do archidiakonatu¹¹⁶.

Archidiakonaci pszczewscy w latach 1600–1700:

12 X 1579–1604 (+)	Feliks Pomorski ¹¹⁷
2 IV 1604–30 VIII 1604 (rez.)	Andrzej Rychlicki ¹¹⁸
12 XII 1605–1611 (rez.)	Mikołaj Ziemecki ¹¹⁹
18 IV 1611–1617(rez.)	Jan Trach-Gnieński ¹²⁰

¹⁰⁸ Instalował się przez plenipotentę, kanonika Benedykta Groblickiego zob. AAP CP 53, s.313; *Receptiones*, s. 105.

¹⁰⁹ AAP CP 54, s. 61; *Receptiones*, s. 106.

¹¹⁰ AAP CP 54, s. 95; *Receptiones*, s. 111.

¹¹¹ AAP CP 83, s. 140; *Receptiones*, s.113.

¹¹² AAP CP 83, s. 156v; *Receptiones*, s. 120.

¹¹³ AAP CP 83, s. 208v; *Receptiones*, s. 123.

¹¹⁴ Instalował się przez kanonika Zalasowskiego zob. AAP CP 83, s. 228; *Receptiones*, s. 125.

¹¹⁵ AAP CP 56, s. 356; *Receptiones*, s. 132.

¹¹⁶ Przyczynę przyłączenia kanonikatu Giecz do archidiakonatu pszczewskiego podaje CP 90 k. 201: (...) *ponieważ w tym archidiakonacie, ze względu na zniszczenie kościołów przez heretyków ma [archidiakon Jan Trach-Gnieński- M.P] liczne i trudne wizytacje, zaś dochody rzeczonoego archidiakonatu są tak ubogie, że nie wystarczają całkowicie na ten obowiązek. Dlatego czcigodny biskup wraz z kapitułą zgadzają się na inkorporację.* (tłumaczenie M.P).

¹¹⁷ *Receptiones*, s. 56.

¹¹⁸ AAP CP 83, s. 11; *Receptiones*, s. 75.

¹¹⁹ AAP CP 83, s. 18; *Receptiones*, s. 76.

¹²⁰ AAP CP 83, s. 31; *Receptiones*, s. 80.

2 I 1617–1632 (+)	Stanisław Necz ¹²¹
29 IV 1632–1633 (rez.)	Mikołaj Dunin ¹²²
8 VI 1633–1656 (+)	Jan Branecki ¹²³
20 III 1656–1659 (+)	Wojciech Grabowski ¹²⁴
20 IX 1659–1681 (+)	Marian Kurski ¹²⁵
9 IX 1681–1704 (+)	Teodor Korzeniewski ¹²⁶

Wszyscy wymienieni duchowni posiadali wyższe wykształcenie, jedynie Mikołaj Ziemecki obejmując funkcję oświadczył, że w najbliższych miesiącach otrzyma doktorat.

2.1.9. Archidiakon warszawski

Zasiadał w kapitule poznańskiej od 1362 roku. Archidiakoni warszawscy nie brali czynnego udziału w życiu kapituły poznańskiej, nie pojawiali się często na posiedzeniach kapituł generalnych ani partykularnych. Od drugiej połowy XV wieku stosunek archidiakonów warszawskich do katedry i kapituły poznańskiej rozluźniał się, o czym świadczyć może opieszałość w osobistym instalowaniu się w Poznaniu. Pełnili oni znaczącą rolę w kapitule kolegiackiej w Warszawie. Często nieobecność na posiedzeniach generalnych sprawiła, że w XVI wieku w procedencji kapitulnej wyższe miejsce przyznano archidiakonom pszczewskim. Przeciw *nowej praktyce* wystąpił podczas instalacji Jakub Wierzbęta-Doruchowski w 1631 roku, żądając miejsca przewidzianego dokumentem erekcyjnym prałatury, co spotkało się ze zdecydowanym protestem archidiakonów śremskiego i pszczewskiego¹²⁷. Podobne starania czynili jego następcy w latach 1644 i 1660¹²⁸. Ostatecznie spór rozwiązał biskup Wojciech Tolibowski dekretem wizytacyjnym z 1661 roku, przyznając starszeństwo archidiakonom pszczewskim¹²⁹.

W skład archidiakonatu wchodziło dziesięć dekanatów (ok. 145 parafii).

Archidiakoni warszawscy w latach 1600–1700:

7 VII 1572–1600 (rez.) Stanisław Fugelweder¹³⁰

¹²¹ AAP CP 83, s. 39; *Receptiones*, s. 84.

¹²² AAP CP 83, s. 97; *Receptiones*, s. 94.

¹²³ AAP CP 83, s. 98v; *Receptiones*, s. 103.

¹²⁴ Instalował się za pośrednictwem Macieja ze Zgierza zob. AAP CP 54, s. 39; *Receptiones*, s. 107.

¹²⁵ AAP CP 54, s. 150; *Receptiones*, s. 119.

¹²⁶ AAP CP 55, s. 498v; *Receptiones*, s. 129.

¹²⁷ AAP CP 50, s. 406.

¹²⁸ Z. Król, *Archidiakoniat Warszawski*, [w:] *Szkice do dziejów Archidiecezji warszawskiej* red. W. Maleja, Rzym 1966, s. 45.

¹²⁹ AAP CP 93, s. 26.

¹³⁰ *Receptiones*, s. 50.

30 X 1600–1606 (+)	Jakub Holst ¹³¹
1606–1614	Jan Kuczborski ¹³²
17 IX 1614–1616 (rez.)	Jakub Wężyk ¹³³
5 VII 1616–1631 (rez.)	Paweł Piasecki ¹³⁴
5 V 1631–1640 (+)	Jan Wierzbęta-Doruchowski ¹³⁵
25 III 1641–1649 (+)	Piotr Mieszkowski ¹³⁶
4 V 1649–1659 (+)	Adam Kos ¹³⁷
9 VI 1659–1663 (rez.)	Mikołaj Goski ¹³⁸
11 XI 1663–1696 (+)	Stanisław Święcicki ¹³⁹
16 XII 1698–1715	Stefan Rupniewski ¹⁴⁰

Lepsze poznanie dziejów prałatury ułatwiłaby analiza wizytacji archidiakańskich, odbywających się średnio co trzy lata, ale bogaty materiał z tych wizytacji spłonął w pałacu biskupim w Warszawie w 1944 roku. Szczątkowe fragmenty z lat 1617–1675 zachowane dzięki odpisom ks. Władysława Knopińskiego dotyczą głównie wizytacji Piaseckiego i Święcickiego, mają charakter spisów inwentarzowych majątku parafii¹⁴¹.

Wśród wymienionych, Stanisław Święcicki, instalując się na prałaturę poznańską był równocześnie biskupem tyt. *Spiegensis* i sufraganem żmudzki¹⁴², podczas piastowania beneficjum został biskupem chełmskim w 1676 roku¹⁴³.

¹³¹ AAP CP 82, s. 296; *Receptiones*, s. 71.

¹³² Jan Kuczborski nie instalował się w kapitule poznańskiej, mimo ponagleń biskupa i kapituły, czerpał jednocześnie dochody z beneficjum, nie umieszczono go jednak w księdze instalacji zob. CP 49, s. 238, 272. W listopadzie 1608 roku, złożył obietnicę biskupowi Opalińskiemu, że dokona możliwe szybko instalacji, w zamian za co został dołączony do grona delegatów na sejm warszawski, obietnicy nigdy nie spełnił zob. CP 49, s. 274, 294, 305, 363, 372.

¹³³ AAP CP 83, s. 36v; *Receptiones* s. 82.

¹³⁴ AAP CP 83, s. 37; *Receptiones* s. 83.

¹³⁵ Instalował się przez scholastyka poznańskiego Jana Stanisława Bruckowskiego zob. AAP Cp 83, s. 88; *Receptiones* s. 93.

¹³⁶ AAP CP 83, s. 119; *Receptiones*, s. 101.

¹³⁷ AAP CP 53, s. 121; *Receptiones*, s. 106.

¹³⁸ AAP 54, s. 133; *Receptiones*, s. 110

¹³⁹ Instalował się za pośrednictwem kanonika Krzysztofa Wodzińskiego zob. AAP CP 83, s. 133; *Receptiones*, s. 110; s. 126.

¹⁴⁰ *Receptiones*, s. 126.

¹⁴¹ W. Knapieński, *Notaty do historii kościołów warszawskich*, opr. Z. Boczkowska i J. Zatey, Warszawa 1966, s. 219.

¹⁴² ASV, *Process. Consist.* 50 f. 604-613v; zob. ASV *Process. Dat.* 30 f. 9-13.

¹⁴³ AVS, *Process. Consist.* 76 f. 212-221v.

2.1.10. Kanclerz

Zgodnie ze statutami kapituły do obowiązków kanclerza należało dbać o przywileje stare i nowe, ich przejrzystość i poprawną formę. Stał na czele kancelarii, choć od połowy XVI w. jego zwierzchnictwo było honorowe (z powodu absencji). Rzeczywistą opiekę nad dokumentami i księgami kapituły sprawował notariusz, często piastujący funkcję vicekustosza, w 1620 roku powołano wyjątkowo zastępcę kanclerza (*substituto cancelarii*)¹⁴⁴

Kanclerze w latach 1600–1700:

5 VI 1595–1600 (rez.)	Stanisław Romiszewski ¹⁴⁵
7 VIII 1600–1605 (rez.)	Andrzej Łukomski ¹⁴⁶
31 X 1605–1611 (+)	Jan Gliński ¹⁴⁷
13 VI 1611–1618 (rez.)	Stanisław Kokalewski ¹⁴⁸
7 I 1619–5 VIII 1619 (rez.)	Świętosław Strzałkowski ¹⁴⁹
12 VIII 1619–1630 (rez.)	Stanisław Jan Bruczkowski ¹⁵⁰
16 XI 1630–1654 (rez.)	Anzelm Chryzostom Raciborski ¹⁵¹
3 VI 1654–7 X 1659 (rez.)	Andrzej Swinarski ¹⁵²
13 X 1659–1662 (rez.)	Kazimierz Opaliński ¹⁵³
9 VI 1662–1664 (+)	Franciszek Mielżyński ¹⁵⁴
1 IX 1664–1668 (rez.)	Jan Tuczyński ¹⁵⁵
29 X 1668–1674 (+)	Ignacy Zakrzewski ¹⁵⁶
18 VII 1674–16 X 1679 (rez.)	Mikołaj Święcicki ¹⁵⁷
6 XI 1679–1694 (+)	Walerian Boczkowski ¹⁵⁸

¹⁴⁴ Zastępcą kanclerza wyznaczony został ksiądz Madaliński, będący jednocześnie zastępcą archidiacona pszczyńskiego zob. CP 50, s. 43.

¹⁴⁵ *Receptiones* s. 67.

¹⁴⁶ AAP CP 82, s. 293v; *Receptiones* s. 70.

¹⁴⁷ Instalował się za pośrednictwem Pawła Piaseckiego zob. AAP CP 83 s. 16; *Receptiones*, s. 76.

¹⁴⁸ AAP CP 83, s. 32; *Receptiones*, s. 81.

¹⁴⁹ Instalował się za pośrednictwem archidiacona poznańskiego Jana Gnińskiego zob. AAP CP 83, s. 42; *Receptiones*, s. 85.

¹⁵⁰ AAP CP 83, s. 50; *Receptiones*, s. 85.

¹⁵¹ AAP CP 83, s. 80v; *Receptiones*, s. 92.

¹⁵² Instalował się przez kanonika Mikołaja Kozuchowskiego zob. AAP CP 53, s. 483; *Receptiones*, s. 107.

¹⁵³ Instalował się za pośrednictwem kanonika Gabriela Lewickiego zob. AAP CP 54, s. 153; *Receptiones*, s. 109.

¹⁵⁴ AAP CP 54, s. 244; *Receptiones*, s. 110.

¹⁵⁵ AAP CP 83, s. 135; *Receptiones*, s. 113.

¹⁵⁶ AAP CP 83, s. 153v; *Receptiones*, s. 115.

¹⁵⁷ Instalował się przez kanonika Krzysztofa Wodzińskiego zob. AAP CP 83, s. 172; *Receptiones*, s. 118.

¹⁵⁸ Instalował się za pośrednictwem kanonika Jana Kunińskiego zob. AAP CP 83, s. 192; *Receptiones*, s. 124.

13 XII 1694–1700 (rez.)	Aleksander Szołdrski ¹⁵⁹
14 IV 1700–1704 (rez.)	Wojciech Padniewski ¹⁶⁰

Kanclerstwo poznańskie już pod koniec XVI wieku stało się praktycznie już tylko godnością, a cały ciężar pracy i funkcjonowania kancelarii spoczął na barach kapitulnych notariuszy¹⁶¹. Zgodnie z przyjętym prawem posiadali oni uprawnień notariuszy publicznych¹⁶², co podkreślano często przy uwierzytelnianiu akt i wpisów do ksiąg kapituły.

W XVII wieku notariuszami w kapitule poznańskiej byli:

1592–1619	Stanisław z Krzywina
28 VI 1619–1620	Wojciech Skoraszewski ¹⁶³
28 VI 1620–1623	Jan Trestkowski
2 VIII 1623–1663 (+)	vicedziekan Maciej ze Zgierza ¹⁶⁴
4 I 1664–1689 (+)	Wojciech Laktański ¹⁶⁵
5 XII 1689–30 VI 1690	zastępuje notariusza Marcin Luberski penitencjarz katedralny ¹⁶⁶
30 VI 1690–po 1702	Marcin Lubreski, kustosz BMV ¹⁶⁷

2.2. Kanonie

Drugą grupą duchownych, tworzących kapitułę, byli kanonicy. Ich liczba u progu XVI w. sięgnęła 35. W jej skład wchodziły trzy zasadnicze grupy: kanonicy zwyczajni, posiadający kanonie doktorskie i kanonicy urodzeni. Od XIII wieku pozostawiano biskupom prawo nadawania kanonii nadliczbowych (*super-numeri, gratiales*), z którego po wiekach przerwy korzystali Łukasz Kościelecki i Jan Tarnowski¹⁶⁸. Pod koniec XVII wieku z dawnego prawa korzystali również biskupi Stefan Wierzbowski i Stanisław Witwicki. O dochody i zabezpieczenia kanonika zobowiązany był zadbać ordynariusz. W statutach i aktach kapituły poznańskiej kilkakrotnie pojawia się również *canonicus coecus* (*kanonik ślepiec*) *quod*

¹⁵⁹ AAP CP 83, s. 235; *Receptiones*, s. 126.

¹⁶⁰ AAP CP 56, s. 453v; *Receptiones*, s. 129.

¹⁶¹ K. Lutyński, *Kapituła*, s. 133.

¹⁶² A. Gąsiorowski, *Notariusze publiczni w Wielkopolsce schyłku wieków średnich*, Poznań 1993, s. 26 i n.

¹⁶³ AAP CP 50, s. 3. Skoraszewski był równocześnie proboszczem w Łakarzewie.

¹⁶⁴ AAP CP 51, s. 24.

¹⁶⁵ Laktański był w tym czasie prepozytem kościoła św. Mikołaj AAP CP 54, s. 320; CP 55, s. 1.

¹⁶⁶ AAP CP 56, s. 146v.

¹⁶⁷ AAP CP 56, s. 158v.

¹⁶⁸ K. Lutyński, s. 70.

*iste residens a nemine videbatur*¹⁶⁹. Była to kanonia fikcyjna, stworzona dla gromadzenia nadwyżek z codziennych dystrybucji, zebrane pieniądze przeznaczano na konkretny cel. Nadzór nad *kanonią ślepcą* od 1605 roku miał prokurator kapituły¹⁷⁰.

2.2.1. Kanonicy zwyczajni

Kanonicy zwyczajni należeli do największej grupy w kapitule katedralnej. W Poznaniu było ich 31. Ostatnia kanonia związana z fundacją biskupa Jana Lubrańskiego została zatwierdzona przez legata papieskiego 21 lutego 1517 roku¹⁷¹. Każda kanonia zwyczajna wiązała się tzw. „*fundum kanonicznym*”, które miało stanowić ekonomiczne wyposażenie duchownego. Ową prebendę otrzymywał kanonik przy instalacji do grona kapitulnego i od nazwy miejscowości nazwę brał dany kanonia. W XVII w. spotykamy trzy przypadki nazywania kanonikatów inaczej niż nazwą wsi. Były to kanonikaty św. Mikołaja, św. Marcina i św. Jana (komandoria). O ile ustalenie wezwania nie nastęrcza trudności, ponieważ kanonikat powiązany był z kościołem św. Jana i komandorią poznańskich joannitów, o tyle św. Mikołaja i św. Marcina nastęrczają badaczom nie małą trudność. Zgodnie z tezą K. Lutyńskiego należy przyjąć, że istniało powiązanie między kościołami wspominanych świętych a prebendami kanonicznymi lub już w aktach erygowania kanonikatów, które się nie zachowały, oddawano je w opiekę świętych¹⁷². W skład kanonikatów zwyczajnych wchodziły kanonie fundi: Chwałkowo, Dakowy (Dokowo), Dalabuszki, Dubin (*łac. Dupino*), Drożyce, Gałowo, Giecz, Glinka, Godziemba, Jaszkowo, Kijewo, Kórnik, Krzesiny, Łęki, Mosina, Nagradowice, Oporowo, Pełczyn, Popowo, Przysieka, Rogalin, Rogoźno, Rokietnica, Sławie, Studzieniec, Śródka, św. Jana, św. Marcina, św. Mikołaja, Tarnowo, Winiary, Wyskoć, Żegrze.

Zniszczenia wywołane przez reformację i kryzys ekonomiczny doprowadziły w XVII w. do kasacji kanonii przeprowadzonej przez biskupa Andrzeja Opalińskiego. W roku 1611 fundi Giecz został włączony do dóbr archidiakonatu pszczewskiego, a fundi Dalabuszki do archidiakonatu śremskiego. W roku 1615 fundi Glinka¹⁷³ włączono do archidiakonatu śremskiego. W roku 1622 zniesiono kanonię Kijewo, w 1630 roku Śródka. Biskup Andrzej Szodrski w 1645 dokonał kasaty kolejnych siedmiu, Nagradowice, Rokietnica, Tarnowo, Żegrze, Kurnik,

¹⁶⁹ *Statuta capituli cathedralis posnaniensis ex anno 1298-1763*, opr. W. Pawelczak, s. 134; 141.

¹⁷⁰ *Ibidem*, s. 134.

¹⁷¹ Było to kanonikat *fundum Godziemba* (w materiale źródłowym określanym jako *Godziembarum* lub *Piniarum*), którego patronat należał do rodu Godziembów i miał być pierwotnie przeznaczony dla współrodowców.

¹⁷² K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 54.

¹⁷³ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, s. 311. AC XXII s. 435. (1609,1611)

Jaszkowo i Pełczyn¹⁷⁴. W połowie XVII wieku liczba kanonikatów zmniejszyła się o jedenaście.

Znaczącą różnicą wśród kanoników poznańskich był fakt, że o ich starszeństwie (*gradus senii*) decydował staż w kapitule, a nie wiek rzeczywisty czy też czas powstania danego kanonikatu¹⁷⁵. Do głównych obowiązków kanonikatów zwyczajnych należał obowiązek rezydencji przy katedrze, uczestnictwo w zebraniach kapituły i uczestnictwo w mszach konwentualnych. Ponadto jak inni duchowni zobowiązani byli do odmawiania brewiarza. W kolejnej części niniejszej pracy udowodniony zostanie fakt, że obowiązek rezydencji i obecności na kapitułach generalnych i partykularnych traktowano dość swobodnie.

Wykaz kanoników zwyczajnych w porządku alfabetycznym kanonii.

– kanonia Chwałkowo (kolacja biskupa poznańskiego):

25 V 1598–1606 (+)	Kasper Herbort ¹⁷⁶
29 V 1606–1621 (+)	Jan Miaskowski ¹⁷⁷
5 XI 1621–1639 (rez.)	Kasper Zaliwski ¹⁷⁸
22 XII 1639–1641 (rez.)	Jan Szczawiński ¹⁷⁹
26 VIII 1641–1643 (+)	Mikołaj Korytkowski ¹⁸⁰
9 IX 1643–1667 (rez.)	Jacek Tarnowski ¹⁸¹
7 II 1667–1667 (rez.)	Hieronim Wierzbowski ¹⁸²
12 X 1667–1671 (rez.)	Andrzej Załuski ¹⁸³
11 V 1671–1671 (rez.)	Jerzy Wojciech Denhoff ¹⁸⁴
11 XI 1671–1710 (rez.)	Wojciech Bardziński ¹⁸⁵

– kanonia Dakowy (Dokowo) (kolacja biskupa poznańskiego):

12 VI 1593–1604 (rez.)	Wojciech Słupski ¹⁸⁶
8 III 1604–1620 (+)	Kasper Miaskowski ¹⁸⁷
7 III 1620–1644 (+)	Samuel Grabowiecki ¹⁸⁸

¹⁷⁴ Ibidem, s. 674, zob. AAP CP 52, s. 718.

¹⁷⁵ K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 56.

¹⁷⁶ *Receptiones*, s. 69.

¹⁷⁷ *Receptiones*, s. 77.

¹⁷⁸ *Receptiones*, s. 87; s.98.

¹⁷⁹ *Receptiones*, s. 98.

¹⁸⁰ *Receptiones*, s. 98.

¹⁸¹ *Receptiones*, s. 99.

¹⁸² *Receptiones*, s. 112.

¹⁸³ *Receptiones*, s. 112.

¹⁸⁴ *Receptiones*, s. 114.

¹⁸⁵ *Receptiones*, s. 114.

¹⁸⁶ *Receptiones*, s. 66.

¹⁸⁷ *Receptiones*, s. 75.

¹⁸⁸ *Receptiones*, s. 86.

24 III 1644–1649 (+)	Feliks Krzemieniewski ¹⁸⁹
25 IX 1649–1657 (rez.)	Wojciech Dobrzelewski ¹⁹⁰
4 I 1658–1675 (rez.)	Zbigniew Lanckoroński ¹⁹¹
2 IX 1675–1694 (rez.)	Aleksander Szołdrski ¹⁹²
1694–1695 (rez.)	Jan Tarło ¹⁹³
6 VI 1695–1703 (rez.)	Bernard Godzki ¹⁹⁴

– kanonia Dalabuszki (kolacja biskupa poznańskiego):

19 VIII 1596–1603 (zam.)	Andrzej Gulczewski ¹⁹⁵
4 VIII 1603–1617 (+)	Adam Przeciszewski ¹⁹⁶
17 VII 1617–1620 (rez.)	Jan Bruczowski ¹⁹⁷
16 III 1620–1625	Jan Madaleński ¹⁹⁸
12 V 1625–1630 (+)	Stanisław Walewski ¹⁹⁹
23 XII 1630–1634 (+)	Wojciech Kozubski ²⁰⁰
19 VI 1634–1636 (rez.)	Wojciech Grabowski ²⁰¹
31 XII 1636–1650 (+)	Andrzej Radzewski ²⁰²
11 III 1650–1658 (+)	Mikołaj Kożuchowski ²⁰³
18 VI 1658–1660 (+)	Adam Turski ²⁰⁴
22 III 1660–1668 (rez.)	Ignacy Zakrzewski ²⁰⁵
29 X 1668–1681 (rez.)	Jan Kuniński ²⁰⁶
10 XI 1681–1702 (+)	Stanisław Łukomski ²⁰⁷

– kanonia Drożdzyce (kolacji biskupa poznańskiego)

7 II 1590–1607 (+)	Bartłomiej Młodziejewski ²⁰⁸
--------------------	---

¹⁸⁹ *Receptiones*, s. 99.

¹⁹⁰ *Receptiones*, s. 101.

¹⁹¹ *Receptiones*, s. 106.

¹⁹² *Receptiones*, s. 115.

¹⁹³ Posiadał prowinję na kanonię Dokowo, zrezygnował z niej przed instalacją, zob. AAP CP 83, s. 242.

¹⁹⁴ AAP CP 83, s. 242, *Instalationes*, s. 124.

¹⁹⁵ *Receptiones*, s. 68.

¹⁹⁶ *Receptiones*, s. 74.

¹⁹⁷ *Receptiones*, s. 84.

¹⁹⁸ *Receptiones*, s. 86.

¹⁹⁹ Instalował się przez Andrzeja Gulczewskiego zob. CP 51, s. 42.; *Receptiones*, s. 91.

²⁰⁰ *Receptiones*, s. 92.

²⁰¹ *Receptiones*, s. 94.

²⁰² *Receptiones*, s. 96.

²⁰³ *Receptiones*, s. 102.

²⁰⁴ *Receptiones*, s. 106.

²⁰⁵ *Receptiones*, s. 107.

²⁰⁶ *Receptiones*, s. 113.

²⁰⁷ *Receptiones*, s. 119.

²⁰⁸ *Receptiones*, s. 65.

7 V 1607–1620 (rez.)	Andrzej Szołdrski ²⁰⁹
27 I 1620–1621 (+)	Jan Chrabicki ²¹⁰
24 XI 1621–1636 (+)	Andrzej Zorzewski ²¹¹
5 XII 1636–1652 (+)	Paweł Konarski ²¹²
9 IX 1652–1690 (+) ²¹³	Stanisław Trach-Gniński ²¹⁴
15 I 1691–1695 (+)	Jan Odrowąż Mieszkowski ²¹⁵
6 VI 1695–1735 (+)	Michał Rayski ²¹⁶

– kanonia Dubin (Dupino) (kolacji biskupa poznańskiego)

15 IX 1597–1601 (rez.)	Mateusz Lubiński ²¹⁷
8 VIII 1601–1617/1618 (+)	Mateusz Staręcki ²¹⁸
25 I 1618–1639 (+)	Stanisław Żukowski ²¹⁹
11 V 1639–1655 (+)	Stanisław Przyłęcki ²²⁰
16 IV 1655–1660 (+)	Maciej Zapolski ²²¹
11 X 1660–1670 (rez.)	Ignacy Trach-Gniński ²²²
17 II 1670–1676 (rez.)	Mikołaj Popławski ²²³
1676–1677	Mikołaj Rogaliński ²²⁴
1 III 1677–1685 (+)	Samuel Koboski ²²⁵
28 V 1685–1692 (rez.)	Roman Chojecki ²²⁶
10 III 1692–1714 (rez.)	Benedykt Rusiecki ²²⁷

– kanonia Gałowo (kolacji biskupa poznańskiego)

25 II 1597–1631 (+)	Stanisław Grabia ²²⁸
---------------------	---------------------------------

²⁰⁹ *Receptiones*, s. 78.

²¹⁰ *Receptiones*, s. 86.

²¹¹ *Receptiones*, s. 87.

²¹² *Receptiones*, s. 96.

²¹³ Po śmierci Stanisława Gnińskiego z dochodów płynących z kanonii korzystał ks. Parczewski z diecezji wrocławskiej zob. CP 56, s. 189.

²¹⁴ *Receptiones*, s. 102.

²¹⁵ W aktach kapituły błędnie wpisano przy instalacji kanonikat Studzieniec zob. CP 56, s. 189; CP 83, s. 216v; *Receptiones*, s. 121.

²¹⁶ *Receptiones*, s. 124.

²¹⁷ *Receptiones*, s. 69.

²¹⁸ *Receptiones*, s. 73.

²¹⁹ *Receptiones*, s. 84.

²²⁰ *Receptiones*, s. 97.

²²¹ *Receptiones*, s. 103.

²²² *Receptiones*, s. 108.

²²³ *Receptiones*, s. 113.

²²⁴ Posiadał prowizję na kanonię, zrezygnował przed instalacją zob. AAP, *Instalationes*, s. 116.

²²⁵ *Receptiones*, s. 116.

²²⁶ *Receptiones*, s. 120.

²²⁷ *Receptiones*, s. 122.

²²⁸ *Receptiones*, s. 68.

16 VII 1631–1637 (rez.)	Jan Romiszewski ²²⁹
12 V 1637–1654 (rez.)	Feliks Mietlicki ²³⁰
20 IV 1654–1658 (rez.)	Bonawentura Madaliński ²³¹
30 VI 1660–1664 (rez.)	Piotr Dominik Sarnowski ²³²
28 VI 1664–1677 (+)	Franciszek Branecki ²³³
28 VI 1677–1704 (+)	Franciszek Bogusławski ²³⁴

– kanonia Giecz (kolacji biskupa poznańskiego, wcielona w 1611 roku do archidiakonatu pszczewskiego).

12 I 1585–1611 (+1617) Michał Sławiński²³⁵

– kanonia Glinka (kolacji biskupa poznańskiego, wcielona w 1615 do archidiakonatu śremskiego).

13 V 1591–1611 (+) Adam Rybski²³⁶

– kanonia Godziemba (Lubranscianum) (kolacji rodziny Godziembów-Lubrańskich)

Zgodnie z przywilejem erekcyjnym kanonii z 1504 roku prawo patronatu i posiadania prebendy należało do krewnych biskupa Jana Lubrańskiego i rodu Godziembów²³⁷; w roku 1620 przeszło praktycznie w ręce rodziny Opalińskich²³⁸.

W wieku XVII kolatorami prebendy byli Andrzej Opaliński²³⁹, biskup Wawrzyniec Goślicki²⁴⁰, Jan Zygmunt Kowalikowski²⁴¹, Łukasz Opaliński²⁴², Antoni Opaliński²⁴³.

9 V 1597–1603 (+) Stanisław Skoroszewski²⁴⁴

4 VIII 1603–1605 (rez.) Mikołaj Ziemecki²⁴⁵

23 V 1605–1620 (+) Jan Myślecki²⁴⁶

²²⁹ *Receptiones*, s. 93.

²³⁰ *Receptiones*, s. 97.

²³¹ *Receptiones*, s.103.

²³² *Receptiones*, s. 108.

²³³ *Receptiones*, s. 110.

²³⁴ *Receptiones*, s. 117.

²³⁵ *Receptiones*, s.61.

²³⁶ *Receptiones*, s. 65.

²³⁷ CP 33, s. 118, 138.

²³⁸ AAP CP 50, s. 46.

²³⁹ *Receptiones*, s. 69;

²⁴⁰ CP 83, s. 4.

²⁴¹ CP 83, s. 15v.

²⁴² CP 83, s. 44, 56v.

²⁴³ CP 83, s. 232v.

²⁴⁴ *Receptiones*, s.69.

²⁴⁵ *Receptiones*, s. 74.

²⁴⁶ *Receptiones*, s. 76.

13 I 1620–1622 (rez.)	Mateusz Kowalikowski ²⁴⁷
1 VIII 1622–1657 (+)	Marcin Krajewski ²⁴⁸
30 VI 1657–1678 (+)	Stanisław Bniński ²⁴⁹
11 VII 1678–1694 (+)	Jan Bniński ²⁵⁰
24 V 1694–1743 (+)	Andrzej Breza ²⁵¹

– kanonia Jaszkowo (kolacji biskupa poznańskiego, położona w dekanacie kościańskim, skasowana w XVIII wieku).

20 V 1586–1611 (rez.)	Stanisław Kokalewski ²⁵²
27 VI 1611–1619 (rez.)	Świętosław Strzałkowski ²⁵³
23 IX 1619–1626 (rez.)	Jan z Zalesia Baykowski ²⁵⁴
28 IX 1626–1636 (rez.)	Wojciech Trach-Gniński ²⁵⁵
30 XII 1636–1637 (+)	Stanisław Kokalewski ²⁵⁶
23 III 1637–1648 (+)	Kasper Hanczel-Mokrski ²⁵⁷
24 VI 1648–1660 (rez.)	Filip Dunin ze Skrzynna ²⁵⁸
12 IV 1660–1678 (+)	Samuel Kowalski ²⁵⁹
2 V 1678–1680 (rez.)	Walery Boczkowski ²⁶⁰
15 XI 1680–1693 (+)	Mikołaj Cieciszewski ²⁶¹
1 IV 1693–1694 (rez.)	Kazimierz Gurowski ²⁶²
13 V 1694–1702 (rez.)	Piotr Tarło ²⁶³

– kanonia Kijewo (kolacji biskupa, skasowana w 1622 roku przez biskupa Andrzeja Opalińskiego. położona w dekanacie średzkim).

12 VI 1595–1605 (rez.)	Mikołaj Sławiński ²⁶⁴
------------------------	----------------------------------

²⁴⁷ *Receptiones*, s. 86.

²⁴⁸ *Receptiones*, s. 88.

²⁴⁹ *Receptiones*, s. 105.

²⁵⁰ *Receptiones*, s. 117.

²⁵¹ Instalował się przez prokuratora, kanonika Miałczewskiego zob. CP 83, s. 232v, *Receptiones*, s. 123.

²⁵² *Receptiones*, s. 62.

²⁵³ *Receptiones*, s. 81.

²⁵⁴ *Receptiones*, s. 84.

²⁵⁵ *Receptiones*, s. 91.

²⁵⁶ *Receptiones*, s. 96.

²⁵⁷ *Receptiones*, s. 97.

²⁵⁸ *Receptiones*, s. 101.

²⁵⁹ *Receptiones*, s. 108.

²⁶⁰ *Receptiones*, s. 117.

²⁶¹ *Receptiones*, s. 118.

²⁶² *Receptiones*, s. 123.

²⁶³ *Receptiones*, s. 127.

²⁶⁴ *Receptiones*, s. 67.

14 XI 1605–1610 (rez.) Kasper Kozielski²⁶⁵

24 V 1610–1622 (kasata) Andrzej Herstopski²⁶⁶

– kanonia Kórnik (kolacji biskupa poznańskiego) skasowana w 1630 roku²⁶⁷.

1583–1601 (rez.) Stanisław Dunin-Wolski²⁶⁸

4 VII 1601–1614 (rez.) Szymon Kołodzki²⁶⁹

12 V 1614–1617 (+) Andrzej Mierzewski²⁷⁰

17 VII 1617–1625 (+) Hieronim Zerzyński²⁷¹

24 III 1625–1630 (kasata) Paweł Karski²⁷²

– kanonia Krzesiny (kolacji królewskiej, w dekanacie poznańskim).

12 III 1582–1611 (+) Marcin Przyborowski²⁷³

12 XII 1611–1621 (+) Hieronim Wituski²⁷⁴

11 VI 1621–1661 (+) Stanisław Sławiński²⁷⁵

12 XII 1661–1676 (+) Mikołaj Sławieński²⁷⁶

11 V 1676–1678 (+) Maciej Krzycki²⁷⁷

10 XI 1678–1681 (rez.) Teodor Korzeniewski²⁷⁸

10 XI 1681–1686 (+) Jan Kuniński²⁷⁹

10 XI 1686–1692 (rez.) Jan Władysław Przerębski²⁸⁰

12 V 1692–1697²⁸¹ (+) Stanisław Przerębski²⁸²

16 XII 1697–1730 (+) Andrzej Dolecki²⁸³

– kanonia Łęki (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Grodzisk).

1 III 1585–1615 (rez.) Adrian Żrenicki²⁸⁴

²⁶⁵ *Receptiones*, s. 77.

²⁶⁶ *Receptiones*, s. 80.

²⁶⁷ AAP CP 51, s. 327; CP 52, s. 702.

²⁶⁸ *Receptiones*, s. 73.

²⁶⁹ *Receptiones*, s. 73; Instalowany z prowizji nuncjusza.

²⁷⁰ *Receptiones*, s. 81.

²⁷¹ *Receptiones*, s. 84.

²⁷² Recepcja dekretem biskupa Wężyka zob., CP 51, s. 38; *Receptiones*, s. 90.

²⁷³ *Receptiones*, s. 60.

²⁷⁴ *Receptiones*, s. 81; z prowizji Administratora sede vacante Kaspra Hapa

²⁷⁵ *Receptiones*, s. 87; z prowizji Administratora sede vacante Jana Tracha-Gnińskiego.

²⁷⁶ *Receptiones*, 109.

²⁷⁷ *Receptiones*, s. 116.

²⁷⁸ *Receptiones*, s. 117.

²⁷⁹ *Receptiones*, s. 119.

²⁸⁰ *Receptiones*, s. 121.

²⁸¹ Po śmierci Stanisława Przerębskiego prowizję na kanonię posiadał Stefan Rupniewski, zrezygnował z niej po otrzymaniu prowizji na kanonię Żegowo zob. *Instalationes*, s. 126.

²⁸² Instalował się przez kanonika Zalasowskiego zob. AAP 83, s. 226. *Receptiones*, s. 122.

²⁸³ *Receptiones*, s. 126.

²⁸⁴ *Receptiones*, s. 61.

13 VIII 1615–1618 (rez.)	Piotr Bniński ²⁸⁵
7 V 1618–1631	Adrian Wielewicki ²⁸⁶
5 V 1631 ²⁸⁷ –1654 (rez.)	Andrzej Swinarski ²⁸⁸
8 VI 1654–1657 (+)	Chryzostom Raciborski ²⁸⁹
30 V 1657–1674 (+)	Krzysztof Wodziński ²⁹⁰
21 V 1674–1714 (+)	Franciszek Magnuski ²⁹¹

– kanonia Mosina (kolacji biskupiej i kapitulnej, w dekanacie Buk).

12 X 1579–1609 (rez.)	Jan Piotr Gądkowski ²⁹²
30 VI 1609–1613 (rez.)	Jan Trach-Gniński ²⁹³
18 V 1613–1620 (rez.)	Jan Skiedziński ²⁹⁴
22 V 1620–1626 (rez.)	Wojciech Trach-Gniński ²⁹⁵
9 XI 1626–1629 (+)	Władysław Szoldrski ²⁹⁶
21 V 1629–1641 (rez.)	Piotr Mieszkowski ²⁹⁷
25 III 1641–1646 (rez.)	Wacław Wąsowicz ²⁹⁸
5 XI 1646–1656 (rez.)	Stanisław Niewiarowski ²⁹⁹
20 III 1656–1657 (rez.)	Stanisław Krasieński ³⁰⁰
30 VI 1657–1702 (+)	Jan Mankowski ³⁰¹

– kanonia Nagradowice zniesiona w 1645 roku (kolacji królewskiej, w dekanacie Środa).

14 II 1569–1603 (zamiana)	Adam Przeciszewski ³⁰²
4 VIII 1603–1649 (+)	Andrzej Gulczewski ³⁰³

²⁸⁵ *Receptiones*, s. 82.

²⁸⁶ *Receptiones*, s.84; z prezenty papieskiej

²⁸⁷ Instalował się przez kanonika Andrzeja Herstopskiego zob. AAP cp 51, s. 386.

²⁸⁸ *Receptiones*, s. 93.

²⁸⁹ *Receptiones*, s. 103.

²⁹⁰ *Receptiones*, s.104.

²⁹¹ *Receptiones*, s. 115.

²⁹² *Receptiones*, s. 57.

²⁹³ *Receptiones*, s. 79.

²⁹⁴ *Receptiones*, s. 81.

²⁹⁵ *Receptiones*, s. 87, w 1625 roku ustanowił swoim pleinpotenetem kanonika Jerzego Gowarzewskiego zob. CP 51, s. 56.

²⁹⁶ *Receptiones*, s. 91.

²⁹⁷ *Receptiones*, s. 91.

²⁹⁸ *Receptiones*, s. 98.

²⁹⁹ *Receptiones*, s.100

³⁰⁰ *Receptiones*, s.104.

³⁰¹ *Receptiones*, s. 105.

³⁰² *Receptiones*, s. 47.

³⁰³ *Receptiones*, s. 74.

– kanonia Oporowo (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Krobia).

17 VIII 1588–1603 (+)	Jerzy Sułkowski ³⁰⁴
20 X 1603–1609 (rez.)	Wojciech Solikowski ³⁰⁵
27 VI 1609–1636 (rez.)	Jakub Piasecki ³⁰⁶
31 XII 1636–1646 (?)	Andrzej Grabowski ³⁰⁷
26 V 1646–1652 (rez.)	Andrzej Gorayski ³⁰⁸
7 XII 1652–1657 (+)	Jan Strzałkowski ³⁰⁹
2 VI 1657–1664 (rez.)	Franciszek Mielżyński ³¹⁰
27 X 1664–1680 (+)	Zygmunt Otrębusz ³¹¹
15 XI 1680–1720 (rez.)	Andrzej Prażmowski ³¹²

– kanonia Pełczyn, skasowana w 1622 roku i włączona do *mensa communis* kapituły³¹³ (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Śrem).

26 VI 1581–1610 (+)	Stanisław Kluczewski ³¹⁴
30 IV 1610–1622 (kasata)	Kasper Kozielski ³¹⁵

– kanonia Popowo zniesiona w 1645 roku (kolacji biskupa poznańskiego i kapituły, dekanat Zbąszyń).

4 V 1573–1604 (+)	Jerzy Zadorski ³¹⁶
29 III 1604–1638 (+)	Andrzej Ubysz ³¹⁷
21 V 1638–1645 (+)	Wojciech Bajkowski ³¹⁸
13 XI 1645–1645 (kasata)	Wojciech Pigłowski ³¹⁹

– kanonia Przysieka (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Kościan).

9 VII 1583–1641 (+)	Adam Leśniewski ³²⁰
23 VIII 1641–1657 (+)	Stefan Dunin ³²¹

³⁰⁴ *Receptiones*, s. 64.

³⁰⁵ *Receptiones*, s. 75; z prowizji nuncjusza.

³⁰⁶ *Receptiones*, s. 79.

³⁰⁷ *Receptiones*, s. 96.

³⁰⁸ *Receptiones*, s. 100.

³⁰⁹ *Receptiones*, s. 102.

³¹⁰ *Receptiones*, s. 104.

³¹¹ *Receptiones*, s. 110.

³¹² *Receptiones*, s. 118.

³¹³ AAP CP 50, s. 287, 366.

³¹⁴ *Receptiones*, s. 59.

³¹⁵ Kasper Kozielski po kasacie został opatem w Wągrowcu zob. CP 51, s. 44; *Receptiones*, s. 77.

³¹⁶ *Receptiones*, s. 52.

³¹⁷ *Receptiones*, s. 75.

³¹⁸ *Receptiones*, s. 97.

³¹⁹ *Receptiones*, s. 99.

³²⁰ *Receptiones*, s. 60.

³²¹ *Receptiones*, s. 98.

30 VI 1657–1659 (rez.)	Kazimierz Jan Opaliński ³²²
13 X 1659–1670 (+)	Jan Piątkowski ³²³
10 XI 1670–1683 (rez.)	Jerzy Kazimierz Wolff ³²⁴
22 II 1683–1711 (+)	Andrzej Miłoszewski ³²⁵
28 IV 1692–1695 (+)	Aleksander Nowowiejski ³²⁶
3 I 1695	Kazimierz Gurowski ³²⁷

– kanonia Rogalin (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Środa).

25 VIII 1596–1604 (rez.)	Stanisław Krzycki ³²⁸
12 IV 1604–1616 (rez.)	Jan Krzycki ³²⁹
19 X 1616–1636 (rez.)	Aleksander Głębocki ³³⁰
3 XII 1636–1646 (rez.)	Aleksander Jordan ³³¹
10 IX 1646–1661(rez.)	Jan Różycki ³³²
30 IV 1661–1680 (+)	Franciszek Gostyński ³³³
28 VI 1680–1695 (+)	Adam Miałczewski ³³⁴
9 V 1695–1701 (rez.)	Stanisław Kierski ³³⁵

– kanonia Rogoźno (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Rogoźno).

15 XI 1590–1616 (+)	Jakub Zdziarowski ³³⁶
27 VI 1616–1648 (rez.)	Wojciech Biskupski ³³⁷
27 VII 1648–1660 (+)	Jan Suliński ³³⁸
3 I 1661–1667 (rez.)	Stefan Pilichowski ³³⁹
4 IV 1667–1685 (+)	Piotr Mieszkowski ³⁴⁰
22 X 1685–1690 (+)	Franciszek Daleszyński ³⁴¹

³²² *Receptiones*, s. 105.

³²³ *Receptiones*, s. 107.

³²⁴ *Receptiones*, s. 114.

³²⁵ *Receptiones*, s. 119.

³²⁶ *Receptiones*, s. 122.

³²⁷ Prezentowany przez nuncjusza, ale nie instalowany zob. *Receptiones*, s. 124.

³²⁸ *Receptiones*, s. 68.

³²⁹ *Receptiones*, s. 75.

³³⁰ *Receptiones*, s. 83; z prowizji Stolicy Apostolskiej

³³¹ *Receptiones*, s. 95.

³³² *Receptiones*, s.100.

³³³ *Receptiones*, s. 110.

³³⁴ *Receptiones*, s. 118.

³³⁵ *Receptiones*, s. 124.

³³⁶ *Receptiones*, s. 65.

³³⁷ *Receptiones*, s. 83.

³³⁸ *Receptiones*, s. 101.

³³⁹ *Receptiones*, s, 108.

³⁴⁰ *Receptiones*, s. 112.

³⁴¹ *Receptiones*, s. 120.

13 II 1690–	Jan Dłużewski ³⁴²
16 X 1691–	Stefan Wierzbowski ³⁴³
(?)–1702 (+)	Stanisław Rzegonowski

– kanonia Rokietnica (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Oborniki).

10 V 1577–1605 (+)	Wojciech Bieganowski ³⁴⁴
2 IV 1605–12 XII 1605 (rez.)	Mikołaj Ziemecki ³⁴⁵
12 XII 1605–1616 (rez.)	Paweł Piasecki ³⁴⁶
22 XI 1616–1630 (rez.)	Anzelm Raciborski ³⁴⁷
16 XI 1630–1645 (kasata)	Paweł Raciborski ³⁴⁸

– kanonia Sławie (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Środa).

30 III 1583–1602 (+)	Mikołaj Bagiński ³⁴⁹
1 VII 1602–1605 (rez.)	Jan Gliński ³⁵⁰
12 XI 1605–1623 (+)	Adam Rogaczewski ³⁵¹
27 III 1623–1651 (rez.)	Jerzy Gowarzewski ³⁵²
9 I 1651–1651 (rez.)	Mikołaj Oborski ³⁵³
11 XII 1651–1665 (+)	Aleksander Ciosnowski ³⁵⁴
31 VIII 1665–1667 (rez.)	Florian Różycki ³⁵⁵
14 XI 1667–1694 (+)	Jan Łącki ³⁵⁶
13 V 1694–1695 (rez.)	Kazimierz Gurowski ³⁵⁷
28 II 1695–1712 (rez.)	Baltazar Wilczycki ³⁵⁸

– kanonia Studzieniec (kolacji biskupa poznańskiego i kapituły, przekształcony w 1647 roku przez biskupa Andrzeja Szołdrskiego w kanonikat doktorski, dekanat Rogoźno).

³⁴² *Receptiones*, s. 121.

³⁴³ *Receptiones*, s. 122.

³⁴⁴ *Receptiones*, s. 56.

³⁴⁵ *Receptiones*, s. 76.

³⁴⁶ *Receptiones*, s. 77.

³⁴⁷ *Receptiones*, s. 83.

³⁴⁸ *Receptiones*, s. 92.

³⁴⁹ *Receptiones*, s. 60.

³⁵⁰ *Receptiones*, s. 73.

³⁵¹ *Receptiones*, s. 76.

³⁵² *Receptiones*, s. 88.

³⁵³ *Receptiones*, s. 102.

³⁵⁴ *Receptiones*, s. 102.

³⁵⁵ *Receptiones*, s. 111.

³⁵⁶ *Receptiones*, s. 112.

³⁵⁷ *Receptiones*, s. 123.

³⁵⁸ *Receptiones*, s. 124.

13 XII 1593–1603 (rez.)	Adam Swinarski ³⁵⁹
9 IX 1603–1616 (+)	Jakub Brzeźnicki ³⁶⁰
14 III 1616–1647 (+)	Krzysztof Bardzki ³⁶¹
15 II 1647–1648 (rez.)	Filip Dunin ze Skrzynna ³⁶²
26 VI 1648–1666 (rez.)	Jan Franciszek Wolski ³⁶³
22 II 1666–1667 (rez.)	Piotr Mieszkowski ³⁶⁴
4 IV 1667–1669 (+)	Marcin Poddębski ³⁶⁵
12 VIII 1669–1696 (+)	Mikołaj Zalasowski ³⁶⁶
9 IV 1696–1702 (rez.)	Wacław Drozdowski ³⁶⁷

– kanonia Śródka (kolacji prepozyta kapituły katedralnej, skasowany w 1630 roku, dekanat Środa).

27 VII 1593–1623 (+)	Marcin Mirucki ³⁶⁸
6 IX 1623–1630 (kasata)	Jakub Cielecki ³⁶⁹

– kanonia Tarnowo zniesiona w 1645 roku (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Rogoźno).

28 VIII 1595–1630 (rez.)	Stanisław Radecki ³⁷⁰
2 II 1630–1630	Marcin Radecki ³⁷¹
24 XII 1630–1644 (+)	Baltazar Czyżewski ³⁷²
20 VII 1644–1645 (kasata)	Marcin Katlewski ³⁷³

– kanonia Winiary (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Poznań).

4 VII 1598–1600 (+)	Jakub Prądzewski ³⁷⁴
8 III 1600–7 VIII 1600 (rez.)	Andrzej Łukomski ³⁷⁵
8 VIII 1600–1644 (+)	Wojciech Wysocki ³⁷⁶

³⁵⁹ *Receptiones*, s. 66.

³⁶⁰ *Receptiones*, s. 74.

³⁶¹ *Receptiones*, s. 83.

³⁶² *Receptiones*, s. 100.

³⁶³ *Receptiones*, s. 101.

³⁶⁴ *Receptiones*, s. 111.

³⁶⁵ *Receptiones*, s. 112.

³⁶⁶ *Receptiones*, s. 113.

³⁶⁷ *Receptiones*, s. 125.

³⁶⁸ *Receptiones*, s. 66.

³⁶⁹ *Receptiones*, s. 88.

³⁷⁰ *Receptiones*, s. 68.

³⁷¹ AAP CP 51, s. 317.

³⁷² *Receptiones*, s. 93.

³⁷³ *Receptiones*, s. 99.

³⁷⁴ *Receptiones*, s. 69.

³⁷⁵ *Receptiones*, s. 70.

³⁷⁶ *Receptiones*, s. 70.

25 I 1644–1662 (+)	Stanisław Uwielński ³⁷⁷
16 I 1651– (koadiutor)	Stanisław Krasieński ³⁷⁸
31 VIII 1662–1664 (+)	Jan Dobrzelewski ³⁷⁹
3 XI 1664–1672 (+)	Jacek Chełkowski ³⁸⁰
2 V 1672–1674 (rez.)	Mikołaj Święcicki ³⁸¹
9 VII 1674–1681 (rez.)	Franciszek Wąsowicz ³⁸²
10 XI 1681–1693 (rez.)	Jan Rydzyński ³⁸³
3 VII 1693–1721 (rez.)	Karol Poniński ³⁸⁴

– kanonia Wyskoć (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Kościan).

8 III 1563–1624 (+)	Piotr Gwiazdowski ³⁸⁵
17 IX 1624–1648 (+)	Bartłomiej Urbański ³⁸⁶
29 XII 1648–1656 (+)	Wojciech Daleszyński ³⁸⁷
2 VII 1656–1660 (+)	Jan Zadorski ³⁸⁸
14 VII 1660–1685 (+)	Franciszek Cielgowski ³⁸⁹
5 XI 1685–1697 (rez.)	Stanisław Sierakowski ³⁹⁰
5 III 1697–1704 (rez.)	Stanisław Głowski ³⁹¹

– kanonia św. Marcina (kolacji prepozyta poznańskiej kapituły katedralnej, dekanat Poznań).

23 VII 1577–1614 (+)	Gabriel Wysocki ³⁹²
30 VI 1614–1621 (rez.)	Zygmunt Cielecki ³⁹³
3 I 1622–1656 (rez.)	Jan Cielecki ³⁹⁴
20 III 1656–1661 (rez.)	Ludwik Tolibowski ³⁹⁵

³⁷⁷ *Receptiones*, s. 99.

³⁷⁸ *Receptiones*, s.102.

³⁷⁹ *Receptiones*, s. 109.

³⁸⁰ *Receptiones*, s. 111.

³⁸¹ *Receptiones*, s. 115.

³⁸² *Receptiones*, s. 115.

³⁸³ *Receptiones*, s. 119.

³⁸⁴ *Receptiones*, s. 123.

³⁸⁵ *Receptiones*, s. 43.

³⁸⁶ Z prezenty królewskiej, instalował się przez kanonika Jerzego Gowarzewskiego zob. AAP Cp 51, s. 13; *Receptiones*, s. 90.

³⁸⁷ *Receptiones*, s. 101.

³⁸⁸ *Receptiones*, s. 104.

³⁸⁹ *Receptiones*, s. 108.

³⁹⁰ *Receptiones*, s. 120.

³⁹¹ *Receptiones*, s. 125.

³⁹² *Receptiones*, s. 56.

³⁹³ *Receptiones*, s. 82.

³⁹⁴ *Receptiones*, s. 88.

³⁹⁵ *Receptiones*, s.104.

13 II 1661–1661 (+)	Mikołaj Dunin ³⁹⁶
18 VII 1661–1670 (+)	Gabriel Olszowski ³⁹⁷
31 III 1670–1686 (rez.)	Stanisław Łubieński ³⁹⁸
17 IV 1686–1700 (rez.)	Wojciech Padniewski ³⁹⁹
17 V 1700–1712 (+)	Mikołaj Biesładecki ⁴⁰⁰

– kanonia św. Mikołaja (Żegowo, Dzegowo) (kolacji prepozyta poznańskiej kapituły katedralnej, dekanat Oborniki).

9 X 1568–1603 (rez.)	Hieronim Powodowski ⁴⁰¹
11 VIII 1603–1621 (+)	Sebastian Łącki ⁴⁰²
31 XII 1621–1635 (rez.)	Zygmunt Cielecki ⁴⁰³
8 VI 1635–1641 (rez.)	Samuel Szoldrski ⁴⁰⁴
23 VIII 1641–1656 (rez.)	Wojciech Grabowski ⁴⁰⁵
20 III 1656–1676 (+)	Jan Cielecki ⁴⁰⁶
10 XI 1676–1698 (+)	Maciej Pilichowski ⁴⁰⁷
26 V 1698–1712 (rez.)	Stefan Wierzbowski ⁴⁰⁸

– kanonia Żegrze zniesiona w 1645 roku. (kolacji biskupa poznańskiego, dekanat Poznań).

23 XII 1572–1600 (+)	Marcin Podoski ⁴⁰⁹
14 VII 1600–1608 (rez.)	Stefan Charbicki ⁴¹⁰
2 IV 1607–1619 (+)	Piotr Myszkowski ⁴¹¹
12 VIII 1619–1631 (+)	Jan Skiedziński ⁴¹²
11 XII 1631–1632 (rez.)	Mikołaj Dunin ⁴¹³
30 IV 1632–1633 (rez.)	Jan Branecki ⁴¹⁴

³⁹⁶ *Receptiones*, s. 109.

³⁹⁷ *Receptiones*, s. 109.

³⁹⁸ *Receptiones*, s. 113.

³⁹⁹ *Receptiones*, s. 121.

⁴⁰⁰ *Receptiones*, s. 126.

⁴⁰¹ *Receptiones*, s. 47.

⁴⁰² *Receptiones*, s. 74.

⁴⁰³ *Receptiones*, s. 88.

⁴⁰⁴ *Receptiones*, s. 95.

⁴⁰⁵ *Receptiones*, s. 98.

⁴⁰⁶ *Receptiones*, 104.

⁴⁰⁷ *Receptiones*, s. 116.

⁴⁰⁸ *Receptiones*, s. 126.

⁴⁰⁹ *Receptiones*, s. 52.

⁴¹⁰ *Receptiones*, s. 70.

⁴¹¹ *Receptiones*, s. 78.

⁴¹² *Receptiones*, s. 81.

⁴¹³ *Receptiones*, s. 93.

⁴¹⁴ *Receptiones*, s. 94.

8 VI 1633–1654 (+)   Bartłomiej Duczmiński⁴¹⁵

2.2.2. Kanonie doktorskie

Od pierwszej połowy XVI wieku w poznańskiej kapitule katedralnej funkcjonowały dwa kanonikaty przeznaczone dla duchownych pochodzenia nieszlacheckiego. W pełni usankcjonowała to bulla papieża Klemensa VII *Creditiam nobis* z 19 grudnia 1523 r., w której papież zgadzał się na podłączenie prebend dla kanoników jurysty i teologa. Od 1525 r. kanonia Kaźmierz przeznaczona była dla doktora praw. Oprócz pochodzenia od kanoników zwyczajnych odróżniały go rozliczne obowiązki, do których należał przede wszystkim stały obowiązek rezydencji przy katedrze. Ponadto jurystę zobowiązywano do głoszenia kazań co drugą niedzielę a także organizowania odczytów i pogadanek dotyczących prawa⁴¹⁶.

– kanonia Kaźmierz (kolacja do biskupa i kapituły katedralnej):

12 XI 1588–1606 (+)	Piotr Lilia ⁴¹⁷ (mieszczanin) – doktor teologii i praw
19 VI 1606–1608 (rez.)	Kasper Hap ⁴¹⁸ (mieszczanin) – doktor teologii i praw studia ukończył w Rzymie
20 X 1608–1609 (rez.)	Jan Trach-Gniński ⁴¹⁹ h. Trach – wybrany pod warunkiem przedstawienia doktoratu w ciągu ośmiu miesięcy
3 X 1609–1630 (+)	Marcjalis z Iwanowic ⁴²⁰ (nieszlachcic) – doktor teologii ukończył studia w Pawii
23 XII 1630–1631 (rez.)	Andrzej Chawłos ⁴²¹ (mieszczanin) – doktor praw
15 XII 1631–1636	Aleksander Sokołowski ⁴²² – wybrany pod warunkiem przedstawienia doktoratu w ciągu 18 miesięcy
9 XII 1636–1641 (rez.)	Stanisław Różycki ⁴²³ – profesor Akademii Lubrańskiego
23 XII 1641–1649 (rez.)	Jan Markiewicz ⁴²⁴ – doktor praw ukończył studia w Padwie 15 I 1635

⁴¹⁵ *Receptiones*, s. 94.

⁴¹⁶ AAP, CP 90 k. 119-120.

⁴¹⁷ *Receptiones*, s. 64.

⁴¹⁸ *Receptiones*, s. 77.

⁴¹⁹ *Receptiones*, s. 78.

⁴²⁰ *Receptiones*, s. 79.

⁴²¹ *Receptiones*, s. 92.

⁴²² *Receptiones*, s. 94.

⁴²³ *Receptiones*, s. 95.

⁴²⁴ *Receptiones*, s. 98.

7 VI 1649 – 1655 (+)	Benedykt Groblicki ⁴²⁵ – profesor Akademii Lubrańskiego, doktor praw, studiował w Padwie 15 XII 1642
12 IV 1655-1657 (+)	Stanisław Żabiński ⁴²⁶ – doktor praw, studiował w Rzymie; dr 31 VIII 1648.
30 VI 1657-1683 (rez.)	Stefan Moręski ⁴²⁷
4 V 1683-1696 (+)	Kazimierz Osowski ⁴²⁸
5 III 169–6-1708 (+)	Tomasz Skupiński ⁴²⁹

Drugą kanonią doktorską była kanonia Jankowo, przeznaczona dla doktora teologii. Podobnie jak jurystę, obarczono go obowiązkiem stałej rezydencji, głoszenia co drugą niedzielę kazań, dbałość o formę wydawanych przez kapitułę dokumentów zgodnie z doktryną wiary.

– kanonia Jankowo (kolacja biskupa i kapituły katedralnej):

1584–1610 (+)	Jan Dziekciński ⁴³⁰ – doktor teologii Akademii Krakowskiej
6 IX 1610–1649 (+)	Marcin Moręski ⁴³¹ (mieszczanin) – doktor teologii, studiował w Ingolsztadzie
10 V 1649–1657 (+)	Jan Sobiński ⁴³² – profesor Akademii Lubrańskiego, doktor filozofii i teologii
30 VI 1657–1683 (+)	Gabriel Lewicki ⁴³³
1683–1696 (+)	Stefan Moręski ⁴³⁴
6 II 1696–1702 (rez.)	Jan Gerard Winkens ⁴³⁵

2.2.3. Kanonicy urodzeni

Do tzw. kanoników urodzonych należeli komandor joannitów poznańskich i opat klasztoru benedyktynów lubińskich. Jak zauważył K. Lutyński, istniały między tymi kanonikatami zasadnicze różnice. Komandor joannitów zaliczany był do grona kanoników z pełnią praw kapitulnych, dlatego też nazywany był kanonikiem św.

⁴²⁵ *Receptiones*, s.101.

⁴²⁶ AAP CP 53, s. 18 ; *Receptiones*, s. 103.

⁴²⁷ *Receptiones*, s. 105.

⁴²⁸ *Receptiones*, s. 120.

⁴²⁹ *Receptiones*, s. 129.

⁴³⁰ *Receptiones*, s. 71.

⁴³¹ *Receptiones*, s. 80.

⁴³² *Receptiones*, s. 101.

⁴³³ *Receptiones*, s. 105.

⁴³⁴ AAP CP 83, s. 207.

⁴³⁵ AAP CP 83, s. 245; *Receptiones*, s. 125.

- 25 V 1672 Wojciech Kazimierz Sztemberg⁴⁴² – proboszcz radwanowski
18 X 1673 Aleksander Kossowski⁴⁴³ – proboszcz leszczyński
4 V 1683 Franciszek Miaskowski⁴⁴⁴ – proboszcz pyzdrowski
2 III 1693 Jan Otrębusz⁴⁴⁵ – kanonik łączycycki, proboszcz trąbiński
19 X 1693 Ks. Poklatecki⁴⁴⁶ – kanonik BMV in summo

---

⁴⁴² *Receptiones*, s. 115.

⁴⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴⁴ *Receptiones*, s. 120.

⁴⁴⁵ *Receptiones*, s. 123.

⁴⁴⁶ W aktach nie podano imienia kanonika zob. CP 56, s. 271 v.

Przyjęcie do kapituły

Wstąpienie do katedralnej korporacji było ściśle regulowane przez przepisy prawa kanonicznego i statuty organizacji. Wyróżnić należy dwa zasadnicze etapy decydujące o objęciu funkcji prałackiej lub kanonicznej, które wymagają dokładniejszej analizy.

3.1. Prowizja

Jak wykazał P. Dębiński¹ pierwszym warunkiem przystąpienia do kapituły była prowizja, czyli nominacja osoby oraz przekazanie pełni praw do danego beneficjum.

Prawo nominacji, powiązane z patronatem, było zarezerwowane dla ściśle określonych podmiotów, wśród których wymienić należy Stolicę Apostolską, biskupa ordynariusza diecezji, monarchę, prepozyta kapituły oraz prywatnych fundatorów. Badaniem prawa patronatu w Polsce zajmowali się już w końcu XIX wieku najwybitniejsi polscy historycy kościoła tj. Władysław Abracham², Stanisław

---

¹ P. Dębiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich*, Poznań 2012, s. 53.

² W. Abracham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XIII*, wyd. III, Poznań 1962, s. 11.

Chodyński³, Jan Grzywacz⁴, Andrzej Radziwiński⁵ a także Bogumił Szady⁶, w 2012 roku ukazała się obszerna monografia późnośredniowiecznej kapituły poznańskiej P. Dembińskiego⁷, w której autor szczegółowo analizuje akty prawne nadające prawo obsadzania kanonii poznańskich od XIII do końca XV wieku, które w okresie nowożytnym nie uległy zmianom, dlatego za właściwe uważam ukazanie praktycznego funkcjonowania prowizji i patronatu w XVII w.

3.1.1. Prowizja papieska

Sobór trydencki, a także wynikająca z niego reforma kurii rzymskiej papieża Sykstusa V w 1588 roku były wyrazem wzmocnienia *plenitudo potestatis* biskupów Rzymu nad całym Kościołem Katolickim. Szerzący się ruch reformacyjny, powstające nieustannie grupy i odłamy heretyckie, zmuszały przywódców duchowych do większej kontroli nad kandydatami do wyższych stanowisk i funkcji kościelnych. Beneficja konsystorialne (biskupstwa, opactwa) objęte zostały bezpośrednią kontrolą papieża i św. konsystorza. Papieska akceptacja poprzedzona była procesem informacyjnym⁸. Kontrolę kandydat na niższe urzędy kościelne (prałatury i kanonikaty) powierzono Datarii Apostolskiej, która od tego czasu pełniła funkcję *organum mentis et vocis papae* lub jak nazywali to współcześni *oculus papae*⁹. Według założeń reformatora, odpowiednie organy diecezjalne tj. biskupi czy oficjałowie powinni, zgodnie z zapisami konkordatowymi danych państw informować Stolicę Apostolską o wakujących w miesiącach papieskich¹⁰ beneficjach

³ S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1912, s. 25.

⁴ J. Grzywacz, *Nominacja biskupów w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1960, s. 18.

⁵ B. Szady, *Prawo patronatu*, s. 5.

⁶ A. Radziwiński, *Duchowieństwo*, s. 128.

⁷ P. Dembiński, *Poznańska kapituła*, ss. 54-67.

⁸ H. Fokciński, *Wprowadzenie czynności zapowiadania i pisemnej informacji w procedurze nadawania beneficjów na konsystorzach papieskich w XVI wieku*, [w:] *Informationes*, Rzym-Warszawa, 1989, z. 4, s. 5 i n. zob. L. Pasztor, *Giuda delle fonti per la storia dell' America Latina*, [w:] *Collectanea Archivi Vaticani*, Vatican 1970, s. 135. – autor podaje szeroką charakterystykę i dzieje funkcjonowania instytucji Kurii Rzymskiej. R. Ritzler, *Bischöfliche Informativprozesse im Archiv der Datarie*, [w:] *Römische Quartalschrift*, n. 50 (1955), s. 91.

⁹ Nicolo de Re, *La curia Romana – linamenti storico-gudici*, Citta del Vaticano 1998, s. 449.

¹⁰ W Rzeczypospolitej za miesiące papieskie uważano miesiące nieparzyste na podstawie konkordatu wiedeńskiego z 1448 roku zawartego między papieżem Mikołajem V a Fryderykiem III wraz z korektami wprowadzonymi w bulli *Cum singulare* przez Klemensa VII z 1525 roku. W świetle dokumentu papież ustanowił prawo obsady prałatur i kanonii na zasadzie sześciomiesięcznej alternaty między papieżem a biskupem danej diecezji. Formalnie konkordat ten nie dotyczył Królestwa Polskiego, niemniej praktyka wskazuje, że przez episkopat polski uznawany był za akt obowiązujący. Zob. A. Radziwiński, *Duchowieństwo*, s. 184, por. M.D. Kowalski, *Proventus*, s. 34; J. Brzeziński, *O konkordatach Stolicy Apostolskiej z Polską w XVI wieku*, Kraków 1893, s. 20.

niekonsystorialnych¹¹. W praktyce, jak wykazał K. Lutyński¹², od lat siedemdziesiątych XVI stulecia, postanowienia realizowane były za pośrednictwem nuncjusza, który zmuszony był nieraz konsekwentnie dochodzić praw papieskich¹³. Dotychczas w badaniach nad dziejami kapituł pomijano rolę specjalnych komisarzy papieskich (*divina providentia papa comissari et specialiter delegati*), jedynie K. Lutyński przypisywał im bliżej nieokreślone funkcje sędownicze. Analiza zapisów instalacyjnych i listów prowizyjnych wskazuje, że pełnili oni funkcję wykonawczą decyzji papieskich na poziomie wspólnot katedralnych¹⁴.

Prowizje papieskie dla poznańskiej kapituły w XVII wieku stanowią ok. 15% wszystkich nominacji, co plasuje papieństwo na drugim miejscu po biskupie ordynariuszu. Zwykle akty te miały formę zgody na objęcie wakującego beneficjum jak również ekspektatywy (rezerwacji po opuszczeniu przez poprzednika). Najczęstszą formą zdobywania papieskich były bezpośrednie zabiegi czynione w Rzymie lub u nuncjusza.

Częstą okazją do starań o przychylność papieską były studia w Italii, szczególnie w Rzymie. Tak na dziekanie poznańską prezentowany został Fabian Kono-packi w 1601 roku¹⁵, Andrzej Opliański¹⁶, Mikołaj Popławski¹⁷.

Największą grupę kanoników i prałatów posiadających prowizję Stolicy Apostolskiej stanowią sekretarze królewscy, wśród których znaleźli się między innymi Zygmunt Cielecki w 1614¹⁸, Bartłomiej Urbański w 1624¹⁹, Stanisław Przyłęcki w 1639²⁰, Kazimierz Szczuka 1658, Aleksander Szołdrski w 1694²¹. Warto podkreślić, że w latach 1610-1624 wśród prezentowanych nie ma ani jednego duchownego, w kilku przypadkach w akcie instalacji znalazł się zapis, że propozycja *in mensibus Santcta Sedis ad presenatationem S.R.M. lub ad presentationem S.R.M. vigore gratiae Santcta Sedis*.

Prawo obsadzania kanonii kandydatami papieskimi stawało się nieraz przyczyną nadużyć. Często na jedno beneficjum prezentę otrzymywało kilku kandydatów. W 1683 roku, po rezygnacji Jerzego Wolfa z kanonii Przysieka, którą opuścił w miesiącu papieskim, Stolica Apostolska prezentowała Andrzeja Miłoszewskiego.

¹¹ G. B. de Luca, *Relatio Romanae Curiae forensis*, Roma 1673, s. 58.

¹² K. Lutyński, *Kapituła* s. 83.

¹³ AAP CP 42, s. 126; CP 82, s. 188.

¹⁴ AAP CP 53, s. 387.

¹⁵ *Receptiones*, s. 72.

¹⁶ M. Pukianiec, *Proces informacyjny biskupa Andrzeja Opalińskiego w 1606*, [w:] Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić – studia z dziejów nowożytnych (XVI-XVIII w.), M. Forycki, A. Perłakowski, F. Wolański (red.), Poznań 2012, s. 221.

¹⁷ *Receptiones*, s. 116.

¹⁸ *Receptiones*, s. 82.

¹⁹ *Receptiones*, s. 90.

²⁰ *Receptiones*, s. 97.

²¹ *Receptiones*, s. 124.

Kanonik sprawował swą funkcję do śmierci w 1711 roku, procesując się z kanonikiem Janem Boglewskim, który otrzymał w tym samym czasie prezentę biskupią. Po rezygnacji Boglewskiego, prawa swe do kanonii przysieckiej zgłosił Aleksander Nowowiejski, oficjał kaliski, procesując się z Miłoszeskim w latach 1692–1695. Kolejnym prezentowanym był Kazimierz Gurowski w 1695 roku, którzy również otrzymał prawa do kanonii od papieża. O tym, że członkowie kapituły nie potrafili rozwiązać tej kwestii świadczy fakt instalowania na jedno i to samo beneficjum Miłoszewskiego i Nowowiejskiego. Spór między kompetencjami kurii biskupiej i rzymskiej zakończyła rezygnacja Gurowskiego. Podobny spór toczono o kanoniego Rogoźno po śmierci Franciszka Daleszyńskiego w 1690 roku. W kolejnych latach na beneficjum prezentowani byli Jan Dłużewski, Stefan Wierzbowski i Stanisław Rzegowski. Zdarzały się również przypadki rezygnowania z nadanych przez Rzym praw jak w wypadku Mikołaja Rogalińskiego, który w 1677 roku informował, że zwalania kanoniego Dubin²².

Niekiedy rzymskie kandydaty natrafiały na zdecydowany sprzeciw poznańskich prałatów, którzy umiejętnie potrafili przeciągać czas instalacji. Kanonik Stanisław Kierski, który w 1699 roku prezentowany był na dziekanie, przez niemal cztery lata odpierać musiał ataki kustosa Aleksandra Szołdrskiego. Od 1700 roku spór miał charakter publicznych przepychanek w katedrze, przed ołtarzem głównym, w który zaangażowani byli wikariusze²³. Kierski objął prałaturę dopiero w czerwcu 1702 roku²⁴.

Mniej trudności sprawiały kapitule papieskie rezerwacje na koadiutorów z prawem następstwa, które w wieku XVII obejmują zaledwie kilka przypadków. W sierpniu 1601 roku Stanisław Śmigielski, kanonik włocławski i płocki, został koadiutorem Michała Sławińskiego, piastującego kanoniego Giecz. W akcie instalacyjnym zastrzeżono również, że do beneficjum przywiązane są dochody z dziesięcin w Dębiczach²⁵. Podobnie 31 stycznia 1650 roku, Andrzeja Jana Szołdrskiego powołano do pomocy dziekanowi Aleksandrowi Głębockiemu²⁶. Nie bez znaczenia pozostawał wpływ więzi rodzinnych na starania duchownych skoro w lipcu 1610 roku Stolica Apostolska wyraziła zgodę na objęcie funkcji pomocnika i następcy kustosa Łukasza Wydzierzewskiego przez jego bratanka Stanisława²⁷. Kapituła i w tych sytuacjach potrafiła wykazać się opieszałością wobec realizacji postanowień kurii rzymskiej, skoro Andrzej Opaliński, od 1606 roku koadiutor i następca biskupa Wawrzyńca

---

²² *Receptiones*, s. 116.

²³ AAP CP 56, s. 451.

²⁴ *Receptiones*, s. 127.

²⁵ *Receptiones*, s. 73.

²⁶ *Receptiones*, s. 102.

²⁷ *Receptiones*, s. 80.

Goślickiego, musiał czekać kilkanaście miesięcy na przyznanie przez kanoników wpływów z klucza wielichowskiego, nadanych w akcie papieskim²⁸.

Jak starałem się wykazać, zagadnienie realnego wpływu papieżstwa na obsadzanie niższych beneficjów kościelnych wymaga dalszych, szeroko zakrojonych badań.

3.1.2. Prowizja biskupa

Największy wpływ (ponad 55% prowizji) na obsadzanie prałatur i kanonii posiadał biskup, co w wynika z genezy kapituły katedralnej jako wspólnoty duchownych wspierających pomocą ordynariusza²⁹. Jeszcze jako kanonik poznański Paweł Piasecki w rozdziale piątym wydanej w 1611 roku w Italii *Praxis Episcopalis* pisał:

*Imo omnes praebendae Ecclesiae Cathedralis de iure praesumuntur esse simultaneae collationis Episcopi cum Capitulo (...) vel quandoque habent altaernativam collationem Episcopoum et Capitulum ex concordia*³⁰.

Wskazywał tu z pewnością na pewien stan idealny, niż codzienną praktykę rozdawania beneficjów przez ordynariuszy. Interesującym zagadnieniem, które szerzej zostanie omówione w części niniejszej pracy dotyczącej mechanizmów awansów w korporacji, był fakt udzielania prowizji najbliższym krewnym, współpracownikom biskupa i członkom jego dworu³¹.

Nie analizowanym dotąd zagadnieniem było korzystanie z przywilejów prezenty biskupiej przez administratorów *in spritualibus i sede vacante*. W przypadku kanonii nadanych przez Kaspra Hapa, który w latach 1610–1612 pełnił funkcje zarządcy diecezji podczas kilkuletniego pobytu biskupa Opalińskiego w Italii i na terenie cesarstwa niemieckiego, można podejrzewać, że wszelkie prowizje udzielana były za wiedzą ordynariusza. Duchowny już wcześniej pozostawał najbliższym współpracownikiem biskupa, kanclerzem i nadwornym audytorem jego dworu. Biskup informował Stolicę Apostolską, że Hap jest z nim w stałym kontakcie korespondencyjnym i przekazuje często sprawozdania o stanie diecezji i kleru³². W tym czasie Stanisław Kokalewski objął prałaturę kanclerską przy

---

²⁸ M. Zwierzykowski, *Andrzej z Bnina Opaliński h. Łódzia (1540-1593). Marszałek wielki koronny i starosta generalny Wielkopolski*, [w:] *Księgozbiór wielkopolskiego magnata Andrzeja Opalińskiego*, A. Wagner (red.), Poznań 2011; zob. również W. Dworzaczek, *Andrzej z Bnina Opaliński*, PSB, t. XXIV, Kraków 1979, s. 78; zob. M. Pukaniec, *Proces informacyjny biskupa Andrzeja Opalińskiego w 1606*, s. 221.

²⁹ K. Lutyński, *Kapituła*, s. 67.

³⁰ P. Piasecki, *Praxis Episcopalis ea quae officium, et potestatem episcopi concernunt continet...*, Venetii MDCXI, s. 506.

³¹ M. Czeppe, *Na dworze biskupa Kajetana Sołtyka*, [w:] *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, E. Dubas-Urwanowicz i J. Urwanowicz (red.), Warszawa 2006, s. 229.

³² ASV, Vescovi et Pralati, vol. 19, f. 2-2a.

katedrze poznańskiej³³, jego poprzednią kanonię Jaszkowo otrzymał Świętosław Strzałkowski³⁴, a po zmarłym Marcynie Przeborowskim fundi Krzesiny otrzymał Hieronim Wituski³⁵, wszyscy *provisi per Administratorem*. Gdy Opaliński po raz drugi opuścił granicę Rzeczypospolitej w latach dwudziestych XVII wieku, ustanowił zarządcą Jana Trach-Gnińskiego, który niemal natychmiast przeznaczył kanonię mosińską dla swego młodszego brata Wojciecha³⁶. W 1621 roku prezentował także na kanonię Krzesiny Stanisława Sławieńskiego³⁷.

W innym świetle należy rozpatrywać prowizję Zygmunta Cieleckiego z 8 VII 1635 na prepozyturę poznańską, którą podpisał Jan Baykowski administrator i sufragan poznański. Jeszcze tego samego dnia, na kanonię św. Mikołaja z prowizji nowego prepozyta, przyjęty został krewny ustępującego proboszcza Andrzeja Szoldrskiego, Saumel³⁸. Podobną praktykę stosowali Jan Brancki i Hieronim Wierzbowski. Decyzje administratorów łącznie stanowią około 3% wszystkich prowizji.

3.1.3. Prezenta królewska

Pewien wpływ na obsadzanie beneficjów katedralnych posiadali królowie. Jak wykazali w swych badaniach S. Zachorowski, A. Radziwiński, a w ostatnim czasie dla Poznania także P. Dembiński, prawa te otrzymywali władcy na podstawie nadań papieskich od XIII do XVI wieku³⁹. Patronatem królewskim objęte były dwie, istotne dla funkcjonowania korporacji, prałatury - prepozytura i archidiaconia warszawska. Ponadto prawo prezenty monarszej rozciągało się również na cztery kanonie – kanonię Krzesiny, Nagradowice, komandorię św. Jana i opactwo lubińskie⁴⁰. Pozostałością po tej ostatniej było obsadzenie opatami komendatoryjnymi duchownych, sami włodarze monasteru benedyktyńskiego przestali brać udział w życiu katedralnym już w późnym średniowieczu⁴¹. W analizowanym okresie prezenty królewskie stanowią niewiele ponad 10%, co zasadniczo pokrywa się z ogólną tendencją w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej⁴².

---

³³ AAP CP 83

³⁴ AAP CP 83

³⁵ *Instalatioens*, 81.

³⁶ *Receptiones*, s. 87.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Receptiones*, s. 95.

³⁹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł*, s. 98; Radziwiński, *Duchowieństwo*, s. 202; P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna*, s. 60.

⁴⁰ K. Lutyński, *Kapituła*, s. 86.

⁴¹ P. Dembiński, s. 65.

⁴² B. Szady podaje, że w świetle prowadzonych przez niego badań średnia dla Królestwa Polskiego wynosi 11,7% zob. B. Szady, *Prawo patronatu*, s. 52.

Większość z prezentowanych była ściśle związana z centralnymi urzędami (szczególnie kancelarią królewską) i dworem.

W XVII wieku, w okresie panowania dynastii Wazów i kolejnych królów elekcyjnych, zauważyć możemy fakt zajmowania stanowisk w kancelarii królewskiej przez licznych duchownych. Sekretarze królewscy należeli do wyjątkowej kategorii urzędników mianowanych bezpośrednio przez króla i od niego zależnych. Jak zauważył M. Korolko monarcha przy nominacji brał pod uwagę w większym stopniu niż w przypadku awansów na inne godności wiedzę, inteligencję, kulturę osobistą oraz szczególnie wykształcone w jakimś kierunku umiejętności kandydatów mniejszą wagę przywiązując do pochodzenia społecznego i koligacji⁴³.

Zadania powierzane sekretarzom były różnorakie. Prócz typowej działalności kancelaryjnej uczestniczyli w misjach dyplomatycznych, kontrolowali zarząd domeny królewskiej, jako komisarze króla rozstrzygali spory wewnętrzne, uczestniczyli „w grze” przedsejmowej i czasie sejmu jak pisał L. Kieniewicz, zapewniając kontakt (często nieformalny) między władcą a poszczególnymi grupami posłów i senatorów⁴⁴.

Wśród prezentowanych przez króla duchownych jedynie dwóch uzyskało tytuł sekretarzy królewskich, będąc już wcześniej w posiadaniu beneficjum w Poznaniu. Byli to Paweł Piasecki, kanclerz kurii biskupa Wawrzyńca Goślickiego, który otrzymał kanonię f. Rokietnica 12 XII 1605 roku⁴⁵, sekretarzem królewskim został w 1612 roku⁴⁶, w 1616 roku objął archidiakonię warszawską⁴⁷, a dzięki zadaniom pełnionym na dworze został biskupem kamienickim, następnie chełmskim i przemyskim. Drugim duchownym był Jerzy Albrecht Denhoff, kanonik f. Chwałkowo od 1671⁴⁸, sekretarz królewski od 1678 roku. Potomek rodu Denhofów i Ossolińskich, kanonię otrzymał jako 16 letni młodzieniec, nie mając święceń. W kolejnych latach został kanclerzem królowej Marysieńki, zasłynął również jako 1685 biskup kamieniecki; 1690 biskup Przemyski; 1688 kanclerz wielki koronny i od 1700 biskup krakowski.

Pozostali członkowie nominaci, w chwili przyjęcia do poznańskiej kapituły mogli poszczycić się doświadczeniem w kancelarii królewskiej. Zdecydowana większość w późniejszym czasie awansowała lub otrzymała inne beneficja kościelne. Wyjątkiem był Piotr Ciświcki, scholastyk poznański od 1637, który po wykonaniu misji dyplomatycznej zleconej przez Władysława IV, został w Rzymie, gdzie za wstawiennictwem króla pełnił rolę referendarza Sygnatury Stolicy Apostolskiej.

⁴³

⁴⁴ L. Kieniewicz, *Sekretarze*, s. 43 i 44.

⁴⁵ *Receptiones*, s. 76.

⁴⁶ *Kronika Pawła Piaseckiego, biskupa przemyskiego*, ed. J. Bartoszewicz, Kraków 1870, s. XVI.

⁴⁷ *Receptiones*, s. 83.

⁴⁸ *Receptiones*, s. 114.

W 1603 roku doszło do zamiany beneficjów między Andrzejem Przeciszewskim kanonikiem fundi Nagradowice i Andrzejem Gulczewskim fundi Dalabuszki prezentowanym przez biskupa. Głównym celem zamiany było podniesienie dochodów duchownego wyznaczonego przez króla, skoro w 1645 roku kanonia nagradowicka, z powodu niskich dochodów została zniesiona decyzją Szołdrskiego⁴⁹. Powołując się na tę zamianę kancelaria królewska prezentowała na Dalabuszki 18 VI 1658 roku Adama Turskiego⁵⁰, a po jego śmierci, podczas misji dyplomatycznej w Berlinie, Ignacego Zakrzewskiego⁵¹.

3.1.4. Prezenta prepozyta

Geneza praw prepozytów poznańskich nie jest do końca znana, niemniej z przywilejów obsadzenia kanonii korzystali od XIV wieku⁵². Do prebend objętych prawem patronatu należały kanonie Glinka, Św. Marcin, Śródka oraz Żegowo (zwane również kanonią św. Mikołaj)⁵³. Zarówno Glinka i Śródka były beneficjami najslabiej uposażonymi, dlatego już od połowy XIV wieku wymieniane są jako prebendy przeznaczone do połączenia z innymi⁵⁴. Z pewnością tego powodu, a także w wyniku decyzji Soboru Trydenckiego, który zabraniał łączenia kanonii i prałatur w jednej kapitule, biskup Opaliński podjął decyzję o włączeniu Glinki do uposażenia archidiakonatu śremskiego 1615 roku⁵⁵. Podobnie w 1645 roku postąpił biskup Andrzej Szołdrski, włączając kanonię Śródka do majątku wspólnego kapituły⁵⁶.

Prepozyci najczęściej prezentowali na beneficja członków swoich rodzin, zapewniając krewnym pierwszy stopień awansu w kościelnej karierze. Hieronim Cielecki wprowadził tą drogą do kapituły bratanków Zygmunta w 1621 roku⁵⁷ i Jana w 1622 roku⁵⁸. Podobnie postąpił prepozyt Andrzej Olszowski, prezentując bratanka Gabriela w 1661 roku⁵⁹ i Hieronim Wierzbowski wobec bratanka Stefana w 1698 roku⁶⁰.

---

⁴⁹ AAP CP 52, s. 710.

⁵⁰ *Receptiones*, s. 106.

⁵¹ *Receptiones*, s. 107.

⁵² T. Lalik, *Zagadnienie*, s. 431; K. Lutyński, *Kapituła*, s. 86, P. Dembiński, *Poznańska kapituła*, s. 66.

⁵³ *Receptiones*, s. 65, 66, 88, 82, 88, 105, 109, 113, 121, 126, 47, 74, 95, 98, 116.

⁵⁴ P. Dembiński, *Poznańska kapituła*, s. 67.

⁵⁵ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, s. 311; AAP CP 48, s. 435. (1609, 1611)

⁵⁶ AAP CP 52, s. 710.

⁵⁷ *Receptiones*, s. 88.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Receptiones*, s. 109.

⁶⁰ *Receptiones*, s. 126.

Kanonie służyły również krewnym poznańskich biskupów, gdy Wojciech Gorajski prezentował brata ordynariusza, Ludwika Tolibowskiego w 1656 roku⁶¹ czy instalowany Zygmunt Cielecki, Samuela Szołdrskiego⁶². Podobnie jak w wypadku praw przysługującym biskupom, w stosunku do proboszczów katedralnych obowiązywały tzw. miesiące papieskie, zarezerwowane dla Stolicy Apostolskiej. Przywilej papieski został wykorzystany tylko raz, w roku 1686 gdy kanonię św. Marcina objął Wojciech Padniewski⁶³.

3.1.5. Prezenta kanonii Lubrańskich seu Godziembów (Lubraniec)

Zgodnie z aktem erekcyjnym kanonii z 1504 roku, fundator Mikołaj Lubrański, brat biskupa poznańskiego zastrzegł sobie prawo obsadzenia beneficjum przez członków swojego rodu⁶⁴. Zasady fundacyjnej nie dotrzymał biskup Wawrzyniec Goślicki prezentując na kanonię w sierpniu 1603 roku Mikołaja Ziemeckiego⁶⁵. Było to jednak rozwiązanie czasowe, gdyż po śmierci Bieganowskiego w 1605 roku, Ziemecki dzięki prezencji biskupiej otrzymał kanonię Rokietnica, a parę miesięcy później został archidiaconem pszczyńskim. W pozostałych przypadkach duchownych zalecali Kowalikowscy i Opalińscy⁶⁶.

3.1.6. Wybór Kapituły

Pewne prawo na obsadzanie beneficjów posiadała od XVI wieku kapituła in gremio. Zgodnie z bullą papieża Leona X *Etis ex debito pastoralis officii* z dnia 14 listopada 1513 roku wydaną dla Gniezna, Krakowa, Włocławka, Płocka i Poznania, wybór archidiaconów spośród duchownych mających wyższe wykształcenie, następować powinien na drodze konsensusu między biskupem i członkami kapituły⁶⁷. W praktyce oznaczało to wybór spośród dwóch przedstawionych przez biskupa kandydatów. Jak wykazał K. Lutyński w XVI wieku, przywilej kilkakrotnie stał

---

⁶¹ *Receptiones*, s. 104.

⁶² Krewny poprzedniego prepozyta poznańskiego, który otrzymał biskupstwo kijowskie na następnie poznańskie, zob. *Receptiones*, s. 95.

⁶³ *Receptiones*, s. 121.

⁶⁴ K. Lutyński, *Kapituła*, s. 87.

⁶⁵ *Receptiones*, s. 74.

⁶⁶ *Receptiones*, s. 76, 86, 88, 105, 117, 123.

⁶⁷ K. Lutyński, *Kapituła*, s. 88.

się przyczyną sporów między biskupami, pragnącymi wprowadzić na beneficjum swoich kandydatów a kanonikami, broniącymi swych praw⁶⁸.

Katedra poznańska była świadkiem sporów w czasie wyboru na archidiacona śremskiego, Marcina Kołackiego w 1587 roku, doktora praw, domownika Stanisława Reszki, faworyta kapituły, wobec kandydatury Tomasza Kopińskiego promowanego przez biskupa⁶⁹. W wiek XVII kapituła wkraczała z wypracowanymi drogami kompromisu, ponieważ akta instalacji i posiedzeń nie ujawniają sporów i kłótni, wskazując na częste rozwiązanie kompromisowe.

Kanonicy pozostawali nieugięci wobec konieczności posiadania przez archidiaconów stopni naukowych. W grudniu 1605 wybierano na archidiacona pszczewskiego Mikołaja Ziemeckiego, pod warunkiem uzyskania przez duchownego doktoratu w najbliższym czasie⁷⁰. Następca Ziemckiego, Jan Trach-Gniński przy instalacji obiecał otrzymać tytuł w ciągu następnego roku⁷¹. W 1632 Mikołaj Dunin deklarował potrzebę ośmiu miesięcy koniecznych dla przeprowadzenia promocji doktorskiej⁷², zrezygnował z archidiaconii dokładnie rok później, nie dotrzymawszy zobowiązania⁷³. Jan Branecki wybrany w czerwcu 1633 otrzymał od kapituły osiemnaście miesięcy na uzupełnienie wykształcenia i pod koniec tego okresu okazał przed kapitułą świadectwo uzyskania stopnia z oboga praw⁷⁴. Doktoratu nie posiadał Maciej Marian Kurski, który objął archidiaconię pszczewską po Wojciechu Grabowskim w 1659 roku⁷⁵. Trudne do ustalenia jest wykształcenie Hieronima Wierzbowskiego, ostatniego archidiacona pszczewskiego, instalowanego w XVII wieku. Podobne postępowania kapituła wobec archidiacona śremskiego, obligując Świętosława Strzałkowskiego do uzyskania doktoratu z teologii lub prawa w ciągu roku, licząc od sierpnia 1619 roku⁷⁶. Osiemnaście miesięcy przyznane zostało w 1657 roku Stanisławowi Krasieńskiemu⁷⁷. Analogiczne przykłady znajdujemy dla pozostałych archidiaconii.

Kanonicy i prałaci posiadali również wpływ na obsadzenie kanonii doktorskich jurysty i teologa. W tym wypadku papież zalecał bullą z 1525 roku wybór *cum consilio capituli ipsius Ecclesiae*⁷⁸. Dotyczyło to trzech beneficjów fundi Jankowo, Kazimierz i od 1647 Studzieniec. Wybór, podobnie jak w wypadku archidiaconii,

⁶⁸ *Ibidem*, s. 90.

⁶⁹ AAP CP 46, s. 252; H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie*, s. 198.

⁷⁰ AAP CP 83, s. 18v.

⁷¹ AAP CP 83, s. 80.

⁷² AAP CP 83, s. 98.

⁷³ AAP CP 83, s. 98v.

⁷⁴ ASV, *Processus Consistoriales*, vol. 51, ff. 54-62; AE XXVIII, s. 1 i nn.

⁷⁵ AAP CP 54, s. 150, 152. Zob. K. Kankak, *Sylwetki bernardynów poznańskich – dwaj sufragani – Maciej Kurski (1660-1681)*, [w:] *Kronika Miasta Poznania nr.3*, Poznań 1929, s. 186.

⁷⁶ AAP CP 83, s. 49v; *Receptiones*, s. 85.

⁷⁷ AAP CP 83, s. 61; *Receptiones*, s. 106.

⁷⁸ AAP DK 249.

polegał na elekcji jednego spośród nominatów wskazanych przez biskupa. Kapituła często wybierała duchownych związanych z Akademią Lubrańskiego, o czym świadczą instalacje Bnedykta Groblickiego⁷⁹, Stanisława Żabińskiego⁸⁰, Jana Sobińskiego⁸¹, Stanisława Różyckiego⁸². Dyskusyjny pozostaje fakt ustanowienia kanonikatu Studzieniec kanonią doktorską dla doktora medycy. Praktyka wskazuje, że kilkakrotnie powoływano nań doktorów pochodzenia nieszlacheckiego. Doktorem medycyny był jedynie Wacław Drozdowski instalowany w 1696 roku⁸³, reszta duchownych posiadała wykształcenie prawnicze lub teologiczne⁸⁴.

3.2. Instytucja kanoniczna

Kolejnym etapem do objęcia beneficjum kapitulnego było uzyskanie instytucji kanonicznej od władzy kościelnej. W sprawach dotyczących kapituły władza taka należała do biskupa. W zdecydowanej większości wypadków ordynariusz cedował swój przywilej na wyznaczonego duchownego – najczęściej oficjała lub wikariusza generalnego⁸⁵. W XVII wieku, z polecenia biskupa instytucji udzielali również sufragani. Z obowiązku otrzymania instytucji biskupiej zwolnieni byli duchowni posiadający prowizję Stolicy Apostolskiej⁸⁶.

Siedemnastowieczna praktyka wskazuje, że prezentowany na beneficjum osobiście lub przez prokuratora przedstawiał list instytucyjny podczas instalacji⁸⁷. Etap ten kończył się uzyskaniem przez kandydata *ius ad rem*⁸⁸.

3.3. Recepcja, instalacja i habilitacja

Po spełnieniu wyżej opisanych warunków zgodę powinna wykazać kapituła, która zachowywała w pełni prawo do przyjmowania do swego grona osób, które otrzymały już instytucje kanoniczną od zwierzchniej władzy⁸⁹. Jak zauważył

⁷⁹ *Receptiones*, s. 101.

⁸⁰ *Receptiones*, s. 103.

⁸¹ *Receptiones*, s. 101.

⁸² *Receptiones*, s. 95.

⁸³ AAP CP 83, s. 247.

⁸⁴ Zobacz instalacje Jana Wolskiego (*Receptiones*, s.101) , Piotra Mieszkowskiego (*Receptiones*, s. 111), Mikołaja Zalasowskiego (*Receptiones*, s. 113).

⁸⁵ W. Góralski, *Prowizja kanoniczna w kapitule katedralnej w Płocku do XVI wieku*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. XXXI (1979), z. 2, s. 173; P Dembiński, *Kapituła*, s. 68.

⁸⁶ S. Zachorowski, *Rozwój kapituł*, s. 85.

⁸⁷ Praktyka dotyczy niemal wszystkich zapisów instalacji w księdze AAP CP 83.

⁸⁸ S. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska – zarys dziejów i organizacji*, Włocławek 1948, s. 37.

⁸⁹ S. Zachorowski, *Rozwój*, s. 85.

P. Dembiński już w XV wieku był to etap formalny, gdyż nieprzyjęcie przez gremium kandydata, posiadającego instytucję kanoniczną groziło kapitule surowymi karami z ekskomuniką włącznie⁹⁰. Od przyjmowanego żądano udowodnienia szlachectwa do babki macierzystej, święceń, a także wykształcenia dla kanoników doktorskich. Zaznaczyć jednak należy, że tylko wyższe święcenia dawały możliwość wejścia w pełnię praw kanonickich, inne pozwalały jedynie wyznaczyć prokuratora, który będzie spełniał obowiązki za klero⁹¹. W XVII wieku, nie wprowadzono zasadniczych zmian wobec formy i aktu instalacji, bazując na praktyce stosowanej w poprzednim stuleciu. Przyjmowany, zobowiązany był przyjąć i potwierdzić znajomość statutów kapitulnych ze szczególnym zachowaniem tajemnicy obrad⁹². Następnie, zgodnie z postanowieniem Soboru Trydenckiego i bulli Piusa IV *Iniunctum nobis* z 1564 roku, odbierano od kandydata wyznanie wiary lub przysięgę na ewangelię. Do odebrania przysięgi następowało objęcie katedralnego ołtarza, miejsca w stalli oraz wyznaczonego miejsca w kapitulniku. Czynności przeplatane były śpiewem psalmów i czytaniem ewangelii św. Łukasza (Łk. 11, 27)⁹³. Nowo przyjęty zobowiązany był do uiszczenia opłaty instalacyjnej w wysokości 10 grzywnien⁹⁴. Wnoszenie opłat u progu XVII wieku przebiegało na tyle opieszale, że na kapitule generalnej św. Marcina w 1610 roku ostrzegano, że opóźnienia mogą stać się przyczyną pozbawienia uprawnień⁹⁵. Zgodnie z statutem z 1602 roku podpisanym przez biskupa Goślickiego, zarówno instalowany, jak i kanonik starający się o nabycie praw do wsi prestymonialnych, powinien rezydować przynajmniej trzy miesiące przy katedrze poznańskiej⁹⁶. Pełnię praw kanonickich dawała habilitacja kanoniczna, polegająca na śpiewaniu pierwszej mszy konwentualnej; czyniła ona kanonika zdolnym do otrzymania prestymonium i kurii⁹⁷.

Całość procedury była rozciągnięta w czasie. Analiza okresu, jaki upływał od instalacji do habilitacji wskazuje, że z reguły było to od kilku miesięcy do roku i dłużej. Każdy przypadek wymagałby odrębnej analizy. Maciej Krzycki, był instalowany do kapituły 11 V 1676 roku na fundi Krzesiny, habilitacji dokonał 25 VIII 1676 roku⁹⁸, kanclerz Walerian Boczkowski instalowany był 6 XI 1679 roku ale habilitacji dokonał dopiero na kapitule św. Marcina w następnym roku. Ponad

⁹⁰ P. Dembiński, *Poznańska kapituła*, s. 68; M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1428-1448*, Poznań 2003, s. 41.

⁹¹ Schneider, *Domkapitel*, s. 224.

⁹² AAP CP 90, s. 71.

⁹³ AAP CP 90, ss. 71-73v.

⁹⁴ AAP CP 90, s. 24.

⁹⁵ W. Pawelczak, *Statuta capituli*, s. 138.

⁹⁶ AAP CP 90, s. 229; zob. W. Pawelczak, *Statuta capituli*, s. 131.

⁹⁷ S. Liborowski, *Kapituła*, s. 39.

⁹⁸ AAP CP 55, s. 373v.

trzy lata potrzebował na to kanonik Jan Rydzyński, habilitowany dopiero w 1684 roku⁹⁹. Taki stan rzeczy musiał być spowodowany wieloma czynnikami takimi jak kumulacja beneficjum (związana z obowiązkiem rezydencji przy różnych katedrach), mała ilość kurii przy poznańskiej katedrze dla kanoników rezydujących tylko czasowo oraz stosunkowo małe dochody w porównaniu z prebendami w Gnieźnie, Krakowie czy Włocławku.

Innym charakterem cieszyła się instalacja komandorów św. Jana, przypominając, jak słusznie zauważył K. Lutyński, ingres biskupi¹⁰⁰. Komandor przybywał do drzwi katedry konno, w zbroi, stojąc na czele procesji z kościoła św. Jana. Podczas aktu obejmowania beneficjum komandora nazywano obrońcą wiary, kapituły i całego Kościoła Katolickiego¹⁰¹.

---

⁹⁹ AAP CP 55, s. 597.

¹⁰⁰ K. Lutyński, *Kapituła*, s. 100.

¹⁰¹ Przepisy dotyczące instalacji komandora zachowały się w księdze instalacji CP 83, ss. 248-249.

Święcenia kanoników poznańskich

Problematyka sakramentów święceń kapłańskich członków polskich kapituł katedralnych pozostaje wśród badaczy białą plamą. W ostatnim czasie opublikowana została *Księga Egzaminów do Święceń w diecezji gnieźnieńskiej z lat 1563-1603*¹, obejmująca spisy całego duchowieństwa (nie tylko diecezjalnego ale również zakonnego), przygotowywana jest również podobna publikacja dla diecezji wrocławskiej.

Obowiązek prowadzenia spisów duchownych, którym udzielono kolejnych sakramentów potwierdził Sobór Trydencki (1545-1563). Podczas siódmej sesji soboru uchwalono prawo dotyczące duchownych zajmujących wyższe stanowiska kościelne w tym również kanonie :

Osoby mianowane do objęcia władzy w większych kościołach mają obowiązek przyjąć święcenia w okresie ustalonym w prawie, bez możliwości przedłużenia tego okresu powyżej sześciu miesięcy.²

Przez pojęcie *okres ustalony w prawie* należy rozumieć okres trzech miesięcy o czym informowały poprzednie sobory powszechne³.

---

¹ Bibliotheca Jagiellonica Fontes et Studia t. XVI, *Księga egzaminów do święceń w diecezji gnieźnieńskiej z lat 1563–1603*. Opr. Z. Pietrzyk, Kraków 2008.

² Dokumenty Soborów Powszechnych t. IV/1 (1511–1870), [sesja VII: II, roz. 9] op. A. Baron H. Pietras, s. 371.

³ Por. Sobór Chalcedoński, Kan. XXV (DSP 1, 247); synod w Ravennie (877), Kan. 1 i 2 (Mansi 17, 337); Ivo z Chartres, Decretum V, 136; Panormia III, 11; Decretum Gratiani D.C. cap. 1 (325).

Sobór wskazywał również, że podczas wakatu na stolicy biskupiej nie należy udzielać pozwolenia na święcenia:

Kapituły kościołów nie mogą podczas wakowania stolicy, przez rok od dnia zaistnienia wakatu, udzielać pozwolenia na święcenia ani listu dymisyryjnego albo jak to niektórzy nazywają „rewerendy”, ani na mocy zasad ogólnego prawa, ani w oparciu o żaden przywilej, ani zwyczaj, komuś kto nie jest do tego zobowiązany z racji beneficjum przyjętego lub mającego być przyjęte. W wypadku wykroczenia kapituła podlegać będzie interdyktowi kościelnemu, a osoba tak wyświęcona, jeżeli posiada niższe święcenia, nie będzie się cieszyć żadnymi przywilejem stanu duchownego, zwłaszcza w zakresie spraw kryminalnych. Natomiast gdyby posiadała wyższe święcenia, wtedy mocą samego prawa zostaje zawieszona w wykonywaniu czynności, stosownie do uznania przyszłego przełożonego.⁴

W kwestii święceń udzielnych przez ordynariusza diecezji wskazuje rozdział jedenasty wspomnianej sesji :

Nie można święcić [poza własną diecezją] nikogo, kto nie przedstawi na piśmie prawomocnego wyroku, że nie może być wyświęcony przez własnego biskupa. W takim przypadku może zostać wyświęcony tylko przez biskupa rezydującego na terenie własnej diecezji albo przez jego zastępcę, po uprzednim dokładnym sprawdzeniu.⁵

W wyjątkowych sytuacjach prawo soborowe przewidywało udzielenie zgody na roczne opóźnienie przyjęcia święceń :

Prawo pozostawania bez święceń, z wyjątkiem przypadków wyrażonych w prawie⁶, jest ważne tylko przez okres jednego roku.⁷

Oprócz sakramentu, do przyjęcia beneficjum kościelnego konieczne było pomyślne zdanie egzaminu :

Kandydaci przedstawieni, wybrani albo mianowani przez jakiejkolwiek osoby kościelne, nawet przez nuncjuszy Stolicy Apostolskiej, na dowolne beneficja kościelne, nie będą ustanawiani, zatwierdzani ani dopuszczani do ich objęcia, nawet pod pozorem jakiegokolwiek przywileju albo zwyczaju, również przepisanego od niepamiętnych czasów, jeżeli nie będą wcześniej sprawdzeni przez ordynariuszy miejsc i uznani za godnych. Od tego sprawdzenia nie ma żadnego odwołania. Wyjątek

⁴ Dokumenty Soborów Powszechnych t. IV/1 (1511–1870), [sesja VII: II, roz.10], s. 371.

⁵ Dokumenty Soborów Powszechnych t. IV/1 (1511–1870), [sesja VII: II, roz.11], s. 373.

⁶ Por. Sobór Lyoński II, Kon. II/13 (DSP 2, 433).

⁷ Dokumenty Soborów Powszechnych t. IV/1 (1511–1870), [sesja VII: II, roz.12], s. 373.

stanowią kandydaci przedstawieni, wybrani, lub mianowani przez uniwersytety, bądź kolegia studiów generalnych.⁸

Jak wskazał K. Lutyński w pracy dotyczącej XVI wiecznej kapituły poznańskiej niższe święcenia dawały jedynie prawo do dokonania samego aktu recepcji i instalacji, nie pozwalały natomiast w pełni korzystać z kanonickich przywilejów⁹.

Zgodnie z powszechnym prawem kościelnym kapłan przyjmował cztery święcenia niższe (*minores*) ostiariusza, lektora, egzorcysty i akolity, wyświęceni określani byli jako *clerici minoris ordinis*, po których następowały święcenia wyższe (*maiores ordinis*): subdiakonatu, diakonatu i prezbiteratu. Do osiągnięcia wyższych święceń konieczne było uzyskanie prowizji na beneficjum kościelne np. wikariat. Warunkiem otrzymania zgody na probostwo było posiadanie prezbiteratu.

4.1. Szafarze święceń

Wszystkich święceń udzielali jedynie biskupi z racji posiadania pełni władzy kapłańskiej. Obowiązek ten spoczywał na biskupach ordynariuszach jak również sufraganach, o czym świadczą księgi święceń diecezji poznańskiej z XVII wieku. Pierwsza księga święceń prowadzona była od 1589 roku, z polecenia sufragana poznańskiego, biskupa enneńskiego Jakuba Brzeźnickiego¹⁰. W kolejności chronologicznej zachowały się również księgi sakramentów udzielonych przez biskupa Jana Tarnowskiego, Wawrzyńca Goślickiego i Andrzeja Opalińskiego, sufragana Kaspra Hapa, (od 1598-1619 r.)¹¹, sufragana Andrzeja Rychlickiego (od 1607–1616)¹², sufragana i biskupa etneńskiego Jana Trach-Gnińskiego (1620–1650)¹³, biskupa Wojciecha Tolibowskiego (od 1656–1663)¹⁴ i Hieronima Wierzbowskiego (od 1682–1712)¹⁵.

Wart zwrócenia uwagi jest fakt ogromnej liczby wyświęconych duchownych, jak zauważył S. Olczak¹⁶, jeden zaledwie Jakub Brzeźnicki w przeciągu 15 lat (1589–1604) wyświęcił blisko 4 tys. duchownych (w tym 700 święceń prezbiteratu), na co poświęcił blisko 103 dni swego pontyfikatu. Andrzej Rychlicki w ciągu 10 lat udzielił 1900 święceń. Podobne wyniki osiągnęli pozostali biskupi w stosunku do długości swych pontyfikatów.

⁸ Dokumenty Soborów Powszechnych t. IV/1 (1511–1870), [sesja VII: II, roz.13], s. 373.

⁹ K. Lutyński, *Kapituła katedralna w Poznaniu w XVI wieku*, Poznań 2000, s. 91.

¹⁰ AAP, ASO 1.

¹¹ AAP, ASO 2.

¹² AAP, ASO 3.

¹³ AAP, ASO 4.

¹⁴ AAP, ASO 5.

¹⁵ AAP, ASO 6.

¹⁶ S. Olczak, *Duchowieństwo parafialne diecezji poznańskiej w końcu XVI i pierwszej połowie XVII w.*, Lublin 1990, s. 132.

Za pontyfikatu biskupa Jan Tarnowskiego dwukrotnie ordynariusz zwracał się z prośbą o pomoc w udzielaniu sakramentów w roku 1599 do podkanclerzego królestwa i biskupa chełmskiego Piotra Tylickiego¹⁷, w roku następnym pomagał biskup Paweł Wołucki w kolegiacie warszawskiej¹⁸. Podobnie biskup Andrzej Opaliński w latach 1614–1615 zwracał się z prośbą o udzielenie sakramentów w kolegiacie warszawskiej, do biskupa przemyskiego Stanisława Siecińskiego, który do 1609 roku był prepozytem kapituły katedralnej w Poznaniu.

4.1.1. Miejsca święceń

Biskupi poznańscy udzielali sakramentów w różnych kościołach całej diecezji. Do najczęściej wymienianych należy zaliczyć katedrę poznańską i kolegiatę warszawską św. Jana Chrzciciela. Pozostałe kościoły możemy podzielić na grupy, co postulował wspomniany S. Olczak¹⁹. Wyróżnić zatem należy kościoły parafialne, kościoły zakonne i inne. Szczególną rolę odegrała kolegiata N.M.P *in summo Posnaniensi*, w której udzielano święceń po pożarze katedry w 1622 roku. Kilukrotnie udzielono święceń w kościele św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W księgach znajdujemy informację o uroczystościach w kościołach klasztorów benedyktynów w Lubiniu, jezuitów w Poznaniu, dominikanów w Poznaniu, franciszkanów obserwantów w Kościanie, cystersów w Paradyżu i poznańskich karmelitów. Wśród kościołów parafialnych wymienić można Buk, Ciężen, Lwówek, Krobie, Dolsk, Pszczew, Ciężen. Odnajdujemy informację o udzielaniu święceń również w pokojach biskupich rezydencji w Ciężeniu, Radolinie i Poznaniu.

4.1.2. Święcenia w momencie przyjęcia do kapituły

a) *minores ordinis*

Na 353 członków poznańskiej kapituły katedralnej w latach 1600–1701 ustalenie stopnia święceń jest możliwe dla 75%. Z tej grupy wg zapisów w księdze instalacji ponad 23% posiadało niższe święcenia kapłańskie (*minores ordinis*). Dzielać badany okres na trzy podokresy wskazać należy, że największa liczba duchownych z niższymi święczeniami została przyjęta w latach 1600–1630, 33 duchownych stanowi 55% wszystkich kanoników wstępujących w szeregi

¹⁷ AAP, ASO 2, k. 9–13.

¹⁸ AAP, ASO 2, k. 24.

¹⁹ S. Olczak, *Duchowieństwo*, Lublin 1990, s. 137.

kapituły z niższymi święceniami. Ponad połowa z nich otrzymała prowizję na kanonikat w latach 1616–1623 za pontyfikatu biskupa Andrzeja Opalińskiego. Warto wspomnieć, że pomiędzy 1618 a 1624 rokiem instalowano do kapituły tylko niższych duchownych.

Kolejny okres obejmujący lata 1630–1660 charakteryzuje się znacznym spadkiem *minores clerici* o ponad połowę, w ciągu trzydziestu lat było ich zaledwie 15.

W trzecim okresie – blisko czterdziestoletnim 1660–1701 liczba ta znowuż spada do 12 duchownych posiadających niższe święcenia kapłańskie. W jednym wypadku kanonik posiadał tylko pierwsze z niższych święceń *primam tonsuram*, był to Stanisław Przerębski, został jednak kanonikiem zajmując kanonię Krzesiny po rezygnacji stryja Jana Władysława Przerębskiego kantora gnieźnieńskiego, kanonika krakowskiego i warszawskiego. Warto wspomnieć, że ów kleryk był synem Stanisława Przerębskiego i Katarzyny Ossolińskiej.

b) *maiores ordinis*

Zgodnie z informacjami podanymi w księgach instalacji w XVII wieku do kapituły przyjęto dwóch subdiakonów, którymi byli instalowany na fundi Jaskowo 23 września 1621 roku Jan Baykowski²⁰ i instalowany na fundi Żegowo w listopadzie 1676 roku Maciej Pilichowski²¹.

Dwóch kanoników w momencie instalacji deklarowało, że są diakonami, Kasper Hanczel Mokrski w dniu 23 marca 1637 roku²² i Jerzy Wojciech Donhoff 11 maja 1671 roku²³.

W pozostałych 55 przypadkach duchowni deklarowali pełnienie funkcji proboszczów, co wiązało się z koniecznością posiadania święceń prezbiteratu, choć i tutaj wskazać można wyjątki. Instalowany 28 stycznia 1637 Piotr Ciświcki²⁴, proboszcz w Zbąszyniu, jak również Andrzej Szoldrski, instalowany 7 maja 1607 roku proboszcz czempiński²⁵ posiadali jedynie niższe święcenia duchowne.

Nie notowano również otrzymanych święceń u kanoników posiadających beneficja w innych kapitułach katedralnych i kolegiackich. W badanym okresie taka sytuacja dotyczy 64 duchownych.

---

²⁰ AAP, CP 83, s. 50.

²¹ AAP, CP 83, s. 180 v.

²² AAP, CP 83, s. 114v.

²³ AAP, CP 83, s. 162.

²⁴ AAP, CP 83, s. 114.

²⁵ AAP, CP 83, s. 22.

Pochodzenie terytorialne i społeczne prałatów i kanoników

Badanie społecznego charakteru kapituł katedralnych ma swoje źródło w historiografii niemieckiej. Po raz pierwszy problematykę struktury społecznej i terytorialnej podjął Aloys Schulte, wskazując udział szlachty w strukturach średniowiecznego Kościoła niemieckiego¹. Środowisko jego współpracowników i uczniów, do których zaliczyć należy Wilhelma Kothe² i Alberta Werminghoffa³, znacząco rozwinęło perspektywę badawczą czego wynikiem stały się prace dotyczące składów społecznych środowisk duchownych w Strasburgu i całych Niemiec.

Kolejnym przełomem było opublikowanie badań Wolfganga Reinharda, dotyczących oligarchii rzymskiej na przełomie XVI i XVII w.⁴, w których dużą część poświęcił organizacjom kościelnym. Wyróżnił on cztery rodzaje związków osobistych mających wpływ na funkcjonowanie ciał kolegialnych: pierwsze to ziomkostwo, rozumiane przez wspólne pochodzenie terytorialne, drugie przyjaźń,

---

¹ A. Schulte, *Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter, Studien zur Sozial-Rechts-und Kirchengeschichte*, Stuttgart 1910, s. 127.

² W. Kothe, *Aus dem Leben des Starsburger Domkapitel 1150–1332*, [w:] *Elssas-Lotharingisches Jahrbuch*, H. 6 (1927), s.6.

³ A. Werminghoff, *Standische in der Geschichte der deutschen Kirche des Mittelalters*, bm. 1911, s. 34.

⁴ W. Reinhard, *Freunde und Kreaturen. Verflechtung als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Romische Oligarchie um 1600*, Munchen 1979, s. 36.

czy też solidarność rozumiana jako poczucie wspólnoty stanowej, trzecie, patronat i czwarte, najważniejsze, pokrewieństwo.

Podobnym podziałem związków kierowali się polscy badacze, jak Maria Koczerska⁵ czy Tadeusz Śliwa⁶ oraz przede wszystkim Andrzej Radziwiński⁷. Dla poznańskiej kapituły katedralnej Maria Starnawska przeprowadziła badania dotyczące składu społecznego w okresie rozbicia dzielnicowego⁸. Dla okresu nowożytnego jak dotąd nie podjęto szerzej zakrojonych badań dla kapituły poznańskiej.

5.1. Pochodzenie terytorialne

W celu analizy pochodzenia terytorialnego kanoników nieocenionym źródłem informacji jest księga instalacji *Liber installationes* CP 82 (1532-1601) i CP 83 (1601-1696) Archiwum Archidiecezji Poznańskiej. Pewne informacje o pochodzeniu i koligacjach rodowych znajdują się w Księdze Testamentów *Tastamenta* z lat 1547-1695 (CP 85), nie sposób pominąć także akt kapituły. W analizowaniu stosunków społecznych i terytorialnych wykorzystane zostały również herbarze Bonieckiego, Niesieckiego, Żychlińskiego i Kojałowicza, a także internetowa wersja tzw. *Tek Dworzaczka*⁹. Podział geograficzno-administracyjny Rzeczypospolitej przyjęto zgodnie z opracowaniem Zygmunta Glogera – *Geografia Historyczna ziem dawnej Polski*¹⁰. Grupę badaną stanowią prałaci, kanonicy zwyczajni i kanonicy kanonikatów doktorskich. Wybór ten spowodowany jest honorowym charakterem pozostałych kanonikatów tj. kanonikat św. Jana przeznaczony dla komandora joannitów, czy też kanonikat opata lubińskiego.

Wśród 353 członków poznańskiej kapituły katedralnej z lat 1600-1701 ustalenie pochodzenia z uwzględnieniem regionu okazało się możliwe dla 271 osób co oznacza niewiele ponad 76%. W tej liczbie zdecydowaną większość stanowili Wielkopolanie – 74%, Małopolanie 12%, Mazowszanie stanowili 11%, niecałe 3% stanowią duchowi z innych regionów, tj. Inflanty, Pomorze, Prusy Królewskie, Ruś, czy Podlasie.

⁵ M. Koczerska, *Le chapitre de Cracovie dans les annees 1423-1462*, Warszawa 1991, s. 214.

⁶ T. Śliwa, *Skład osobowy kapituły przemyskiej w pocz. XVI w.*, Sprawozdania oraz Kronika TN KUL, 16 (1968), s. 285.

⁷ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych*, s. 110, zob. tegoż, *Dołęgowie w kapitule katedralnej płockiej w XIV i poł. XV w.*, SP, t. 16-17 (1988-1989), s. 61.

⁸ M. Starnawska, *O składzie społecznym kapituły poznańskiej*, s. 31.

⁹ http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html

¹⁰ Z. Gloger, *Geografia Historyczna ziem dawnej Polski*, Kraków 1903.

Większych trudności nastęrcza ustalenie pochodzenia z uwzględnieniem poszczególnych województw i ziem. W pełni jest to możliwe dla 220 członków kapituły czyli 62%.

Tabela 1. Pochodzenie terytorialne kanoników poznańskich pełniących funkcje w latach 1600-1701.

Województwo	Liczba (w %)
poznańskie	32%
kaliskie	21%
sieradzkie z ziemią wieluńską	ok 10%
mazowieckie	8%
sandomierskie	5%
łęczyckie	5 %
rawskie	5%
płockie	4%
Inne: inflanckie, płockie, inowrocławskie z ziemią dobrzyńską, brzesko-kujawskie, lubelskie, podlaskie, ruskie, rawskie	po ok. 1% razem ok. 10%

Opracowano na podstawie *Liber Installationes* (AAP, CP 83).

W opracowaniach dotyczących kapituł katedralnych zarówno A. Radziwiński jak i M. Koczarska wielokrotnie postulowali konieczność uwzględnienia diecezji przy badaniach pochodzenia terytorialnego kanoników, co w ich mniemaniu mogło mieć wpływ na członkostwo w kapitule jak i charakter pełnionych funkcji. Granice diecezji nie pokrywały się z granicami województw, rzadko z granicami powiatów. Pewna solidarność diecezjalna duchowieństwa mogła mieć również wpływ na funkcjonowanie ciał kolegialnych Kościoła.

Dla badanego okresu możliwe jest ustalenie przynależności diecezjalnej dla 228 z 353 prałatów i kanoników poznańskich. Pochodzenie diecezjalne ilustruje poniższa tabela.

Tabela 2. Pochodzenie kanoników poznańskich pełniących funkcje w latach 1600-1701 z uwzględnieniem diecezji.

Diecezja	Liczba prałatów i kanoników (%)
archidiecezja gnieźnieńska	39%
diecezja poznańska	36%

Diecezja krakowska	11%
diecezja wrocławska	6%
diecezja płocka	5%
diecezja łucka, chełmińska, inflancka, wrocławska, wileńska, lwowska	ok.1% razem 3%

Opracowano na podstawie *Liber installationes* (AAP CP 83)

Tabela w wskazuje na niewielką przewagę kanoników pochodzących z archidiecezji gnieźnieńskiej (przewaga 3% nad poznańską).

5.2. Pochodzenie społeczne

W podziale W. Reinharda kolejnym czynnikiem mającym wpływ na działanie ciał kolegialnych była przyjaźń rozumiana jako poczucie wspólnoty stanowej.

W kapitule poznańskiej w początkach wieku XVII widoczna jest tendencja do marginalizowania stanu mieszczańskiego i szlacheckiego charakteru kolegium kanonickiego. Na 353 kanoników w latach 1600–1701 tylko 18 deklarowało pochodzenie mieszczańskie, w pozostałych przypadkach, między innymi Romualda Chojeckiego, Bernarda Godzkiego, Aleksandra Kossowskiego, Mikołaja Kożuchowskiego, Marcina Poddębskiego ustalenie okazało się w zasadzie niemożliwe ze względu na enigmatyczność zapisu w księdze instalacji i brak informacji w herbarzach. Wszyscy kanonicy pochodzenia mieszczańskiego posiadali wyższe wykształcenie, co otwierało możliwość kościelnej kariery. Wskazując przykłady funkcjonowania mieszczan w kapitule poznańskiej, wspomnieć należy o duchownych tj. Piotr Lilia, który pochodził z rodziny patrycjuszowskiej, odbył studia w Rzymie, gdzie uzyskał tytuł doktora teologii, do kapituły instalowany został na „kanonię fundi Kaźmierz” w 1588 roku¹¹. Kolejny mieszczanin z Uniejowa, Andrzej Rychlicki, doktor teologii i prawa kanonicznego studiował w Bolonii, do kapituły instalowany w 1604 do archidiakonatu pszczewskiego, jako kanclerz kurii biskupiej Wawrzyńca Goślickiego¹². Po niespełna czterech miesiącach przeniósł się na archidiakoniat poznański. Po śmierci Piotra Lilii w 1606 na „kanonię Kaźmierz” instalowany został mieszczanin poznański, Kasper Hap, doktor teologii i praw, podobnie jak jego poprzednik absolwent uniwersytetu rzymskiego¹³. W roku 1608

¹¹ *Receptiones*, s. 64.

¹² *Receptiones*, s. 75, 76.

¹³ *Receptiones*, s. 77, 78.

został archidiaconem śremskim. Kolejny mieszczanin poznański Marcin Moręski, był doktorem teologii, absolwentem uniwersytetu w Ingolsztadzie, instalowany w 1610 na kanonię doktorską Jankowo¹⁴. Marcjalis Iwanowic, doktor teologii i penitencjarz, absolwent uniwersytetu w Pawii, w 1609 został kanonikiem „fundi Kaźmierz”¹⁵. Ostatni mieszczanin, warszawski Andrzej Chawłos instalowany został w 1630 na kanonikat Kaźmierz, był doktorem praw, kanonikiem warszawskim¹⁶. Po raz pierwszy pojawił się w kapitule poznańskiej w roku 1627 jako prokurator biskupa Macieja Łubieńskiego¹⁷.

Większość kanoników potrafiło przy instalacji wykazać się pochodzeniem szlacheckim przynajmniej do babki macierzystej i ojczystej. Kilkakrotnie wymagano dodatkowego potwierdzenia przynależności do stanu szlacheckiego. Pierwszy taki przypadek miał miejsce dla Stanisława Kluczewskiego w roku 1581 r. przy instalacji na kanonikat Pełczyn. Świadcami byli Leonard Modrzewski, Wojciech Sieszczeński, Maciej Płackowski, Wojciech Pietraszowski. Drugie w 1582 r., gdzie Benedykt Goryński, Jakub Zapolski, Jakub Skąpski i Andrzej Chłapowski potwierdzili szlachectwo Marcina Przyborowskiego. Kolejny wywód szlachectwa dotyczył Bartłomieja Młodziejewskiego w 1590 r., świadkami byli Marcin Tomicki, Andrzej i Jan Gulczewscy i Wojciech Trompczyński. W 1593 r. szlachectwo przy instalacji Adama Swinarskiego potwierdzili Maciej Swinarski, Jerzy Popowski, Maciej Głębocki i Wojciech Gorzuchowski. Podobnie w roku 1608 szlachectwo Jana Trach-Gnińskiego potwierdzali stryj Jakub Gniński, Jan Krzesiński, Samuel Grabowiecki i Jan Mierzewski. Zaskakuje konieczność potwierdzenia stanu szlacheckiego z 1614 r., której poddano bratanka prepozyta poznańskiego Hieronima Cieleckiego – Zygmunta. O jego rodowodzie świadczili Stanisław Chłapowski, Maciej Szoldrski, Piotr Chłapowski i Łukasz Cielecki. Dwa kolejne poświadczenia dotyczą Mateusza Kowalikowskiego z 1620 r. gdzie świadkami byli Mikołaj Myślęcki, Piotr i Henryk Arcemberscy i Stanisław Kowalikowski, oraz z 1621 r. gdy testowano pochodzenie Stanisława Sławińskiego, świadkami byli Maciej Prądziński, Maciej Jerzykowski, Wojciech Gośliński i Piotr Sławiński.

Poczucie wspólnoty stanowej a także ziomkostwo, czy też sąsiedztwo terytorialne miały mniejszy wpływ na skład kapituł polskich niż pokrewieństwo i wypływający z niego patronat. Jednym z najbardziej charakterystycznych zjawisk w życiu kapituł nie tylko polskich ale również niemieckich czy czeskich, związanym z powiązaniem o charakterze kognatyczno-agnatycznym było dziedziczenie

¹⁴ *Receptiones*, s. 80.

¹⁵ *Receptiones*, s. 79.

¹⁶ *Receptiones*, s. 92.

¹⁷ *Receptiones*, s. 91.

prebend przez członków rodzin¹⁸. Zjawisko charakterystyczne dla okresu późnego średniowiecza jest widoczne w końcówce wieku XVI i początkach wieku XVII.

20 maja 1586 r. Stanisław Kokalewski (+1637) został instalowany na kanonikat Jaszkowo na mocy prowizji papieskiej, po rezygnacji brata rodzonego, kanonika poznańskiego Wincentego Kokalewskiego.¹⁹ Warto również zaznaczyć, że w tym samym roku, dokładnie miesiąc później instalowany został na kanonikat Dubin (Dupino) stryj rodzony Stanisława i Wincentego - Jan Kokalewski, kanonik gnieźnieński, późniejszy archidiakon śremski²⁰. Kanonikat Dubin (Dupin) wcześniej należał do brata ciotecznego Jana Kokalewskiego – Jana Trach-Gnińskiego. Inny Jan Kokalewski stryj Jana Kokalewskiego kanonika gnieźnieńskiego, a brat rodzony dziadka Stanisława i Wincentego, był kanonikiem pułuskim, poznańskim 1530 oraz gnieźnieńskim 1536 i administratorem *sede vacante* archidiecezji gnieźnieńskiej w 1545 (+1565).

Innym przypadkiem tej praktyki było przekazanie kanonikatu Rogalin przez Stanisława Krzyckiego, bratankowi Janowi 12 kwietnia 1604 roku²¹. Rodzina Krzyckich należał do wpływowych w Kościele katolickim od połowy XV w., z rodu pochodził między innymi prymas Andrzej Krzycki.

Podobnie w 1610 roku Stanisław Wydzierzewski otrzymał prezentę papieską na prałaturę kustosa z prawem następstwa po śmierci stryja Łukasza Wydzierzewskiego²². Gdy Łukasz Wydzierzewski był jeszcze kanonikiem fundi Dalabuszki (1583-1596) do kapituły instalowano jego brata ciotecznego Stanisława Radeckiego kanonika „fundu Tarnowo”²³.

Dnia 16 XI 1630 Anzelm Raciborski wstępując na prałaturę kanclerską, zrezygnował z kanonii Rokietnica, na którą tego samego dnia został instalowany jego bratanek Paweł Raciborski²⁴.

Innym zjawiskiem zauważalnym wewnątrz kapituły poznańskiej jest instalowanie krewnych biskupów na prałaturach i kanoniach. Za pontyfikatu biskupa Łukasza Kościeleckiego jego brat Andrzej (+1600) został kanonikiem kanonii Mosina, a także prałatem, dziekanem kapituły poznańskiej od 1591²⁵. Bratanek biskupa Jan w tym samym czasie został kanonikiem fundi Pełczyn choć zrezygnował po paru miesiącach w 1581. Biskup Jan Tarnowski w roku 1597 instalował się na biskupstwie poznańskim za pośrednictwem prokuratora Jakuba

---

¹⁸ A. Radziwiński, *Dolęgowie w kapitule katedralnej płockiej w XIV i I poł XV w.*, s. 60.

¹⁹ *Receptiones*, s. 62.

²⁰ *Receptiones*, s. 44, 62.

²¹ *Receptiones*, s. 75.

²² *Receptiones*, s. 80.

²³ *Receptiones*, s. 68.

²⁴ *Receptiones*, s. 92.

²⁵ *Receptiones*, s. 57, 65.

Prądzewskiego, swego siostrzeńca, którego w następnym roku uczynił kanonikiem fundi Winiary²⁶. Za czasów pontyfikatu Wawrzyńca Goślickiego do kapituły został przyjęty siostrzeniec biskupa Jan Gliński, początkowo na kanonię Sławie w 1602 r. a następnie prałaturę kanclerską w 1605 r.²⁷. W przypadku pontyfikatu Andrzeja Opalińskiego, który był siostrzeńcem Łukasza Kościeleckiego, trudno o pokrewieństwo z kanonikami. Dopiero po śmierci biskupa jego bratanek w 1657 roku Kazimierz Jan Opaliński zostaje kanonikiem poznańskim fundi Przysieka a potem kanclerzem kapituły poznańskiej²⁸. Nie uchwytnie jest powiązanie Jana Wężyka z kanonikami w okresie pontyfikatu. Ponownie widoczna jest owa tendencja za pełnienia posługi biskupiej przez Macieja Łubieńskiego od 1626 roku. W 1630 na dziekanie poznańską zostaje instalowany jego brat Wojciech Łubieński²⁹, wiele lat później w kapitule instalowany jest ich bratanek Stanisław Łubieński na kanonikat św. Marcina³⁰. Karierę w kapitule poznańskiej zawdzięczali biskupowi Stefanowi Wierzbowskiemu jego bratankowie, pierwszy z nich Hieronim Wierzbowski od lutego do sierpnia 1667 roku kanonik fundi Chwałkowo³¹, kustosz poznański od sierpnia 1667 roku³², a następnie prepozyt kapituły poznańskiej od 1671 roku do 1712 roku³³. Drugi, również Stefan posiadał kanonię fundi Rogoźno od 1691 roku³⁴, a następnie kanonię św. Mikołaja³⁵.

Inny rodzaj wpływu na skład kapituły mieli prałaci. Przykładem wprowadzania rodziny w struktury kościelne jest okres pełnienia funkcji prepozyta poznańskiego przez Hieronima Cieleckiego w latach 1609-1625. Zgodnie z prawem kolacji prezentował na kanonikat św. Marcina w 1614 r. swego bratanka Zygmunta Cieleckiego³⁶. W roku 1616 roku do kapituły instalowany został jego siostrzeniec Aleksander Głębocki na kanonikat Rogalin³⁷. W roku 1621 po śmierci kanonika Sebastiana Łackiego na kanonikat św. Mikołaja przeniósł bratanka Zygmunta, natomiast trzy dni później na kanonikat św. Marcina instalował drugiego bratanka Jana Cieleckiego³⁸. W roku 1623 instalował kolejnego, trzeciego bratanka Jakuba Cieleckiego na kanonikat Śródka³⁹. W ten sposób na ostatnim roku swej prałatury

---

²⁶ *Receptiones*, s. 69.

²⁷ *Receptiones*, s. 73, 76.

²⁸ *Receptiones*, s. 105, 107.

²⁹ *Receptiones*, s. 92.

³⁰ *Receptiones*, s. 113.

³¹ *Receptiones*, s. 112.

³² *Receptiones*, s. 112.

³³ *Receptiones*, s. 114.

³⁴ *Receptiones*, s. 122.

³⁵ *Receptiones*, s. 126.

³⁶ *Receptiones*, s. 82.

³⁷ *Receptiones*, s. 83.

³⁸ *Receptiones*, s. 88.

³⁹ *Receptiones*, s. 88.

w kapitule poznańskiej miał czterech nepotów z najbliższej rodziny. W dziesięć lat po przejściu Hieronima na biskupstwo przemyskie Zygmunt Cielecki został prepozytem kapituły poznańskiej.

Podobnie postępował następca Hieronima Cieleckiego, Andrzej Szołdrski, prepozyt poznański w latach 1625–1635. W roku uzyskaniu prepozytury, do kapituły instalowany został jego brat Władysław Szołdrski, na kanonikat Mosina⁴⁰. W ostatnim roku pełnienia funkcji instalował na kanonikacie św. Mikołaja swego brata stryjecznego Samuela Szołdrskiego⁴¹. Andrzej Szołdrski został biskupem poznańskim w 1635. W czasie pontyfikatu trzy miesiące przed śmiercią udało mu się instalować w kapitule syna bratanka Andrzeja Jana Szołdrskiego na koadiutora dziekana poznańskiego wraz z ekspektywą na dziekanie po śmierci Aleksandra Głębockiego⁴². Późniejszy prymas i autor wielu dzieł o tematyce politycznej, Andrzej Olszowski, pełniąc funkcję prepozyta poznańskiego, instalował do kapituły swego bratanka Gabriela, który otrzymał fundi św. Marcina w 1661 roku⁴³.

Nieco wyraźniejszy obraz stosunków w kapitule poznańskiej da dokładne opracowanie genealogii poszczególnych kanoników wykazujące pokrewieństwo bliższe i dalsze. Ograniczony czas badań usprawiedliwia wybiórcze przedstawienie stosunków rodzinnych funkcjonujących między wybranymi przez mnie członkami kapituły. Powiązania panujące pomiędzy członkami kapituły stanowią kolejny model typu oddziaływania pokrewieństwa.

Obserwując proces wchodzenia nowych członków do kapituł obserwuje się znaczny stopień spokrewnienia wewnątrz korporacji. Piotr Gwiazdowski, jeden z duchownych najdłużej piastujących kanonię Wyskoć, bo blisko 61 lat (1563-1624) był instalowany w czasie gdy kanonikat Tarnowo piastował jego wuj rodzony Erazm Mieleński⁴⁴. Hieronim Powodowski kanonik św. Mikołaja w latach 1568-1603 instalował się do kapituły w czasie gdy jego brat rodzony Jan był kanonikiem Rogalino, a potem scholastykiem i prepozytem poznańskim⁴⁵. Jerzy Zadorski, kanonik fundi Popowo (1573-1604) instalował się gdy jego brat rodzony Maciej Zadorski od piętnastu lat był kanonikiem fundi Rataje⁴⁶.

Kanonik Gabriel Wysocki, który w latach 1577-1614 posiadał kanonię św. Marcina, był 12 lat kanonikiem gdy do kapituły przyjęto jego wuja rodzonygo Macieja Popowskiego i bratanka Wojciecha Wysockiego na kanonikat Winiary, który sprawował w latach 1600–1644⁴⁷.

⁴⁰ *Receptiones*, s.91.

⁴¹ *Receptiones*, s. 95.

⁴² *Receptiones*, s. 102.

⁴³ *Receptiones*, s. 109.

⁴⁴ *Receptiones*, s. 43, 39.

⁴⁵ *Receptiones*, s. 40, 44, 47, 48, 54.

⁴⁶ *Receptiones*, s. 40, 52.

⁴⁷ *Receptiones*, s.56, 70.

Wspomniana przy okazji wpływów rodziny Kokalewskich rodzina Trach-Gnińskich także przez wiele pokoleń pełniła funkcje kapitulne. Sztafetę pokoleń rozpoczął Jan Trach-Gniński, który w latach 1578–1596 pełnił funkcję kustosza kapituły. Jego bratanek także Jan Trach-Gniński, w kapitule od 1608 r. był kanonikiem fundi Kaźmierz, następnie Mosina, w 1611 r. został archidiakonem pszczewskim, protonotariuszem Stolicy Apostolskiej i archidiakonem poznańskim w 1617 r. Podczas pełnienia przez niego funkcji archidiakona poznańskiego i sufragana w 1620 r. instalowano do kapituły jego bratanka Wojciecha Trach-Gnińskiego na kanonikat Mosina, potem Jaszkowo, aż w 1636 r. zamienił się ze Stanisławem Kokalewskim, na kantorę poznańską. W 1652 r. roku do kapituły przyjęto bratanka Wojciecha Trach-Gnińskiego, Stanisława na kanonikat fundi Drożyce. Ostatni Trach-Gniński kanonik Ignacy instalowany jest do kapituły 1660 r. na kanonię fundi Dubin (Dupino), a dziewięć lat później zostaje archidiakonem śremskim (+1697)⁴⁸.

Przedstawione przykłady wskazują jak znaczącą rolę w składzie kanoników stanowiło pokrewieństwo. Kolejni kanonicy i prałaci wprowadzali do korporacji dalszych i bliższych krewnych co musiało wpływać na funkcjonowanie tej kapituły. Dokładniejsza kwerenda genealogiczna mogłaby wykazać w jakim stosunku procentowym pozostawali kanonicy niespokrewnieni i ci, których łączyły więzy krwi.

---

⁴⁸ *Receptiones*, s. 53, 57, 78, 79, 80, 84, 87, 91, 96, 102, 108, 113.

Drogi awansów i kariery duchownej członków poznańskiej kapituły katedralnej w XVII wieku

A Radziński, porównując duchowieństwo kapitulne w Polsce na przełomie XIV i XV wieku, za niezbędne uważa zwrócenie uwagi na trzy zasadnicze zjawiska panujące wewnątrz późnośredniowiecznej korporacji¹. Pierwsze z nich to mechanizmy awansów wewnątrz ciała kolegiального, drugie – udział w pozostałych organach zarządu diecezji i przechodzenie kanoników i prałatów na biskupstwa. Podobny podział wskazujący na drogę kariery i awansu można zastosować dla pierwszej połowy XVII wieku.

Czynnikiem stanowiącym o awansie było przechodzenie na godności zgodnie z pierwszeństwem honorowym i procedencją. Wiązało się to ze zwiększeniem kompetencji, zakresem władzy, a także miejscem podczas uroczystych liturgii, tzw. śpiewaniu mszy. Pierwszeństwo honorowe uwzględniało podział na kolejnych prałatów, a następnie kanoników. Inaczej postępowano z uprawnieniami ekonomicznymi i rozdziałem wsi prestymonialnych – tu obowiązywała zasada *ius senii* (zasada starszeństwa) związana z wiekiem i okresem praktyki w kapitule danego

---

¹ A. Radziński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych* s. 211.

jej członka bez względu na pierwszeństwo honorowe². Warto zwrócić uwagę na fakt, że honorowe pierwszeństwo nie zawsze wiązało się z wysokością uposażenia.

Za drogę kariery należy uznać pełnienie kolejnych funkcji w gronie prałackim, przechodzenie z grupy kanoników do środowiska prałatów ale także instalowanie na kolejne lepiej uposażone ekonomicznie kanonie. Wypada również wspomnieć o spadku pozycji w gronie kapitulnym, rozumianym przez utratę prałatury na rzecz kanonii lub z wyższej funkcji prałackiej na niższą. Całościowe spojrzenie obejmujące wyżej wymienione czynniki może ukazać złożoność karier duchowieństwa kapitulnego w Polsce.

6.1. Mechanizm awansów w ramach kapituły

Starszeństwo honorowe w gronie prałatów, zgodnie z procedencją określoną w 1510 w *Liber beneficiorum* i statutach kapituły³, (wpis z 1589 wg kontrybucji synodu piotrkowskiego) stanowiło o następującej kolejności stanowisk: prepozyt, dziekan, archidiakon poznański, kantor, kustosz, scholastyk, archidiakon śremski, archidiakon pszczewski, archidiakon warszawski, kanclerz. Jak duże znaczenie miała owa kolejność świadczy fakt, iż w 1631 roku Jakub Wierzbęta-Doruchowski, przeniesiony ze scholasterii na niższą prałaturę archidiacona warszawskiego, żądał miejsca między archidiakonem śremskim a pszczewskim zgodnie z przywilejem biskupa Andrzeja Bnińskiego z 1362 roku. Kapituła nie wyraziła zgody na skutek protestów pozostałych archidiakonów⁴.

Pierwszym wyznacznikiem awansów, który jest wart uwagi to określenie z jaką częstotliwością prałaci piastowali więcej niż jedną prałaturę. W przypadku Poznania na 108 nominacje prałackie, więcej niż jedną funkcję pełniło zaledwie ok. 25%, awansowało 20% a pozostali rezygnowali z prałatur lub zostali z nich zdjęci.

Warto przyrzeć się bliżej awansującym prałatom w analizowanym okresie.

Jakub Brzeźnicki⁵ h. Śreniawa od 1571 r. piastował kanonię Kaźmierz, do 1578 r. był kustoszem kapituły, a od 1594 r. aż do śmierci 1604 r. pełnił funkcję archidiacona poznańskiego. Zanim znalazł się w gronie prałatów był kanonikiem fundum Kaźmierz, wcześniej pełnił funkcję sekretarza biskupa poznańskiego Adama Konarskiego i kanclerza biskupa Łukasza Kościeleckiego. Jan Trach-Gniński h. Trach

² K. Lutyński, *Kapituła katedralna.*, s. 39.

³ CP 90 k. 273.

⁴ CP 50 k. 78.

⁵ H. Barycz, *Jakub Brzeźnicki*, [w:] PSB, t. II, s. 42.

w latach 1608–1609 był kanonikiem fundum Kaźmierz, jednak z powodu studiów zmuszony był przenieść się na kanonię Mosina, którą posiadał od 1609–1611, następnie awansował na archidiaconię pszczewską a od 1617 był archidiaconem poznańskim do śmierci w 1626 roku.

Świętosław Strzałkowski h. Śreniawa od 1611 do 1619 roku był kanonikiem fundum Jaszkowo, w styczniu 1619 został kanclerzem kapituły, a w sierpniu tego samego roku archidiaconem śremskim, od 1626 roku do śmierci w 1646 roku.

Mikołaj Ziemecki h. Nieczuja w latach 1603–1605 był kanonikiem fundum Godziemba, od kwietnia do grudnia 1605 roku fundum Rokietnica, od grudnia 1605 roku do 1611 roku był archidiaconem pszczewskim, a od 1611 do śmierci w 1614 roku scholastykiem poznańskim.

Jan Stanisław Bruczowski h. Bogoria od 1617 był kanonikiem fundum Dalabuszki, w 1619 roku został kanclerzem poznańskim, w 1630 został scholastykiem poznańskim, którą to funkcję pełnił do 1637 roku, gdy zrezygnował.

Andrzej Swinarski od 1631 roku był kanonikiem fundi Łęki, po blisko dwudziestu trzech latach awansował na kanclerza poznańskiego, w 1659 roku został kantorem poznańskim, a w 1660 objął dziekanię. Podobnie Franciszek Mielżyński, po kilkuletnim piastowaniu kanonii fundi Oporowo, został kanclerzem w 1664 roku, następnie kantorem w 1668 roku i archidiaconem poznańskim w 1680 roku.

Powyższe przykłady ukazują mechanizm awansów, każdy z przedstawionych prałatów rozpoczynał karierę w kapitule od zwyczajnego kanonikatu, dopiero później, awansując, osiągał coraz wyższe stanowiska.

Nieco inaczej wyglądała kariera Andrzeja Rychlickiego⁶, mieszczanina uniejowskiego. Początków jego kariery duchownej należy szukać w otoczeniu biskupa Wawrzyńca Goślickiego. Od 1602 roku był jego kanclerzem, notariuszem i nadwornym audytorem. Najprawdopodobniej w uznaniu zasług w kwietniu 1604 roku został archidiaconem pszczewskim, a sierpniu tego samego roku archidiaconem poznańskim, którą to funkcję pełnił do śmierci w 1616 roku.

Inaczej przebiegała kariera dwóch prałatów, którzy zmienili swe wysokie funkcje na niższe.

Przykładem takiej zamiany jest Stanisław Kokalewski h. Samson, instalowany do kapituły w 1586 na kanonikat Jaszkowo, od 1611 do 1618 roku piastował funkcje kanclerza, od grudnia 1618 do 1636 był kantorem kapituły, by w roku 1636 powrócić na kanonię Jaszkowo, na której pozostał do śmierci w roku 1637. W tym przypadku na zmianę mogły wpłynąć takie czynniki jak wiek kanonika; gdy zrezygnował z kantorstwa od 50 lat był członkiem kapituły poznańskiej, jak

⁶ K. Lutyński, *Andrzej Rychlicki*, [w:] PSB, t. 26, s. 375.

również fakt, że ustąpił miejsca na prałaturze swemu krewnemu Wojciechowi Trach-Gnińskiemu. Jest to przykład ustąpienia dobrowolnego.

Jakub Wierzbęta-Doruchowski h. Niesobia instalował się na scholasterię poznańską w 1614 roku a w 1631 roku. został przeniesiony na archidiakonię warszawską. Próbował wprawdzie powrócić na scholasterię w 1637 roku ale jego zabiegi skończyły się fiaskiem. Sytuacja ta zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ od 1635 roku do śmierci w 1640 roku był również referendarzem duchownym pełniąc tym samym urząd centralny w Koronie⁷.

W kategorii znaczącego awansu należy odczytywać samo przejście z kanonii na prałaturę. Prócz wymienionych wcześniej, można zaobserwować to również u duchownych, którzy po osiągnięciu jednej prałatury, pozostawali na niej do końca życia.

Zmarły w 1612 roku kantor, Andrzej Czacki h. Świnka, do kapituły instalowany został w grudniu 1572 roku na kanonikat Kijewo, jako pleban z Brodnicy. Po 23 latach w kapitule został jej kantorem. Andrzej Żernicki h. Dryja, następca Czackiego na prałaturze kantorskiej, od 1585 roku był kanonikiem „fundum Łęki”, awansował w 1614 roku. Andrzej Kościelecki h. Ogończyk, brat biskupa Łukasza, do 1579 był kanonikiem „fundum Mosina”, następnie opatem bledzewskim, a w roku 1591 został dziekanem kapituły, którą to funkcję piastował do śmierci w 1600 r.

Łukasz Wydzierzewski h. Nowina rozpoczynał karierę w poznańskiej kapitule katedralnej jako kanonik „fundum Dalabuszki” w 1583 r., po 13 latach został kustoszem w 1596 r. Piotr Rusiecki h. Poraj, scholastyk w latach 1596-1611 wcześniej posiadał kanonię Gałowo. Jan Gliński h. Pobóg, siostrzeniec biskupa Wawrzyńca Goślickiego nim został kanclerzem w 1605 r. od trzech lat był kanonikiem „fundum Splawie”.

Godną uwagi wydaje się droga awansów Kaspra Hapa, mieszczanina poznańskiego, który od 1606 roku piastował kanonię Kaźmierz, a w 1608 r. został archidiakonem śremskim. Kariera Hapa zostanie opisana przy okazji oficjalatu i wikariatu, generalnego ponieważ pełnił on również te dwie funkcje.

Reasumując, na podanych przykładach dostrzec można, że zazwyczaj droga do prałatury prowadziła przez kanonikat. W analizowanych 108 przypadkach ponad 70% prałatów pełniło wcześniej funkcję kanoników, zatem niecałe 30% wywodziło się z prezenty królewskiej, biskupiej czy też papieskiej, nie należąc wcześniej do kapituły poznańskiej.

Ustalenie czy zamiany poszczególnych kanonii miały charakter ekonomiczny jest wysoce prawdopodobne, choć skromność materiału źródłowego i zupełny brak opracowań uniemożliwia wyciągnięcie niepodważalnych wniosków. Potwierdzenie

⁷ *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku-spisy*, red. A. Gąsiorowski t. X, s. 137.

hipotezy dotyczącej zamiany prebend skromniejszych na lepsze pod względem ekonomicznym można znaleźć w rejestrach prokuratorskich kapituły⁸. Zgodnie z nimi członkowie kapituły zobowiązani byli do odprowadzania odpowiednich sum na rzecz „stołu wspólnego”. Wysokość owego podatku zależała od wielkości prebendy i jej zamożności. Niestety, nie zachowały się do naszych czasów informacje o wszystkich prebendach. Fakt ten nakazuje dystansować się od tezy K. Lutyńskiego, który uważał, że skoro nie ma o nich informacji w szczątkowo zachowanych księgach rejestrowych to znaczy, że niewymienione prebendy zwolnione były z opłat⁹.

Do jednych z najgorzej uposażonych kanonikatów należały z pewnością Nagradowice skasowane w 1645 r. przez biskupa Andrzeja Szołdrskiego.

U progu XVII w. opłata za prebendy wynosiła dwie grzywny, co było najniższą sumą ze wszystkich opłat odprowadzanych z prebend. Z pewnością słabe uposażenie zmusiło kanonika Adama Przeciszewskiego do przejścia na lepiej uposażoną kanonię Dalabuszki w 1603 r.¹⁰, po trzydziestu czterech latach kanonikatu. Podobnie zrobił jego poprzednik, kanonik nagradowicki, późniejszy kanonik św. Mikołaja Hieronim Powodowski h. Łódzia¹¹. Przyczyny ekonomiczne sprawiły również, że Michał Sławieński h. Nałęcz, gdy został oficjałem poznańskim i wikariuszem generalnym w 1585 r., zamienił słabo uposażoną kanonię Winiary na zamożniejszą „fundi Giecz”¹², na której pozostał do 1611 r. Kasper Kozielski h. Topór, w kapitule od 1605 roku kanonik Kijewo, przeszedł w 1610 roku na kanonię Pełczyn¹³. Niewielka ilość przykładów zamiany kanonii pokazuje, że nie było to zjawisko masowe. Przypadki wymienione to ewenementy, zamiany nie były praktykowane na szerszą skalę.

6.2. Udział w organach zarządu diecezją

Biskup wraz z dworem i kapitułą katedralna nie stanowiły jedynych ośrodków sprawujących władzę w diecezji. Oprócz nich ważna funkcja przypadała oficjałowi i wikariuszowi generalnemu diecezji. Genezy obu funkcji należy szukać w XIII-wiecznym kościele polskim. Początkowo oficjał diecezjalny pełnił rolę sędziego duchownego, sprawującego pieczę nad przestrzeganiem prawa kościelnego, natomiast wikariusz generalny (*vicarius in spiritualibus*) był najbliższym i najważniejszym

⁸ CP 492-493.

⁹ K. Lutyński, *Kapituła katedralna*, s. 198.

¹⁰ *Receptiones*, s. 74.

¹¹ *Receptiones*, s. 47.

¹² *Receptiones*, s. 61.

¹³ *Receptiones*, s. 79

współpracownikiem biskupa, zastępował ordynariusza niemal we wszystkich sprawach, wyłączając te, które określa się pontyfikalnymi. W źródłach dla odróżnienia od wikariusza generalnego używa się formy *vicarius pontificalibus* na określenie sufragana, jak również *vicarius temporalibus*, na określenie administratora *sede vacante*. Od XV w. urząd oficjała i wikariusza generalnego połączono, stosując obie nazwy zamiennie.

Jak słusznie zauważył A. Radziwiński¹⁴, na urząd rekrutowano duchownych wywodzących się z kapituły katedralnej. Otwierało to możliwość awansu zwykłym kanonikom także nieszlacheckiego pochodzenia, gdyż o tym kto zostawał wikariuszem generalnym decydował jedynie biskup-ordynariusz.

Przez sto lat, które są objęte analizą, wikariat funkcjonował przez niecałe osiemdziesiąt. Na blisko dziesięć lat zawiesił jego działalność od listopada 1609 r. do sierpnia 1619 roku, a także od czerwca 1621 roku do kwietnia 1622 roku biskup Andrzej Opaliński¹⁵.

Od 1598 roku wikariuszem generalnym poznańskim był Jan Dziekciński h. Doliwa¹⁶, kanonik kapituły katedralnej fundi Jankowo, przeznaczonej dla doktora teologii. Był kaznodzieją katedralnym. Zanim został instalowany do kapituły poznańskiej był już wykładowcą Kolegium Lubrańskiego; z momentem przyjęcia do kapituły został w nim rektorem. Funkcję wikariusza pełnił do 7 września 1607. Po swej rezygnacji pełnił jeszcze nadzór komisaryczny nad wikariatem do sierpnia 1608. Zmarł w 1610 r. Następcą Dziekcińskiego pełnił swą funkcję zaledwie rok. Mikołaj Ziemecki h. Nieczuja w chwili powołania na wikariat generalny w 1608 roku był od trzech lat archidiakonem pszczewskim, po zawieszeniu przez bp. Opalińskiego otrzymał scholasterię w 1611 r. Zmarł w 1614 r.

W okresie od listopada 1609 do sierpnia 1610 r. wszystkie sprawy zostały odwołane do kurii biskupiej, co w rzeczywistości sprowadzało się do zwiększenia obowiązków i wpływów audytora generalnego biskupa, Kaspra Hapa, który był archidiakonem śremskim. Był on mieszczaninem z doskonałym wykształceniem, posiadał doktorat z obojga praw i teologii, które uzyskał na rzymskim uniwersytecie. W chwili, gdy umierał w 1619 roku, miał za sobą godną podziwu karierę – z kanonika poznańskiego „fundum Kaźmierz” został sufraganem poznańskim, mimo swego nieszlacheckiego pochodzenia.

Wikariat generalny wznowił swą działalność w 1619 r. po śmierci Hapa. Nowym wikariuszem został kolejny mieszczanin poznański, Marcin Moręski. Jako nieszlachcic ze względu na posiadany doktorat z teologii uniwersytetu w Ingolstacie, instalowany został do kapituły poznańskiej na kanonię doktorską „fundum

¹⁴ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych*, s. 225.

¹⁵ J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t. II, s. 204

¹⁶ K. Mazaurkiewicz, *Jan Dziekciński (Dziekciński)*, [w:] PSB., t. IV, s. 130.

Jankowo" w 1610 r., który objął po Dziekcińskim. Funkcję wikariusza sprawował do czerwca 1621 r. Zmarł w 1649 r.

Od czerwca do października 1621 r. wszystkie sprawy ponownie odwołano do kurii biskupiej. Rozpatrywane były przez generalnego audytora i kanclerza Jakuba Wierzbietę-Doruchowskiego, ówczesnego scholastyka poznańskiego a późniejszego archidiacona warszawskiego i referendarza duchownego¹⁷. Został mianowany wikariuszem generalnym w kwietniu 1622 roku i pełnił funkcję do grudnia 1623.

Biskup Jan Węzyk powołał na wikariat Stanisława Żukowskiego h. Prus, kanonika fundum Dubin (Dupino) w kwietniu 1624 roku i pozostał na stanowisku do grudnia 1627 r. Kolejny ordynariusz Maciej Łubieński mianował wikariuszem Jana z Zalesia Baykowskiego h. Lubicz, ówczesnego archidiacona śremskiego, wcześniejszego kanonika fundum Jaszkowo. Był wikariuszem generalnym od stycznia 1628 do kwietnia 1634 roku.

Wszyscy wymienieni wikariusze czy oficjałowie byli wcześniej członkami kapituły katedralnej. Wąski zakres chronologiczny nie pozwala na postawienie wniosków do jakich doszedł J. Nowacki twierdząc, że wikariusze rekrutowali się głównie spośród archidiaconów śremskich i poznańskich. Nie możliwe jest również wykazanie, że większość oficjałów należała do grupy prałackiej.

6.3. Obejmowanie biskupstw

Najwyższym awansem kariery duchownej w kraju było otrzymanie biskupstwa. Z grona 353 kanoników poznańskich, promowanych na biskupstwa było kilkunastu duchownych. Analizując drogę kolejnych stanowisk kanoników poznańskich, nasuwają się wnioski, które przedstawił Jacek Wiesiołowski badając mechanizmy funkcjonowania episkopatu dla XV w.¹⁸. Wśród czynników wyróżniających grupę biskupów wskazał on na szlacheckie pochodzenie, doświadczenie dyplomatyczne zdobyte na dworze królewskim oraz członkostwo w kapitułach. Rodzi się zatem pytanie, na ile wpływ na objęcie biskupstwa miała kariera duchowna i aktywność w ramach struktur kościelnych? Czy może uzyskanie godności należy taktować jako efekt działalności pozakościelnej, najczęściej kancelaryjno-państwowej?

¹⁷ *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, s. 137.

¹⁸ J. Wiesiołowski, *Episkopat Polski XV.*, [w:] *Spółeczeństwo Polski Średniowiecznej* t. IV, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1990, s. 252.; Do podobnych wniosków doszła J. Krzyżaniakowa w wydanej w 1979 pracy *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, cz. 2 a także ostatnio zob. K. Habdas, *Godności biskupie kanclerzy i podkanclerzy koronnych w drugiej połowie XV w.*, RH t. XLVI, z. 2 (1998), s. 21 i n.

Odpowiedzi można szukać w relacjach nuncjuszy papieskich z końca XVI wieku; Juliusz Ruggieri w roku 1565 stwierdził, że:

Dawniej biskupi wybierani byli przez kapituły, dziś król na mocy władzy udzielonej mu przez Stolicę Apostolską mając prawo patronatu, mianuje kogo mu się podoba, nawet choćby nie był kanonikiem katedry, której ma zostać biskupem¹⁹.

Wszyscy kanonicy poznańscy obejmujący biskupstwa rekrutowali się z grona sekretarzy królewskich.

Stanisław Gomoliński h. Jelita²⁰ w kapitule poznańskiej od 1585 roku do 1600 był prepozytem kapituły poznańskiej²¹. Karierę rozpoczął będąc sekretarzem królewskim na dworze Stefana Batorego, święcenia kapłańskie przyjął w 1580 r. W trzy lata po prymicjach został kanonikiem krakowskim. Prepozytura poznańska była jego pierwszą prałaturą²². W roku 1591 został biskupem chełmińskim, nie rzekł się jednak funkcji w kapitule poznańskiej, nastąpiło to dopiero w 1600 r. gdy przeszedł na biskupstwo Łuckie.

Następca Gomolińskiego na prepozyturze, Szymon Rudnicki h. Lis²³ rozpoczął karierę u boku stryja Klemensa Rudnickiego jako koadiutor kustodii gnieźnieńskiej od 1577 r. Krótko potem został sekretarzem królewskim. Święcenia kapłańskie przyjął w 1591 r. przy instalacji na kustosza po śmierci krewnego. W połowie lat dziewięćdziesiątych został archidiakonem uniejowskim i scholastykiem łączyckim. W roku 1598 dzięki bliskim stosunkom z Janem Zamoyskim został regentem kancelarii mniejszej. Na poznańskiej prepozyturze instalował się 30 października 1600 r.²⁴ W rok później mianowany został sekretarzem wielkim koronnym (duchownym), pozostając zawsze przy królu²⁵. 4 października 1604 r. kapituła warmińska potwierdziła jego wybór z nadania królewskiego, popartego listem kardynała Maciejowskiego na biskupstwo warmińskie. Zabiegi Rudnickiego doprowadziły do każdorazowego nadania biskupom warmińskim biskupstwa sambijskiego.

---

¹⁹ *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548–1690*, wyd. E. Rykaczewski, t. I, Berlin 1864, s. 162.

²⁰ K. Lepszy, *Stanisław Gomoliński*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII (1959-1960), s. 272.

²¹ *Receptiones*, s. 61.

²² Ludwik Łętowski podejrzewał, że Gomoliński był scholastykiem plockim co jednak nie znajduje pokrycia w materiale źródłowym, zob. L. Łętowski, *Katalog biskupów i kanoników krakowskich*, t. II, Kraków 1852, s. 260.

²³ H. Kowalska, *Szymon Rudnicki*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXI (1989), s. 649.

²⁴ *Receptiones*, s. 71.

²⁵ *Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, t. X., s. 146.

Kolejny prepozyt poznański to Stanisław Sieciński, znany działacz z okresu egzekucji dóbr, sekretarz królewski, następnie kanonik krakowski. W Poznaniu instalował się 25 kwietnia 1605 r.²⁶ W 1609 r. został biskupem przemyskim.

Od 1609 r. na czele kapituły stał Hieronim Cielecki²⁷, pełnił rozmaite urzędy dworskie, był sekretarzem królewskim. W wieku pięćdziesięciu lat przyjął święcenia kapłańskie i został kanonikiem krakowskim w 1606 r. W tym czasie pełnił również urząd kanclerza królowej Konstancji i wychowawcy dzieci królewskich. Podczas pełnienia funkcji prepozyta został w 1615 r. roku referendarzem królewskim, który to urząd pełnił do 1624 r. Dnia 24 marca 1625 r. zrezygnował z prepozytury poznańskiej przenosząc się na biskupstwo przemyskie²⁸.

Z nadania królewskiego prepozyturę otrzymał Andrzej Szołdrski, który karierę rozpoczął od urzędu plebana czempińskiego. W 1607 roku został instalowany do kapituły poznańskiej na kanonie Drożyce²⁹. W tym czasie rozpoczął również karierę na dworze królewskim. Został sekretarzem królewskim i wychowawcą syna królewskiego, Władysława. Wraz ze zbliżeniem się do rodziny królewskiej szybko awansował. W 1613 roku otrzymał kanonię Oblączkowo w kapitule gnieźnieńskiej, w 1617 roku, kanonię Chmielnik a następnie kantorę krakowską, został dziekanem łowickim, scholastykiem łęczyckim, prepozytem kolegiaty kruszwickiej, prepozytem kapituły gnieźnieńskiej. Na prepozyta poznańskiego instalował się 24 marca 1625 roku. W roku 1630 był kanclerzem księcia Jana Alberta, cztery lata później został administratorem biskupstwa kujawskiego. W 1636 roku został biskupem przemyskim. W oczach hierarchii kościelnej nie cieszył się specjalnym uznaniem, skoro nuncjusz Horatio Visconti pisał o Szołdrskim do Urbana VIII:

Na biskupstwo przemyskie, które opuścił Henryk Firlej, mianowany został Andrzej Szołdrski, wyniesiony już przed dwoma laty na biskupstwo kijowskie, a lubo dyecezya kijowska położona na krańcu Rzeczypospolitej w pobliżu Tatarów i wśród dyzunitów, którzy nie dawno zabrali pałac biskupi dla swego pseudo-metropolity, potrzebuje wielkiej pilności ze strony pasterza, mimo to jednak ksiądz Szołdrski przez całe dwa lata nogą na niej nie postął i tylko, że tak powiem, poślubił ją przez zastępcę, a potem się z nią rozwiódł nie widząc jej oblicz. Urodzony jak wielu innych z chudopacholskiej familii szlacheckiej, służył u biskupa gnieźnieńskiego, przez którego został polecony królowi kiedy ten był jeszcze królewiczem i został u niego kanclerzem. Zaskarbiwszy sobie łaskę ostatniego pana, przeszedł na urząd kanclerski do kardynała Jana Alberta, biskupa krakowskiego, z którym

²⁶ *Receptiones*, s. 76.

²⁷ L. Łętowski, *Katalog Biskupów, Prałatów i Kanoników Karkowskich*, t. II, Kraków 1852, s. 119.

²⁸ *Urzednicy centralni i nadworni Polski*, s. 137

²⁹ *Receptiones*, s. 78.

odbył podróż do Włoch, obowiązek, który uniewinniał jego nieobecność w diecezji, dokąd udać się ociągał, ponieważ jego życzenia wyżej sięgały. W czasie ostatniej zmiany urzędów mówiono, że mu król podkanclerstwo przyobiecał, co dotąd nie jest rzeczą pewną, ile że pieczęć większa i mniejsza dawno bywają tylko na sejmie, którą jeśli otrzyma, to nie dlatego, iżby miał wyższe od spółzawodników zdolności, lecz że królowi wiadomo, iż się łatwiej zastosuje do jego woli. Zresztą nie jego osoba, ani nauka nie zasługują na wzmiankę. Mówią, że jest pracowitym ale z drugiej strony nie bardzo dobrym księdzem. Oprócz tego ma być interesownym i chciwym, chcąc z pewnością wywyższyć swą ubogą rodzinę.³⁰

Przeszłość Szoldrskiego związana z kanclerstwem biskupa gnieźnieńskiego pozostaje w świetle źródeł mało znana. Po roku od otrzymania biskupstwa przemyskiego został biskupem poznańskim, którą to funkcję sprawował do śmierci w 1650 roku.

Wszyscy spośród prepozytów poznańskich w latach 1600-1631 zostali promowani na biskupstwa, ów awans dotyczył również środowiska prałackiego.

Najwyższą godność w episkopacie polskim uzyskał Jan Węzyk h. Węzyk, instalowany w kapitule poznańskiej w 1614 r. na archidiaconię warszawską³¹. Kariere na dworze biskupa kujawskiego Jana Tarnowskiego jako osobisty sekretarz rozpoczął zaraz po powrocie ze studiów we Włoszech. Po śmierci protektora dostał się na dwór królewski, gdzie został sekretarzem. Kolejno otrzymywał beneficja kościelne, kanonię w kapitule krakowskiej, archidiaconię lubelską, prepozyturę sandomierską. W 1613 r. został opatem komendatoryjnym w Mogile, a w roku następnym otrzymał prałaturę poznańską. Po sześciu latach został biskupem przemyskim, pełniąc funkcję do 1624, następnie przeszedł na biskupstwo poznańskie, obejmując rządy diecezją 1 lipca 1624 roku. W Poznaniu pozostawał do roku 1627, gdy został arcybiskupem gnieźnieńskim. W latach 1632-1633 sprawował funkcję Interrexa po śmierci Zygmunta III³².

Opróżnioną po Janie Węzyku archidiaconię warszawską zajął Paweł Piasecki w 1616 r.³³ Kariere rozpoczął jako proboszcz w Chrobczy, a następnie kanonik poznański „fundum Rokietnica” z 1605 r.³⁴ Sekretarzem królewskim został ok. 1613 r., wkrótce potem został kanonikiem lubelskim, warszawskim i opatem mogilskim w 1624 r. W 1627 r. przeniósł się z prałatury poznańskiej na biskupstwo

³⁰ *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548-1690*, E. Rykaczewski, s. 242.

³¹ *Receptiones*, s. 82.

³² J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy – prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, Gniezno 1892., T. 3, s. 691.

³³ *Receptiones*, s. 83.

³⁴ *Receptiones*, s. 77.

kamienieckie, gdzie był ordynariuszem do 1640 r., następnie chełmskie do 1644 r. i przemyskie, na którym pozostał do śmierci w 1649 r.

Instalowany na dziekana poznańskiego w 1619 r. Jakub Zadzik również awansował na biskupstwo. Pierwsze kroki rozpoczynał jako regent kancelarii koronnej w 1604 r. W 1605 r. został sekretarzem królewskim i przyjął święcenia duchowne³⁵. Wkrótce został kanonikiem gnieźnieńskim, w 1608 r. krakowskim, 1611 r. warszawskim, 1612 r. wrocławskim. W 1613 r. został sekretarzem wielkim (duchownym), którą to funkcję sprawował do 1625 r. W 1624 r. zrezygnował z prałatury poznańskiej, przechodząc na biskupstwo chełmińskie. Cały ten czas spędzał na dworze królewskim. W roku 1627 został mianowany podkanclerzym, a rok później kanclerzem, pozostając na dworze do 1635 r. Za swą działalność w 1635 r. został biskupem krakowskim.

Ostatnim kanonikiem awansowanym na biskupstwo w latach 1600-1631 był Aleksander Sokołowski. Kariere duchowną zaczynał jako jezuita, ale szybko pozostawił habit, zostając jednak osobą duchowną. Został sekretarzem królewskim, potem kanonikiem poznańskim fundi Kaźmierz w 1631 r.³⁶, następnie kanonikiem gnieźnieńskim fundi Leśniewo w 1634 r. W uznaniu zasług został przeniesiony na biskupstwo kijowskie w 1636 opróżnione przez Szołdrskiego. Nuncjusz Visconti ma o nim lepsze zdanie niż o poprzedniku: „Po przeniesieniu biskupa kijowskiego, jak powiedziałem, do innego kościoła, nastąpił po nim Aleksander Sokołowski, podany niedawno przez króla. Był on niegdyś jezuitą, potem wystąpiwszy z zakonu, dostał się do dwory, jeszcze za życia Zygmunta. Po wyniesieniu na tron Władysława towarzyszył mu w jego wyprawie do Moskwy, a będąc krewnym spowiednika królewskiego, znalazł łatwy przystęp do urzędów królewskich. Był jednym z komisarzy wyznaczonych do układów, a mianowicie po skończonej wojnie do rozgraniczenia państw. Lecz jego wyniesienie uważano za zbyt śpieszne w stosunku do położonych zasług. Z tym wszystkim, jeżeli powściągnie w sobie żyłkę wojskową, zbytek pierwszej jego młodości, dla której z pewnością nie mógł znieść jarzma zakonnego, może wyjść na dobrego biskupa, wiele ma trafnego rozsądku, a światła wiele więcej niż inni”³⁷.

Wszystkie podane przykłady potwierdzają fakt, iż nominacje biskupie dotyczące kanoników poznańskich w XVII wieku były raczej wynikiem kariery w instytucjach świeckich tj. kancelarii koronnej i królewskiej. Dostrzec również należy kumulację beneficjów, która rzutuje na karierę duchownych. Spośród wymienionych jedynie Andrzej Szoldrski mógł wykazać się karierą obejmującą wszystkie szczeble w ramach jednej kapituły, której został biskupem. Wnioskować

³⁵ J. Dorobisz, *Jakub Zadzik (1582-1642)*, Opole 2000, s. 29.

³⁶ *Receptiones*, s.94.

³⁷ *Relacje nuncjuszków apostolskich i innych osób o Polsce*, t. II, s. 244 i n.

zatem należy, że proces obsadzania biskupstw nie zmienił się zasadniczo przez blisko dwieście lat, ponieważ jak wykazały badania A. Radziwińskiego zaledwie 12% biskupów zajmowało wcześniej stanowiska w swych kapitułach w XV wieku³⁸.

---

³⁸ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce*, s. 259.

Działalność kapituły katedralnej

Przejawem aktywności kapituły katedralnej były częste spotkania jej członków. Udział w zebraniach należał do podstawowych obowiązków duchownych. Dyskutowano na nich o aktualnych potrzebach diecezji, sytuacji ekonomicznej i ustrojowej kapituły, dużo czasu poświęcano sprawom bieżącym i codziennym. Obrady prowadzone były, zgodnie z zasadą procedencji, przez najwyższego w hierarchii prałata, lecz każdy z kanoników posiadał równy *vox in capitulo*, co było postawą funkcjonowania korporacji¹. Była to zasada pilnie strzeżona i często otwarcie sprzeciwiano się tendencjom poszczególnych duchownych, dążących do nadawania większego znaczenia głosom wyższych prałatów. Obowiązek uczestnictwa w zebraniach wynikał wprost z obowiązku rezydencji kanonika przy katedrze katedralnej.

W okresie późnego średniowiecza zauważalna jest tendencja do skracania stałego czasu rezydencji. Proces kumulacji beneficjów, duże odległości między kościołami katedralnymi, w których ci sami kanonicy pełnili rozmaite funkcje, spowodowały że czas rezydencji czynnej kanoników w postanowieniach soboru trydenckiego ograniczony został do zaledwie trzech miesięcy w roku². Kapituła poznańska przyjęła zalecenie soborowe 5 lipca 1576 roku, uznając, że każdy kanonik rezydujący przy katedrze nieprzerwanie przez trzy kolejne miesiące ma prawo ubiegać się o wieś prestymonialną, zaś po otrzymaniu jej powinien

¹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich*, s. 98.

² Conc. Trident. sess XXIV de reform.c. 12 Canones et statut.

pozostać jeszcze przez kolejne sześć miesięcy³. Do statutu kapituły zapis ten trafił 1 marca 1604 r. podczas zebrania nadzwyczajnego⁴. Szczególne przepisy dotyczyły kanoników doktorskich jurysty i teologa, statuty zobowiązywały ich do stałej i nieprzerwanej rezydencji pod groźbą usunięcia z grona kapituły.

Funkcję kontrolną nad obecnością członków kapituły sprawował wybierany z niej prokurator generalny. Był to urząd wybieralny czasowo, dostępny jedynie dla członków korporacji. Posiadał przywilej sądowniczy, dający możliwość karcenia duchownych za nieobecność i nieprzestrzeganie statutów i prawa kościelnego.

W latach 1600–1701 prokuratorami byli:

1595–1609	Adam Rybski ⁵
1609–1619	Stanisław Kokalewski ⁶
1619–1620	Jakub Piasecki ⁷
1620–1621	Jan Trach-Gniński ⁸
1621–1622	Stanisław Żukowski ⁹
1623–1624	Jakub Piasecki ¹⁰
1625–1631	Stanisław Żukowski ¹¹
1632–1633	Jerzy Gowarzewski ¹²
1633–1636	Wojciech Biskupski ¹³
1637–1641	Wojciech Trach-Gniński ¹⁴
1642–1643	Feliks Mietlicki ¹⁵
1643–1645	Jan Baykowski ¹⁶
1645–1649	Feliks Mietlicki ¹⁷
1650–1654	Andrzej Swinarski ¹⁸
1651–1657	Feliks Mietlicki ¹⁹

³ AAP CP 43, k. 207. Statut ten przypominano wielokrotnie w 1583 roku, zob. CP 45, k. 26.

⁴ AAP CP 90 k. 185 zob. *Statuta Capituli Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis ex annis 1298-1763 ed.* W. Pawlczak, Poznań 1995, s. 133.

⁵ AAP CP 48 k. 324.

⁶ CP 49 k. 317.

⁷ CP 50 k. 5.

⁸ CP 50 k. 96.

⁹ CP 50 k. 113

¹⁰ CP 50 k. 389.

¹¹ CP 51 k. 33.

¹² CP 51, s. 493.

¹³ CP 51, s. 561; CP 52, s. 159

¹⁴ CP 52, 247.

¹⁵ CP 52, s. 544.

¹⁶ AAP CP 52, s. 592.

¹⁷ AAP CP 52, s. 774.

¹⁸ AAP CP 53, s. 272.

¹⁹ AAP CP 54, s. 1.

1657–1658	Jan Suliński ²⁰
1658–1662	Jan Cielecki ²¹
1662–1664	Ludwik Tolibowski ²²
1664–1665	Franciszek Mielżyński ²³
1665–1666	Jan Branecki ²⁴
1666–1670	Franciszek Cielgowski ²⁵
1670–1671	Mikołaj Zalaszwski ²⁶
1671–1674	Jan Kuniński ²⁷
1674–1678	Franciszek Cielgowski ²⁸
1678–1679	Jan Łącki ²⁹
1679–1682	Jan Kuniński ³⁰
1682–1684	Franciszek Cielgowski ³¹
1684–1688	Stanisław Łukomski ³²
1688–1689	Kazimierz Osowski ³³
1689–1690	Adam Miałczewski ³⁴
1690–1691	Stanisław Łukomski ³⁵
1691–1694	Kazimierz Osowski ³⁶
1694–1697	Stanisław Łukomski ³⁷
1697–1701	Stanisław Głoskowski ³⁸

Zebrania kapituły katedralnej można podzielić na trzy zasadnicze rodzaje, różniące się zakresem kompetencji i wpływu na rządy diecezją. Najważniejsze były kapitule generalne (*capitula generalis*), następnie kapitule partykularne (*particularia*), w skład których należy zaliczyć także nadzwyczajne (*extraordinaria*) i częstsze, tzw. tygodniowe.

---

²⁰ Zapis o wyborze zaginął, w notatce o wyborze następcy widnieje nazwisko Sulińskiego jako poprzedniego prokuratora.

²¹ AAP CP 54, s. 15.

²² AAP CP 54, s. 265.

²³ AAP CP 55, s. 39v.

²⁴ AAP CP 55, s. 71.

²⁵ AAP CP 55, s. 94, 124, 177.

²⁶ AAP CP 55, s. 197.

²⁷ AAP CP 55, s. 230, 285v.

²⁸ AAP CP 55, s. 303.

²⁹ AAP CP 55, s. 409.

³⁰ AAP CP 55, s. 431v.

³¹ AAP CP 55, s. 531.

³² AAP CP 56, s. 8.

³³ AAP CP 56, s. 104.

³⁴ AAP CP 56, s. 136.

³⁵ AAP CP 56, s. 173.

³⁶ AAP CP 56, s. 216v.

³⁷ AAP CP 56, s. 301.

³⁸ AAP CP 56, s. 405.

7.1. Kapituły generalne

Zebrania generalne kapituły katedralnej w Poznaniu odbywały się zgodnie ze statutem dwa razy w roku³⁹. Pierwsze spotkanie związane było ze świętem patronalnym katedry św. Piotra i Pawła obchodzonym 29 czerwca, drugie związane było ze świętem św. Marcina biskupa i wyznawcy obchodzonym 11 listopada. Z reguły kapituły generalne rozpoczynały pierwsze nieszpory w przeddzień wymienionych świąt, posiedzenia i dyskusje rozpoczynały się natomiast zaraz po świętach chyba, że ów dzień przypadał w niedzielę. W takim wypadku spotkania przekładano z reguły na najbliższy dzień zwykły.

Miejszem obrad był kapitułarz, którego funkcję pełniła kaplica św. Ducha i Św. Apostołów w katedrze poznańskiej. Trudności nastąpił pożar kościoła w 1622 r., w wyniku którego kapituła zmuszona była spotykać się w domu notariusza, archidiacona lub innych członków. W roku 1607 kapituła św. Marcina odbyła się w kościele komandorii św. Jana w Poznaniu⁴⁰, w 1625 r. św. Piotra i Pawła odbyła się w Rogalinku, a św. Marcina w tym samym roku w Puszczykowie. Potop szwedzki i działania wojenny zmusiły członków kapituły do odprawienia kapituł poza Poznaniem i tak zebranie generalnie w listopadzie 1655 odbywało się w Grodzisku, następne w lipcu 1656 roku w Warszawie, brak natomiast informacji na temat kapituły generalnej św. Marcina 1656 roku, co pozwala domniemywać, że nie odbyła się wcale.

Obrady kapituły generalnej przeważnie trwały kilka dni, a nawet tygodni. Dnia 4 lipca 1606 r. uchwalono, że nie powinny przekraczać tygodnia:

Ponieważ kapituła generalna w tym kościele, w przeciwieństwie do zwyczaju innych kościołów katedralnych, które do dwóch tygodni, a niegdyś i dłużej zwykły przeciągać [obrazy kapituły – M.P.], ze szkodą nie tylko dla uczestniczących skądinąd, ale także przeszkadzając rezydującym stale tutaj czcigodnym mężom w trosce o inne sprawy, najczcigodniejsi panowie jednogłośnie ustanowili, że należy przestrzegać na przyszłość, aby kapituły generalnej dłużej niż jeden tydzień nie przeciągać, chyba że wymaga tego sprawa niecierpiąca zwłoki⁴¹ [tłum. M.P].

Każda z kapituł generalnych odbywała się według ustalonego schematu. Kanoników na kapitułę wzywał dzwon z wieży katedralnej. Po zebraniu w katedrze

³⁹ CP 90, k. 17: *Itaque ordinationem antiquam innovando statuerunt domini in perpetuum observandum, ut capitulum generale in Ecclesia ipsa Posnaniensis bis in anno taneatur, Primum capitulum generale videlicet pro festo S. Petri Apostoli, quod celebratur vicesima octava Junii, Secundum pro festo S. Martini Confessoris, quod est undecima Novebris.*

⁴⁰ CP 48 s. 232.

⁴¹ CP 90 s. 197, zob. *Statuta Capituli et Ecclesiae cathedralis posnaniensis ex annis 1298-1763 ed. W. Pawelczak, s.137.*

odbywała się msza wotywna do Ducha św., po której śpiewano hymn *Veni Creator Spiritus*⁴². Raz w roku przewodniczący zebrania po przez *admonitio charitativa* napominał zebranych w sprawach moralności, obyczajów i czystości wiary⁴³.

7.1.1. Kapituła generalna św. Piotra i Pawła

Kapituły św. Piotra i Pawła zbierały się w dniach najbliższych świętu, w ciągu całego XVII wieku rozpoczynały się między 28 czerwca a 2 lipca. W latach 1600–1624 otwarcie zebrań odbywało się zawsze 28 czerwca wieczorem (nieszpory) w przeddzień święta. Podczas wieczornego oficjum sprawdzana była obecność członków korporacji. Było to możliwe, ponieważ w kolejnych latach święto przypadało w kolejne dni tygodnia np. w 1600 r. w czwartek (zebranie w środę wieczorem), 1601 r. w piątek (zebranie w czwartek wieczorem), 1602 r. w sobotę (zebranie w piątek wieczorem), 1603 w niedzielę (zebranie w sobotę wieczorem) itd. W 1609 roku kapituła po raz pierwszy spotkała się dzień po przypadającym w niedzielę święcie, zebranie odbyło się w poniedziałek 30 czerwca. Po 1624 roku (z wyjątkiem 1627 roku) obecność spisywana była jedynie na posiedzeniach właściwych, dlatego w księgach czynności datą zebrań kapitulnych jest najczęściej 30 czerwca. W 1630 r. kapituła odbyła się wyjątkowo 1 lipca, co miało być wynikiem niepokoju w mieście, a także szerzącą się epidemią.

Należy zauważyć, że z reguły kapituły generalne odbywające się na przełomie czerwca i lipca cieszyły się większą frekwencją uczestników, niż zebrania listopadowe. Wpływ na to miały z pewnością warunki klimatyczne oraz utrudnienia komunikacyjne, będące przeszkodą dla duchownych nierezydujących przy kościele katedralnym w Poznaniu.

W obradach uczestniczyło średnio 22 członków kapituły, 6 prałatów i 16 kanoników zwyczajnych.

W badanym okresie zaledwie dwa razy na czerwcowej kapitule generalnej pojawił się prepozyt Andrzej Szołdrski w latach 1625⁴⁴ i 1627⁴⁵, sumiennie natomiast przewodniczyli zebraniom Zygmunt Cielecki latach 1635-1652 i Hieronim Wierzbowski w latach 1671-1712. Pozostali prepozyci nie pojawili się nigdy. Kilkakrotnie w latach trzydziestych XVII wieku na czele kapituły stawał dziekan Marcin Starczewski⁴⁶, choć częściej zwłaszcza na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych przewodził zebraniom jego następca Ludwik Tolibowski.

⁴² K. Lutyński, *Kapituła Katedralna*, s. 111.

⁴³ CP 90 k. 8.

⁴⁴ CP 51s. 47.

⁴⁵ CP 51 k.143.

⁴⁶ CP 51 k. 403.

W latach 1600–1604⁴⁷, 1606–1613⁴⁸, 1619–1623⁴⁹, 1624⁵⁰, 1628⁵¹, 1630⁵² obradom przewodniczyli kolejni sufragani i archidiaconi poznańscy Jakub Brzeźnicki, Andrzej Rychlicki, Jan Trach-Gniński i Świętosław Strzałkowski. W 1605 r.⁵³ po śmierci Brzeźnickiego, a przed przybyciem do Poznania jego następcy, obrady prowadził kantor Andrzej Czacki, jego następcą na kantorii poznańskiej Stanisław Kokalewski prowadził obrady w 1622⁵⁴, 1626⁵⁵, 1629⁵⁶ i w latach późniejszych.

Trudno jednoznacznie wskazać na najczęściej poruszaną problematykę na zebraniach kapituły św. Piotra i Pawła. Najwięcej czasu poświęcano zagadnieniom związanym z użytkowaniem dóbr prestymonialnych i prebend, użytkowaniem kurii kanonickich, zmianami w statutach, wyborem rozmaitych delegacji i deputatów etc. Główne zadania i problemy, którymi zebrani winni się zająć, były określane przez ordynariusza. Zgodnie z wcześniejszą praktyką, list od biskupa czytany był w pierwszym dniu kapituły przez oficjała lub biskupiego kanclerza, który jednocześnie posiadał beneficjum kapitulne. Następnie procedowano nad zagadnieniami i przygotowywano odpowiedź. Po wypełnieniu zadań zaleconych przez przełożonego, prałaci i kanonicy zgłaszali główne problemy związane z posiadanymi prebendami i inne sprawy bieżące. Podczas posiedzeń uchwalano ustawy, wprowadzano poprawki do statutu oraz znoszono nieaktualne przepisy. Do głównych zadań należało również potwierdzanie, zgoda z wolą biskupa i pieczętowanie dokumentów ordynariusza. Wśród głównych problemów poruszanych na kapitułach generalnych naprzód wysuwają się przepisy związane z prawem obejmowania i użytkowania wsi prestymonialnych, zagadnienia dystrybucji dóbr wewnątrz korporacji, sprawy organizacyjne, liturgiczne, sporo miejsca i czasu zajmowały również trudności z porozumieniem się kapituły z poddanymi z Chwaliszewa.

7.1.2 Kapituła generalna św. Marcina

Kapituły listopadowe św. Marcina również zbierały się w dniach najbliższych świętu. W latach 1601-1626 najczęściej zebrania odbywały się 10 listopada

⁴⁷ CP 48 k. 331; k. 350; CP 49 k. 13; k.57.

⁴⁸ CP 49 k. 170; k. 215; k. 251; k. 290; k.321;k. 360; k. 386; k. 406; k. 425.

⁴⁹ CP 50 k. 1; k. 63; k. 150;

⁵⁰ CP 50 k. 346; CP 51 k. 1.

⁵¹ CP 51 k. 210;

⁵² CP 51 k. 331;

⁵³ CP 49 k. 128.

⁵⁴ CP 50 k. 259;

⁵⁵ CP 51 k. 82.

⁵⁶ CP 51 k. 277.

wieczorem w przeddzień święta, kiedy podczas niesporów sprawdzana była obecność duchownych. Od 1627 do 1701 roku właściwe narady zaczynały się przeważnie między 12 a 13 listopada. Główną przyczyną zmiany terminów był fakt przypadania święta w poniedziałek (zebranie musiałoby mieć miejsce w niedzielę).

Średnia liczba członków biorących udział w kapitułach jesiennych wynosiła 19, w tym 5 prałatów i 14 kanoników zwyczajnych. Nie różniła się więc znacznie od czerwcowych. Podobnie najczęściej przewodził im archidiacon poznański i sufragan w latach 1601–1605, 1607–1623, 1625, 1628, 1630–1631⁵⁷ lub kantor w latach 1624, 1627, 1629⁵⁸, kustosz w roku 1606⁵⁹, prepozyt jedynie w 1626⁶⁰ a także w latach 1635–1652 i 1671 do 1712.

W pierwszej połowie XVII wieku zdarzało się również, że oprócz kanoników w posiedzeniach brał udział również biskup. W zebraniach uczestniczył Wawrzyniec Goślicki w 1602 roku, Jan Węzyk w 1624, Maciej Łubieński dwukrotnie w 1628 i raz w 1625 r. W drugiej połowie stulecia praktyka taka zanikła zupełnie, co wiązało się z stałym urzędowaniem biskupów poznańskich w Warszawie. Kwestią otwartą pozostaje w jakim charakterze biskupi brali udział w zebraniach kapituły.

Zgodnie ze statutem najważniejszą czynnością prawną związaną z kapitułą listopadową był wybór prokuratora gremium. Ustępujący urzędnik winien w tym czasie złożyć szczegółowe sprawozdanie finansowe dotyczące wpływów, wydatków i inwestycji poczynionych w czasie jego jednorocznej kadencji. Sprawozdanie miał również przedstawić skarbnik kapituły, prowizorzy szpitala i seminarium.

Od 1662 roku przyjęto praktykę, że dokładne sprawozdanie finansowe prezentowane będzie na kapitule partykularnej tydzień lub dwa przed kapitułą św. Marcina i zaaprobowane przez dziekana lub innego obecnego prałata. Takie rozwiązanie pozwoliło na swobodny dostęp do sprawozdań finansowych wszystkim zainteresowanym przybywającym na zebrania generalne, a jednocześnie oszczędzało czas, który mógł być poświęcony na inne sprawy kapitulne. Skarbnik i prokurator wraz z pomocnikami (*calculatores*) nie miał już zajmować głosu na kapitule generalnej, chyba że proszono go o wyjaśnienia.

---

⁵⁷ CP k. 354; CP 49 k. 79; k. 143, k. 232; k. 268; k. 303; k. 334; k. 368; k. 398; k. 418; CP 50 k. 25; k. 96; k. 198; k. 310; k. 388; CP 51 k. 49; k. 233; k. 345; k. 427.

⁵⁸ CP 51 k. 22; k. 164; k. 304.

⁵⁹ CP 49 k. 192.

⁶⁰ CP 51 k. 107.

7.2. Kapituły partykularne

Oprócz wspomnianych kapituł generalnych, w sprawach dużej wagi i niecierpiących zwłoki, istniała możliwość zwołania zebrań nadzwyczajnych, określanych jako *capituli particulares* i *extraordinales*. Miały one moc ustawodawczą równą posiedzeniom generalnym. Zwoływane były dorywczo, to też nie posiadały określonego terminu. W roku 1600, w wyniku zarazy, członkowie zebrali się na spotkaniu partykularnym w Krerowie 30 października i było to spotkanie ostatnie w tym roku. Udział w nim wzięło 11 członków kapituły – 2 prałatów i 9 kanoników zwyczajnych⁶¹. Na uwagę zasługuje fakt, że na każdej z kapituł partykularnych i nadzwyczajnych liczba członków nie przekroczyła 15 osób. Kolejne zebrania o takim charakterze odbyły się w roku 1605 po kapitule generalnej św. Piotra i Pawła 11 lipca⁶², na której wybrano deputatów do wyznaczenia granic w Okuniewie i po kapitule św. Marcina 28 listopada, na której wybrano do reprezentowania korporacji przed sądem kanonika Śmigielskiego. Kolejny raz obradowano w roku 1607, w dniu 10 lutego w celu wybrania reprezentantów do grodu, w wyniku czego powołani zostali Mikołaj Ziemecki i Stanisław Grabia⁶³. W roku następnym, 14 lipca, rozważano sprawy związane z uposażeniem wikariuszy katedralnych⁶⁴. W 1610 roku 20 listopada zebranie poświęcone było piwowarom chwaliszewskim, a 11 lipca 1611 r. wybrano prowizorem seminarium Marcina Moreńskiego teologa kapituły⁶⁵. Dwa lata później zwołano kapitułę partykularną w celu wyłonienia delegacji na synod do Łowicza, w której znaleźli się Kacper Hap i Jakub Brzeźnicki i do grodu wybrano Stanisława Grabię⁶⁶. W 1619 r. dwie kapituły 15 lipca i 22 listopada poświęcone były sprawom ekonomicznym, nie dały jednak znaczących decyzji, gdyż na obu pojawiło się jedynie 8 duchownych⁶⁷. Dwie odbyły się również w roku 1620, na pierwszej z nich 22 czerwca oddawano honory archidiakonowi pszczewskiemu Stanisławowi Neczowi, z powodu uzyskania przez niego tytułu doktora praw, a druga która odbyła się 22 listopada poświęcona była sprawom gospodarczym. W kolejnych dwóch latach odbyły się trzy zebrania na tematy gospodarcze, w 1621 r. 12 lipca i 21 listopada i ostatnie obradowało również w listopadzie 1622 r.⁶⁸. W dniu 11 października 1623 zebrano się by zawiadomić o zmianie notariusza z Jana Trestkowskiego na Mateusza

---

⁶¹ CP 48 k. 342.

⁶² CP 49 k. 132.

⁶³ CP 49 k. 202.

⁶⁴ CP 49 k. 260; CP 90 k. 201.

⁶⁵ CP 49 k. 364.

⁶⁶ CP 49 k. 405.

⁶⁷ CP 50 k. 13; k. 38.

⁶⁸ CP 50 k. 163; k. 210; k. 320.

ze Zgierza⁶⁹. W drugiej połowie XVII wieku zanikły zupełnie różnice między kapitułą partykularną i tygodniową. Wiązało się to z regularnymi zebraniem tygodniowymi, które odbywały się bez względu na dzień tygodnia oprócz niedzieli.

Obraz, jaki wyłania się z analizy zebrań kapituł partykularnych wskazuje, że zdecydowanie bliżej im do spotkań zwyczajnych niż obrad generalnych. Ważnym ich elementem jest jednak fakt, że w sensie ustrojowym równać się mogły z kapitułami ze świąt św. Piotra i Pawła i św. Marcina. Zwoływane były zwyczajowo przez archidiacona poznańskiego, który im przewodniczył.

7.3. Kapituły zwyczajne – tzw. tygodniowe

W historiografii dotyczącej kapituł katedralnych w Polsce przyjął się pogląd, iż kapituły zwyczajne odbywały raz w tygodniu⁷⁰. Na podstawie analizowanego materiału nie można wysnuć podobnego wniosku. W XVII wieku kanonicy kapituły katedralnej zebraли się na zebraniach zwyczajnych ponad 1500 razy, pomijając tu okres od lipca 1614 do lipca 1619 r., dla którego źródła nie zachowały się. Nie były to jednak zebrania cotygodniowe, spotykano się najczęściej dwa razy w miesiącu lub częściej w zależności od potrzeb. Istotna wydaje się kwestia dni wybieranych na spotkania, aż 75% obrad odbyło się w poniedziałek, kolejnymi dniami był wtorek i środa po 7%, następnie Piątek 5%. Rzadziej spotykano się w czwartek ok. 3% i sobotę również ok. 3%. Zebrania nie odbywały się corocznie w tych samych dniach i trudny do zbadania jest schemat ich porządku. W niektórych miesiącach w ogóle posiedzeń nie było. W innych miesiącach z kolei spotykano się pięciokrotnie, szczególnym przypadkiem był październik 1624 r., w którym zebrania odbyły się siedem razy.

Średnio w posiedzeniach uczestniczyło 3 prałatów i 9 kanoników zwyczajnych, razem 11 członków, a więc niewiele ponad 25% uprawnionych do tego duchownych. Miejsca posiedzeń były bardzo różne, spotykano się w domach kanoników, w domu notariusza, na ławkach przy katedrze, w kościele katedralnym, w miejscowościach należących do majątku wspólnego kapituły. Obrady prowadzone były najczęściej przez kantora, rzadziej przez kustosa czy archidiacona poznańskiego. Z grona prałatów do często obecnych należeli archidiakon pszczewski, szczególnie gdy funkcję tę piastował Stanisław Necz (od 1619 r.), archidiakon śremski zarówno za czasów Kaspra Hapa jak i Jana z Zalesia Baykowskiego. W latach 1600–1610 częstym uczestnikiem był kustosz Łukasz Wydzierzewski, rzadziej w obradach brał udział

⁶⁹ CP 50 k. 381.

⁷⁰ zob. Aneks.

jego bratanek i następcą Stanisław Wydzierzewski. Na szczególną uwagę zasługuje uczestnictwo Stanisława Kokalewskiego, który piastując od 1619 funkcję kantora, brał udział w niemal wszystkich zebraniach. Z grona kanoników zwyczajnych obecnymi często byli Adam Rybski do śmierci w 1619 r., Jakub Zdziarowski do śmierci 1614 r., szczególnie aktywni Andrzej Gulczewski i Stanisław Grabia brali udział niemal zawsze przez trzydzieści lat, podobnie Adrian Wielewicki, Jan Skiedziński. Z racji pełnionych funkcji regularnie uczestniczyli w obradach kanonicy kanonii doktorskich, kolejni teolodzy Jan Dziekciński do 1610 r. i Marcin Moręski do 1649 roku, a także juryści jak Marcjalis z Iwanowic. Nie zmalała również obecność kanoników, których kanonie zostały skasowane w 1645 roku przez biskupa Szołdrskiego. Mimo kasaty zachowali oni dożywotnie wpływy z prebend i dóbr prestymonialnych.

Dla kapituł tygodniowych ważną decyzją było przyjęcie podczas kapituły generalnej św. Piotra i Pawła 1674 roku, obowiązku zapisywania i wyznaczania na kapitułach tygodniowych kolejnych duchownych zobowiązanych do pełnienia obowiązków wynikających z kultu Bożego⁷¹. Zgodnie z postanowieniem, od tego czasu, co tydzień zapisywano nazwiska *dyżurnych*, którzy dotrzyмали obowiązku rezydencji i spełniali obowiązki kapłańskie.

Zaledwie 75% kanoników i prałatów pojawiło się przynajmniej raz w ciągu tego okresu na kapitule zwyczajnej. Jedna czwarta duchownych nie pojawiła się po instalacji ani razu. Należy zatem przyjąć, że grupa uczestnicząca regularnie stanowiąca również 25% była *trzonem* kapituły, który w rzeczywistości decydował o jej funkcjonowaniu.

Podobnie jak na pozostałych zebraniach, dużo czasu poświęcano sprawom prestymoniów i warunkom ekonomicznym. Do głównych tematów obrad należały również sprawy związane z codziennym funkcjonowaniem kościoła katedralnego, seminarium duchownego i majątku wspólnego kapituły poznańskiej.

Zastanawiać może fakt wskazujący na małą frekwencję duchownych na wszystkich zebraniach korporacji. By w pełni zrozumieć powód tego zjawiska należy przyjrzeć się kanonikom, którzy otrzymali dobra prestymonialne. Analizując liczbę członków kapituł generalnych zawierającą średnio ok. 20-21 osób zauważymy, że tyle samo kapituła posiadała jednostek prestymonialnych, które mogła udostępnić swoim członkom⁷². Należy więc rozważyć czy jedynie fakt posiadania dodatkowego majątku ofiarowanego przez korporacje nie był czynnikiem skłaniającym do brania czynnego udziału w życiu kapituły. Ukazać mogłyby to szczegółowe studia z zakresu majątku kapitulnego, które jednak nie stanowią zasadniczego tematu niniejszej pracy.

⁷¹ AAP CP 55, s. 289.

⁷² CP 111 k. 189-215; zob. CP 48 k. 316; Warto zauważyć, że 21 jednostek prestymonialnych obejmowało 35 wsi.

8

Pozakościelna aktywność poznańskiej kapituły katedralnej

8.1. Sejm

Kapituła katedralna wysyłała swoich delegatów na sejm krajowy. Rola jaką pełnili duchowni podczas obrad, wciąż w świetle historiografii pozostaje kwestią nie rozwiązaną. Wyniki badań przeprowadzonych przez J. Bradacha i B. Leśnodorskiego potwierdziły fakt, że przedstawiciele kapituł katedralnych nie znaleźli się w gronie 170 posłów, tworzących izbę poselską parlamentu Rzeczypospolitej Obojga Narodów po 1569 roku. Nie sposób natomiast zgodzić się z postawioną tezą o tym, że duchowieństwo nie było zainteresowane w uczestniczeniu w obradach izby poselskiej, gdzie szlachecka większość starała się obciążać także dobra duchowne podatkami na rzecz państwa¹. Fakt ten pozostawałby w sprzeczności z praktyką wysyłania przedstawicieli kościelnej korporacji, który udowodnił K. Lutyński dla XVI wieku².

Zainteresowanie i polityczne wpływy poznańskich prałatów i kanoników zwiększały się wraz z wzmocnieniem stronnictwa katolickiego w parlamencie, które nastąpiło

---

¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju państwa i prawa polskiego*, Warszawa 203, s. 219.

² K. Lutyński, *Kapituła*, s. 126.

ostatecznie w 1589 roku, gdy większość posłów deklarowała przynależność do kościoła rzymskiego³. Z dużym prawdopodobieństwem należy przyznać, że kapitulni delegaci pełnili rolę obserwatorów obrad lub zgłaszali petycje spisane przez duchownych. Oprócz deputatów zwyczajnych, kapituła wybierała także delegatów do załatwienia konkretnych spraw. W środę, 17 listopada 1627 roku, na najbliższy sejm została wybrana delegacja, pod przewodnictwem biskupa sufragana Jana Baykowskiego, w skład której weszli również kustosz Stanisław Wydzierzewski, kanonik Marcin Moręski i Zygmunt Cielecki. Głównym zadaniem duchownych miało być wskazanie przed izbą poselską trudności związanych z aukcją wojsk przeciw księciu Sudermańskiemu⁴. W 1635 roku kanonik i prokurator kapituły Wojciech Biskupski miał przedstawić posłom kwestie związane ze sporem między Chwaliszewem a starostą poznańskim, sprawa kontynuowana była na sejmie w 1637 roku przez kanonika Pawła Raciborskiego⁵.

Wśród powoływanych delegacji można zauważyć prawidłowości świadczące o zaangażowaniu duchownych w życie parlamentarne Rzeczypospolitej. Kapituła najczęściej wysyłała na sejm krajowy dwóch do trzech delegatów, choć zdarzały się liczniejsze delegacje. Wśród wybieranych zawsze znajdował się prałat (jeden lub dwóch), co z pewnością miało świadczyć o istotnej roli, jaką pełniła reprezentowana instytucja, a także o ważności poselstwa. Powoływani posłowie-duchowni w znacznej większości posiadali wykształcenie prawnicze i kilkuletnie doświadczenie w piastowaniu urzędów kościelnych. Analiza składu delegacji wskazuje, że często dokonywano wyboru tych samych duchownych. Jakub Wierzbęta-Doruchowski scholastyk poznański i archidiakon sześciokrotnie reprezentował kapitułę na sejmach krajowych⁶, podobnie jak Jan Branecki archidiakon pszczyński⁷ i Filip Dunin kanonik, kantor i prepozyt⁸, Kasper Hap archidiakon śremski⁹ i Stanisław Sławieński czterokrotnie¹⁰, Świętosław Strzałkowski archidiakon poznański¹¹, dziekan Ludwik Tolibowski¹² i Wacław Wąsowicz archidiakon poznański¹³ trzykrotnie.

Informacje dotyczące wyboru przedstawicieli kapituły na sejmy krajowe, znajdujące się w księgach czynności nie były prowadzone regularnie. Rodzi to podejrzenie,

---

³ W. Dworzaczek, *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572–1655*, Roczniki Historyczne (1957), t. XXIII, s. 307.

⁴ AAP CP 51, s. 174.

⁵ AAP CP 52, s. 97; 235.

⁶ AAP CP 51, s. 28 (1624), s. 116 (1626), s. 169 (1627), s. 302 (1629), s. 456 (1632), s. 612.

⁷ AAP CP 51, s. 514 (1633); CP 52, s. 265 (1638), s. 347 (1639), s. 654 (1645), s. 767 (1646); CP 53, s. 159 (1649).

⁸ AAP CP 53, s. 114 (1648), s. 471 (1654); CP 55, s. 30 (1664), s. 44v (1664), s. 79 v (1666); CP 55, s. 180v (1670)

⁹ AAP CP 49, s. 270 (1608), s. 368 (1611), s. 404 (1613), s. 421.

¹⁰ AAP CP 52, s. 192, s. 265, s. 265, s. 347 (1639); CP 52, s. 464 (1641).

¹¹ AAP CP 51, s. 28 (1624), s. 116 (1626), s. 169 (1627),

¹² AAP CP 55, s. 30 (1664), s. 44v (1664), 79v (1666).

¹³ AAP CP 52, s. 767 (1646); CP 53, s. 379 (1651); CP 54, s. 20 (1655).

że podobnie jak w wypadku sejmików terytorialnych duchowni zainteresowani byli konwokacjami, koronacjami i sejmami poświęconymi polityce podatkowej państwa¹⁴. Podobnie jak w wiekach wcześniejszych zabiegali o tzw. królewskie *vidimus* dla przywilejów zebranych w *Liber privilegiorum*¹⁵. Nieregularne wysyłanie poselstw na sejmy krajowe mogło być podyktowane również faktem stałej obecności w senacie biskupów, którzy reprezentowali interesy Kościoła, włączając w to także interes kapituł¹⁶.

Obecność duchownych była z pewnością zauważalna od samego początku działań sejmu. Jak wykazała Prof. Stefania Ochmann-Staniszevska, w okresie panowania Jana Kazimierza trzykrotnie prałaci i kanonicy celebrowali Mszę św. inauguracyjną obrady¹⁷. Pierwszy przypadek dotyczy nabożeństwa inauguracyjnego sejm 11 II 1654 roku, gdy mszę wotywną do Ducha św. odprawił, w kościele św. Jana w Warszawie, kanonik poznański i warszawski Marcin Katlewski¹⁸. W tym samym roku, podczas inauguracji kolejnego sejmury mszy św. przewodniczył archidiakon kamieniecki Jan Ludwik Stepkowski¹⁹. Trzeci raz prałat odprawił Mszę przed zebranymi senatorami i posłami 9 XI 1666 roku, był to sufragan kijowski Gianotti de Castellati²⁰. Obecny stan badań nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, kto wyznaczał celebransów.

Inną formą aktywności kanoników podczas obrad było wygłaszanie kazań po mszy inauguracyjnej pracę polskiego parlamentu²¹. Jak zauważył H. Olszewski, kaznodzieją bywał zwykle jeden z zakonników albo kanoników którejs z górnych diecezji²². Diariusz sejmury konwokacyjnego po śmierci króla Michała Wiśniowieckiego wskazuje, że kazanie podczas otwarcia obrad wygłosił kanonik gnieźnieński, scholastyk poznański, Mikołaj Popławski²³. Z ambony padały słowa krytyki szlacheckiego sejmowania, apele o jedność i zgodę, usprawnienia obrad. Nauk i przygan słuchano z niepokojem i ciekawością. Zgodnie z przyjętym zwyczajem, ten sam duchowny wygłaszał kazania w niedziele i święta przypadające w okresie prac. Nie bez znaczenia pozostawał również fakt, że

¹⁴ J. Bardach, B. Leśnodorski M. Pietrzak, *Historia ustroju*, s. 224.

¹⁵ AAP CP 47, s. 42v.

¹⁶ K. Lutyński, *Kapituła*, s. 124.

¹⁷ S. Ochmann-Staniszevska, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo-doktryna-praktyka*, Wrocław 2000, t. II, s. 129. zob. J. Pietrzak, *Nabożeństwo na rozpoczęcie sejmury w XVI-XVIII wieku*, Sobótka, R. LI (1996), s. 53.

¹⁸ S. Ochmann-Staniszevska, *Sejm*, t. I, s. 170.

¹⁹ *Ibidem*, s. 204.

²⁰ *Diariusz Seymury day Boże szczęśliwe zaczętego 1666*, AP Gdańsk, 300/29/461, s. 99.

²¹ W. Kaczorowski, *Polityczny charakter staropolskich kazań sejmowych*, [w:] *Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, nr XVIII (1995), s. 63 i n.; więcej o wpływie kazań na kształtowanie postaw zob. F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej – studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012, s. 63 i n.

²² H. Olszewski, *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, Poznań 2002, s. 147.

²³ *Dwa diariusze sejmury warszawskich w roku 1674 odprawionych: I 'Convocationis' od 15 stycznia do 22 lutego; drugi 'Electionis' od 22 kwietnia do 9 czerwca*, ed. *Monumenta comitiorum Regni Poloniae saeculi*, vol. XVII, Kraków 1881, s. 25.

prawo wyznaczenia kaznodziei należało do monarchy lub prymasa. W aneksie I zamieszczony został wykaz poselstw kapituły poznańskiej z lat 1601-1701.

8.2. Sejmik województw poznańskiego i kaliskiego

Udział przedstawicieli kapituł w życiu sejmikowym Rzeczypospolitej należy do słabo rozpoznanych zagadnień związanych z historią parlamentaryzmu. Adolf Pawiński w wydanych pod koniec XIX wieku *Rządach sejmikowych w Polsce* skarżył się, że (...) *nie masz wyraźnego śladu obecności stanu duchownego jako stanu, nie widać prałatów i kanoników jako przedstawicieli kapituł, opatów jako przedstawicieli klasztorów, chyba tylko w wypadkach, gdy proboszczowie lub kanonicy przybywali na sejmik jako dziedzice swych dóbr osobistych, ojczystych, nie zaś instytucji duchownej. Lubo z milczenia laudów i uchwał sejmikowych wnosić by należało, że stan duchowny, z wyjątkiem tylko biskupa jako senatora, zupełnie się odsunął od obrad sejmikowych.*²⁴

Zmiany w ugruntowanym przez lata poglądzie przyniosły badania prof. W. Dworzaczka nad składem wielkopolskiej reprezentacji sejmowej opublikowane pod koniec lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia²⁵ i Prof. L. Łysiaka dotyczące społecznego składu sejmików ziemskich²⁶. Jedynie prof. Henryk Karbownik poświęcił udziałowi delegatów kapituł na sejmikach, kilkustronicowy artykuł²⁷. Impas przełamały opublikowane w ostatnim czasie przez prof. M. Zwierzykowskiego wyniki badań nad samorządem sejmikowym województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732. Poznański uczoney wykazał, że Rady duchowne – często pojawiające się w aktach sejmików- to arcybiskup gnieźnieński i biskup poznański²⁸. Jak zauważył znawca problematyki sejmikowej, pozostali duchowni wielkopolscy nie byli uprawnieni do aktywnego, gremialnego uczestnictwa w sejmiku, nawet, jeśli wywodzili się ze znamienitych rodów szlacheckich. Duchowni przybywali jednak na obrady, aby obserwować je, a zapewne także zgłaszać petycje²⁹.

²⁴ A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce*, Warszawa 1978, s. 60.

²⁵ W. Dworzaczek, *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572–1655*, s. 307

²⁶ L. Łysiak, *Spółeczny skład sejmików ziemskich*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Konstantego Grzybowskiego*, Kraków 1971.

²⁷ H. Karbownik, *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (XVI-XVIII wieku)*, CHP 22 (1970).

²⁸ M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 93.

²⁹ *Ibidem*, s. 94. zob. H. Karbownik, *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (XVI-XVIII wieku)*, s. 169 i n.

Terytorium sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego obejmowało dwie stolice biskupie (Gniezno i Poznań), w których funkcjonowały kapituły katedralne, które od późnego średniowiecza posiadały prawo wysyłania delegatów na sejmik³⁰.

Badania przeprowadzone przez K. Lutyńskiego dla wieku XVI i M. Zwierzykowskiego dla panowania Augusta II jednoznacznie wskazały na małą aktywność sejmikową kościelnej korporacji, co znalazło odbicie w napomnieniach prymasa Michała Radziejowskiego dla kapituły gnieźnieńskiej:

Dobry to zwyczaj bywał, gdy zawsze Capitulares wyprawowało personas na każdy sejmik, to się takowe nie działy inkonwienience in contumaciam. Jeżeli kto się o co skarżył, in promptu zaraz replika była et informatio³¹.

Podobnie jak w przypadku sejmów krajowych, aktywność duchownych na sejmiku należy rozpatrywać wielopłaszczyznowo. Do najistotniejszych jej przejawów należy wysyłanie delegatów kapituły poznańskiej na sejmikowe obrady. Na podstawie nieregularnych zapisów w aktach kapituły dla XVII wieku, możliwe okazało się odtworzenie blisko pięćdziesięciu delegacji³². K. Lutyński dla XVI wieku wykazał osiemnaście delegacji, z czego dziesięć dotyczyło sejmików po 1580 roku, co wskazuje na znaczący wzrost zainteresowania środowisk kościelnych polityką organów samorządu szlacheckiego. Wraz z zwycięstwem kontrreformacji. M. Zwierzykowski w okresie 1696–1702 ustalił dwanaście delegacji, a dla lat 1720–1727 już tylko cztery³³. Pozwala to domniemywać, że właśnie wiek XVII był okresem największej aktywności członków kapituł w życiu regionu.

Kapituła najczęściej delegowała dwóch duchownych, jednoosobowe deputacje zanotowano w piętnastu przypadkach³⁴. Analiza składu poselstw potwierdza wnioski, które zaobserwowano dla delegatów sejmów krajowych. Wielokrotnie na delegatów powoływano tych samych duchownych. Jednym z najczęściej wybieranych przez korporację był Filip Dunin, reprezentował kapitułę poznańską aż dziesięć razy³⁵, z tego pięciokrotnie jako jedyny wysłannik³⁶. Wielokrotnie wybierano również Piotra Mieszkowskiego, Franciszka Mielżyńskiego, Jana Kunińskiego, Franciszka Gostyńskiego, Teodora Korzeniewskiego, Stanisława Kierskiego

---

³⁰ M. Mika, *Udział Poznania w sejmach Rzeczypospolitej od końca XV w. do 1791 r.*, [w:] *Studia nad patrycjatem poznańskim*, Poznań 2006, s. 111.

³¹ cyt. za M. Zwierzykowski, *Samorząd*, s. 94

³² Wykaz delegacji podaję w Aneksie.

³³ M. Zwierzykowski, *Samorząd*, s. 94.

³⁴ Zob. Aneks, delegacje jednoosobowe wysyłano w latach 1655, 1659, 1661, 1664, 1666, 1668, 1670, 1671, 1676, 1677, 1681, 1687.

³⁵ AAP CP 51, s. 455 (1632); CP 54, s. 219 (1661); CP 54, s. 350; CP 55, s. 35v (1664), CP 55, s. 78 (1666); CP 55, s. 101v, s. 127 (1667), s. 141, s. 148, s. 151 (1668),

³⁶ Filip Dunin był jedynym reprezentantem kapituły w latach 1661, dwukrotnie 1664, 1666, 1667, 1668.

i Michała Rajskego³⁷. W znacznej większości delegaci mogli poszczycić się wyższym wykształceniem, przeważnie w zakresie prawa i kilkuletnim stażem w kapitule. W połowie przypadków deputacjom przewodniczyli prałaci, co z pewnością podkreślało znaczenie reprezentacji stanu duchownego.

Dzięki wydawnictwom akt sejmikowych opracowanym przez W. Dworzaczka dla lat 1572–1632 i M. Zwierzykowskiego dla lat 1696–1732 możliwe jest przesłanie aktywności sejmikowej kapituły. Pełen obraz działalności będzie możliwy do przanalizowania, gdy opracowana zostanie luka dotycząca akt sejmikowych dla okresu od 1632 roku do 1696 roku. W aktach kapituły sprawy związane z sejmikiem stanowią niewielki procent.

Śladem aktywności duchownych w materiałach sejmikowych mogą świadczyć protestacje. Pierwszy raz kapituła sprzeciwiła się wobec punktom instrukcji poselskiej danej w Środzie, w grudniu 1622 roku³⁸. Szczątkowe informacje o protestacjach zanotowano w aktach czynności kapituły w 1646 roku³⁹, 1648 roku⁴⁰ i 1671 roku⁴¹. Do ksiąg wpisano również dwa listy, pierwszy z 7 czerwca 1692 roku skierowany do prałatów i kanoników przez marszałka koła średzkiego, Wojciecha Małdzewskiego surogatora wschowskiego⁴², drugi z dnia 17 czerwca 1692 roku⁴³. Korespondencja w całości poświęcona jest sporom kapituły z rodziną Ostaszewskich.

Jak zauważył M. Zwierzykowski o zaangażowaniu deputatów duchownych mogą również świadczyć liczne w materiale sejmikowym supliki, zgłaszane przez koło z prośbami o awanse i wynagrodzenie znamienitszych przedstawicieli wielkopolskiego kleru⁴⁴. Praktyka taka zauważalna jest dopiero w ostatnich latach siedemnastego stulecia. Sejmik przedsejmowy w Środzie 5 maja 1699 roku, w instrukcji danej posłom zaznacza: *Zalecają przy tym województwa nasze ichm. panom posłom instancją do J.K.M p.n.m za j.m. księdzem Karolem Ponińskim kanonikiem poznańskim, posłem od J.K.M. p.n.m na sejmik średzki ordynowanym, aby J.K.M. p.n.m wielkie in Republica meritia j.w. j.m. pana kasztelana gnieźnieńskiego, ojca jego, tudzież j.m. pana posła magnarum qualitatum et magne spei, przy pracowitej i życzliwej od J.K.M. p.n.m poselskiej do województw włożonej na się funkcji, i imię magnas virtutes jego miały in*

³⁷ Wszystkie delegacje zob. aneks.

³⁸ *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kalskiego* red. W. Dworzaczek, Poznań 1962, T. I cz. 2, s. 150.

³⁹ AAP CP 52, s. 762.

⁴⁰ AAP CP 53, s. 118.

⁴¹ AAP CP 55, s. 230.

⁴² AAP CP 56, s. 231.

⁴³ AAP CP 56, s. 232.

⁴⁴ M. Zwierzykowski, *Samorząd*, s. 94.

*corde regio i ex munificentia sua regia tegoz jm. Księdza posła ukontentował, o co publico ore in facia Regni instabunt ichm. panowie nasi.*⁴⁵

W tej samej instrukcji polecano również łaskawości monarchy poznańskiego prałata: *Nie mniejsze domus ac personae wielebnego jm. księdza Aleksandra Szoldrskiego kustosza poznańskiego w województwach naszych, tak w Kościele Bożym, jako et in Republica, w trybunałach i inszych funkcjach cansentur merita, za którym serio instabunt ichm. panowie posłowie nasi do J.K.M. p.m.n, aby J.K.M. podług danej już deklaracyi swojej sekretaryi koronnej, już prawie po województwach naszych pro parte jm. ogłoszonej, J.K.M. circa functionem hanc jm. księdza kustosza ufundować raczył.*⁴⁶ W kolejnych punktach instrukcji sejmik zalecał także kanonika Jana Kierskiego i Stanisława Głoskowskiego i Franciszka Mierzewskiego⁴⁷. Podobne zalecenia znalazły się w instrukcji z 1705 roku, w których posłowie sejmikowi zalecali łasce królewskiej kanonika Michała Rajskiego, proboszcza swarzędzkiego, zrujnowanego w Gortatowie pod Swarzędzem przez kozaków⁴⁸. W 1712 roku zalecano królowi i biskupowi poznańskiemu prałata Stanisława Głoskowksiego⁴⁹.

Na sejmiki kanonicy poznańscy przybywali także jako legaci królewscy. Andrzej Opaliński, późniejszy biskup poznański, jako młody duchowny trzykrotnie pełnił funkcję posła królewskiego w 1600 roku⁵⁰, 1602 roku⁵¹ i 1606 roku⁵². Kasper Kozielski kanonik poznański i sekretarz królewski czterokrotnie posłował od króla do koła wielkopolskiego w latach 1618 roku⁵³, dwukrotnie w 1621 roku⁵⁴, 1626 roku⁵⁵. W 1626 roku legował również archidiacon i sufragana Jan Trach-Gniński⁵⁶. Funkcja legata nie wiązała się jednak bezpośrednio z piastowaniem beneficjum przy katedrze poznańskiej.

Podsumowując należy zwrócić uwagę, że mimo braku prawa do czynnego udziału w obradach koła rycerskiego prałaci i kanonicy byli aktywnymi uczestnikami samorządu szlacheckiego zarówno w Wielkopolsce.

---

⁴⁵ *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696-1732* red. M. Zwierzykowski, Poznań 2008, s. 166.

⁴⁶ *Akta sejmikowe województw poznańskiego* red. M. Zwierzykowski, s. 167.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 168.

⁴⁸ *Idem*, s. 475.

⁴⁹ *Idem*, s. 679.

⁵⁰ *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego* red. W. Dworzaczek, t. I cz. I, ss. 212-226.

⁵¹ *Akta sejmikowe województw poznańskiego* W. Dworzaczek, t. I cz. I, ss. 235-239.

⁵² *Ibidem*, s. 297.

⁵³ *Ibidem*, s. 482.

⁵⁴ *Ibidem*, t. I. cz. II, s. 53, 91, 94.

⁵⁵ *Idem*, s. 215.

⁵⁶ *Idem*, s. 195.

8.3 Trybunał Koronny

Znany autor pamiętników, opisujący ostatnie lata przedrozbiorowe Rzeczypospolitej, Jan Duklan Ochocki wspominał, że: *trybunał tak wielką majestatyczną skryty był powagą, tak nieograniczoną władzą wsparty, że nie tylko uszanowanie, uległość ale bojaźń obudzał*⁵⁷. Przez ponad dwieście lat Trybunał Koronny był centrum świata prawniczego szlacheckiej Rzeczypospolitej.

Mimo doniosłej roli jaką pełnił najwyższy sąd, wciąż mało wiadomo o trybunaliście, deputatach i dziejach samej instytucji. Z pewnością przyczyną takiego stanu rzeczy jest fakt zniszczenia archiwum Trybunału w czasie II Wojny Światowej. Pojawiające się od czasu do czasu publikacje wzbudzają, w oczywisty sposób, duże zainteresowanie badaczy okresu staropolskiego. Wśród znaczących publikacji należy wymienić pracę Oswalda Balzera⁵⁸ dotyczącą genezy instytucji, a także Waldemara Bondaruka *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578-1794*⁵⁹. W ostatnich latach ukazało się kilka opracowań dotyczących postaci zasiadających w sądzie najwyższej instancji państwa szlacheckiego. W sposób szczególny wyróżnić należy wydane przez Henryka Lulewicza i Andrzeja Rachubę spisy deputatów Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego⁶⁰ Wiele nowych informacji wniosła również publikacja Stefanii Ochmann-Staniszeńskiej⁶¹ dotycząca marszałków trybunalskich. Pomocny jest również zbiór artykułów *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej* wydany pod redakcją Antoniego Dębińskiego⁶².

Dla Wielkopolski listy deputatów z lat 1626–1646 przedstawił Igor Kraszewski opierając się na zbiorze Zygmunta Stefana Koniecpolskiego zatytułowanym *Zwierciadło dzieł rocznych w Rzeczypospolitej i W. X. Lit.* przechowywanym w Bibliotece Kórnickiej⁶³. Autor w spisie uwzględnił różne podmioty delegujące przedstawicieli, znalazły się w nim instytucje państwowe i kościelne. Dotychczas spisów

⁵⁷ J. D. Ochocki, *Pamiętniki*, t. I, Warszawa 1882, s. 178 i n.

⁵⁸ O. Balzer, *Geneza Trybunału Koronnego – studium z dziejów sądownictwa polskiego*, Warszawa 1886.

⁵⁹ W. Bondaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008.

⁶⁰ *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1582–1696 – spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa 2007; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794 – spisy*, oprac. A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2004.

⁶¹ S. Ochmann-Staniszeńska, *Marszałkowie Trybunału Koronnego w latach 1579–1792*, CPH, t. LXII, 2010, s. 293-312.

⁶² *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej* red. A. Dembiński, Lublin 2008.

⁶³ I. Kraszewski, *Deputaci do trybunału Koronnego w latach 1626-1646. Przyczynek prozopograficzny*, [w:] *Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić – studia z dziejów nowożytnych (XVI-XVIII w.)* red. M. Forycki, A. Perlakowski, F. Wolański, Poznań 2012.

delegatów kapituł podjęli się jedynie ks. Stanisław Chodyński⁶⁴ w 1911 roku i Henryk Karbownik⁶⁵ w 1992 roku.

W XVII wieku Trybunał liczył trzydziestu trzech członków, w tym sześciu duchownych. Przedstawiciele kapituł już od pierwszej kadencji wybierali spośród siebie przewodniczącego-prezydenta, co świadczyło o niezależności środowiska kościelnego wobec sędziów świeckich⁶⁶. Kwestią wymagającą dodatkowych analiz w przyszłości pozostaje stosunek prezydenta deputatów duchownych do marszałka Trybunału, który przewodniczył miał całemu gremium. W 1581 roku przyjęto zasadę, że na czele deputatów kościelnych każdorazowo obierany będzie przedstawiciel kapituły gnieźnieńskiej⁶⁷. Sytuacja taka szybko stała się prawem zwyczajowym, a informacje o takim stanie rzeczy opublikowane zostały w kalendarzu historyczno-politycznym z 1742 roku: *Archikapituła gnieźnieńska prałatów liczy 7, z których jeden prezyduje w Trybunale Koronnym*⁶⁸.

Zgodnie z ordynacją trybunalską z 1578 roku, deputaci duchowni mieli prawo uczestniczyć w posiedzeniach *iudicium mixtum*. Do głównych kompetencji tego gremium należało rozpatrywanie spraw, które w pierwszej instancji podlegały wyrokom sądów grodzkich, podkomorskich i ziemskich, w których jedną ze stron była osoba lub instytucja kościelna. Sądzone również sprawy podejrzenia o herezję, po wygnaniu arian, a także w przypadkach z tzw. *regestu ariańskiego*⁶⁹. Jak wykazał W. Bondaruk *iudicium mixtum* obradowały najczęściej we wtorki i piątki⁷⁰ a okres kadencji deputata trwał od października do października następnego roku.

Jak słusznie zauważył K. Lutyński, wysyłanie kanoników czy prałatów wiązało się z niemałymi trudnościami, już od końca lata siedemdziesiątych XVI stulecia. Kapituła uważała, że deputaci są urzędnikami reprezentującymi nie tylko grupę duchownych rezydujących przy poznańskiej katedrze, ale także znajdujących się na terenie diecezji klasztorów i biskupa. Kwestia udziału finansowego w utrzymaniu trybunality powraca często w aktach kapituły. Sędziowie, z racji pełnionych

---

⁶⁴ S. Chodyński, *Trybunaliści z kapituły włocławskiej. Na podstawie akt kapitułnych*, Włocławek 1911, s. 8.

⁶⁵ H. Karbownik, *Deputaci duchowni na Trybunałach Koronnym i Litewskim*, [w:] *Kościół i prawo*, t. 10, Lublin 1992, s. 182 n.

⁶⁶ W. Bondaruk, *Pozycja prezydenta w strukturze Trybunału Koronnego*, [w:] *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej* red. A. Dembiński, Lublin 2008, s. 57.

⁶⁷ J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, s. 435 n.

⁶⁸ *Kalendarz historyczno-polityczny na rok pański 1742. Po przestępnym drugi xsiężyca przybyszowy, Lubin 1741*, k. 1.; więcej o informacjach politycznych w kalendarzach zob. B. Rok, *Kalendarze polskie czasów saskich*, Wrocław 1985, s. 11 i n.

⁶⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju*, s. 240.

⁷⁰ W. Bondaruk, *Pozycja prezydenta*, s. 63.

obowiązków, nie otrzymywali stałych pensji⁷¹, utrzymywali się jedynie ze *skarboney trybunalskiej*, czyli kosztów wnoszonych przez strony procesowe⁷².

Szczególną opieszałość wypłacaniu należnych sum wykazywali opaci bledzewscy⁷³. Od 1689 roku, kapituła wypłacała deputatom dwa razy w roku po 100 florenów, na św. Jana i św. Marcina. Sumy te zabezpieczone były na dobrach kościelnych w Lechninie⁷⁴. Wybierani sędziowie już po elekcji, domagali się od kapituły tzw. prezencji, czyli codziennej dystrybucji dóbr, jaką otrzymywali, gdy rezydowali przy katedrze⁷⁵, dlatego już na początku opisywanego okresu, w księgach kapitulnych umieszczano zapis o uwzględnieniu obowiązku rezydencji i przyznaniu należnych sum⁷⁶. Podobnie postępowano w wypadkach, gdy kanonicy poznańscy, posiadający beneficja przy innych katedrach, obierani byli deputatami z innych kapituł. Pełnię przywilejów zachował Stanisław Sławieński, wybrany z kapituły gnieźnieńskiej w 1635 roku⁷⁷, Jan Baykowski wybrany z Gniezna w 1645 roku⁷⁸, Jan Rydzyński w 1691 roku, gdy reprezentował kolegium gnieźnieńskie⁷⁹ i w 1694 roku jako deputat z Płocka⁸⁰.

Prawo wyboru delegatów przysługiwało wszystkim członkom kapituły, ograniczone jednak było do nominowanych przez biskupa duchownych. W praktyce przyjęto zasadę, że w liście skierowanym do duchownych, zgromadzonych na kapitule generalnej, biskup przedstawiał nazwiska dwóch kandydatów, pozostawiając wybór prałatom i kanonikom. W roku 1602 biskup Wawrzyniec Goślicki przedstawił kapitule kandydaturę kanonika Stanisława Kokalewskiego i scholastyka Piotra Rusieckiego, z których deputatem obrany został Rusiecki⁸¹. Gdy duchowni odrzucili ponownie kandydaturę Kokalewskiego w 1605 roku⁸², w następnym roku biskup podał już tylko nazwisko jednego kandydata, który przegrał dwie poprzednie elekcje⁸³. O wyborze kandydata, bez konsultacji, informował również listowie w 1608 roku biskup Andrzej Opaliński⁸⁴, dwukrotnie postąpił tak również

⁷¹ W. Zarzycki, *Trybunał koronny dawnej Rzeczypospolitej*, Piotrków Trybunalski 1993, s. 40.

⁷² J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. I, s. 415.

⁷³ AAP CP 50, s. 506; CP 51, s. 157; CP 56, s. 200v.

⁷⁴ AAP CP 56, s. 127.

⁷⁵ AAP CP 44, s. 25.

⁷⁶ Zapis przy wyborze większości kandydatów zob. Aneks.

⁷⁷ AAP CP 52, s. 75. Ciekawym pozostaje fakt, że przy zapisie o wyborze Sławińskiego w Gnieźnie, nie ma informacji o wyborze duchownego z Poznania, pozostaje kwestią otwartą czy możliwe było reprezentowanie dwóch kapituł przez jednego duchownego.

⁷⁸ AAP CP 52, s. 700.

⁷⁹ AAP CP 56, s. 218.

⁸⁰ AAP CP 56, s. 303v.

⁸¹ AAP CP 49, s. 55.

⁸² AAP CP 49, s. 138.

⁸³ AAP CP 49, s. 187.

⁸⁴ AAP CP 49, s. 253.

biskup Andrzej Szołdrski w 1637 roku⁸⁵ i w 1638 roku⁸⁶. Przypadki te stanowią jednak wyjątek. W jednym przypadku kapituła nie zastosowała się do kandydatur biskupa, powołując w 1693 roku ze swego grona Teodora Korzeniewskiego, który po niecałym miesiącu zrezygnował z pełnienia funkcji⁸⁷. Rezygnację złożył także Paweł Piasecki, gdyż nie mógł wypełniać funkcji, będąc równocześnie administratorem *sede vacante* diecezji kujawskiej⁸⁸.

Tabela deputatów zamieszczona w aneksie wskazuje, że w Poznaniu wybierano kilkakrotnie tych samych duchownych. Feliks Mietlicki⁸⁹ wybrany był sześciokrotnie, Mikołaj Ziemiecki trubunalistą⁹⁰ był cztery raz podobnie jak Andrzej Swinarski, trzy razy Stanisław Wydzierzewski⁹¹. Często praktyką była również reelekcja sędziów rok po roku. Wszyscy deputaci posiadali wykształcenie prawnicze.

Oprócz wymienionych deputatów kapituła delegowała do Trybunału przedstawicieli, którzy reprezentowali korporację jako stronę procesową. Zapisy w księgach kapituły pozwalają tylko w kilku przypadkach zorientować się w jakich procesach kapituła brała udział. W 1627 roku kanonik Marcin Moręski informował o konieczności założenia sprawy w Piotrkowie przeciw arendarzom wsi Góra, należącej do dóbr kapitulnych⁹². W 1635 roku Wojciech Biskupski informował na kapitule 10 lutego o wszczęciu sprawy przeciw Wojciechowi Niniwskiemu dotyczącej wsi Urniszewo⁹³. Przed Trybunałem składano także skargi na wojsko plądrujące dobra należące do prałatów i kanoników⁹⁴. Dla całego XVII wieku udało się odtworzyć siedemnaście delegacji⁹⁵. Podobnie jak w przypadku delegacji sędziów, kapitułę najczęściej reprezentowali duchowni wybierani kilkakrotnie. Wśród nich najczęściej powoływani byli : Paweł Raciborski, Jan i Jakub Cieleccy.

Podsumowując należy zauważyć, że z reguły do Trybunału kapituła, spośród swych członków, delegowała ludzi doświadczonych, mających wiedzę i doświadczenie prawne. Grupa duchownych wykorzystywała wysokie kwalifikacje swych przedstawicieli nie tylko do reprezentowania środowiska kościelnego ale także partykularnych interesów.

---

⁸⁵ AAP CP 52, s. 212.

⁸⁶ AAP CP 52, s. 277.

⁸⁷ AAP CP 56, s. 269v.

⁸⁸ AAP CP 51, s. 57.

⁸⁹ AAP CP 52, s.380, s. 401, s. 441, s. 616; CP 53, s. 330, s. 451.

⁹⁰ AAP CP 49, s. 223, s. 298, s. 332, s. 416.

⁹¹ AAP CP 50, s. 157, s. 356; CP 51, s. 282.

⁹² AAP CP 51, s. 161.

⁹³ AAP CP 52, s. 37.

⁹⁴ AAP CP 55, s. 282; CP 56, s. 218;

⁹⁵ Zob. aneks II b.

Podsumowanie

W świetle analizowanego materiału źródłowego kapituła poznańska u progu XVII wieku należała do najliczniejszych kościelnych korporacji diecezjalnych w Rzeczypospolitej. Jej historia była ściśle związana z dramatycznymi wydarzeniami politycznymi, społecznymi i ekonomicznymi Wielkopolski w trudnym dla Polski wieku siedemnastym. Mimo, że konstytucje organów świeckich i statuty kościelne zapewniały jej dużą autonomię, nieraz jej członkowie zmuszeni byli domagać się egzekwowania przepisów. Ilustracją złożonej sytuacji, w jakiej znajdowało się wyższe duchowieństwo diecezjalne, są listy *Ad limina* przesyłane do papieży i kardynałów protektorów w Kurii Rzymskiej. Przełom szesnastego i siedemnastego stulecia był początkiem sukcesów ruchu kontrreformacyjnego. Kościół katolicki w Polsce wychodził z walki, zachowując swe dawne prawa i przywileje, mimo nieustannych ataków ze strony stronnictw szlacheckich. Okres reformacji przyniósł instytucjom diecezjalnym poważny uszczerbek w dochodach, mimo posiadania wielkich dóbr ziemskich. Sytuację znacznie pogorszyły wojny przetaczające się przez ziemię wielkopolską. Opustoszałe wsie i folwarki zmuszały także Kościół do zmian i reform. Trudności ekonomiczne odzwierciedliły się w organizacji i liczebności kapituły. W 1600 roku kapituła poznańska liczyła czterdziestu pięciu członków, w kolejnych latach biskupi poznańscy, przez zniszczenia, wyludnienie i brak dochodów zmuszeni byli zlikwidować jedenaście kanonii, zmniejszając liczbę duchownych przy katedrze do trzydziestu czterech.

Katedralną korporację stanowiły dwie zasadnicze grupy. Pierwszą zgodnie z starą zasadą procedencji, „ stanowili prałaci, których było dziesięciu. Drugą grupę byli kanonicy według *gradus senii*, w których gronie również można wyróżnić cztery typy kanonikatów: pierwszy i najliczniejszy stanowiły kanonikaty zwyczajne, związane z określonym funduszem kanonickim, drugą grupę stanowiły kanonikaty

doktorskie przeznaczone dla wykształconego teologa i jurysty, trzecia grupa to tzw. kanonikaty z urodzenia przeznaczone dla komandora joannitów poznańskich i opata klasztoru benedyktynów w Lubiniu. Ostatnią grupę tworzyli kanonicy nadliczbowi, związani z dworem biskupim.

Poszczególne grupy wchodzące w skład kapituły katedralnej posiadały również wewnętrzną organizację i porządek starszeństwa. Na czele kapituły katedralnej stał prepozyt, w omawianym okresie był to przeważnie duchowny związany z dworem królewskim, piastujący funkcję sekretarza królewskiego. Większość prepozytów z lat 1600–1701 nie była wcześniej związana w żaden sposób z Kościołem poznańskim, a prepozyturę otrzymała z prezenty królewskiej. Mimo pierwszego miejsca w korporacji prepozyci rzadko brali udział w życiu i zebraniach swej kapituły, co było związane z kumulacją prebend i obecnością na dworze królewskim.

Podobnie przedstawia się sytuacja z funkcją dziekana kapituły, przeważnie związanego z dworem królewskim lub kurią rzymską. W zastępstwie prepozyta i dziekana najczęściej na czele kapituły stawał archidiakon poznański pełniący również funkcję sufragana. Prowadził zebrania generalne i partykularne. Po nim w kolejności, zgodnie z zasadą procedencji, następowali kantor, kustosz, scholastyk, archidiakon śremski, archidiakon pszczeński, archidiakon warszawski i kanclerz. Prawo prezenty poszczególnych prałatur spoczywało w rękach króla, biskupa ordynariusza a także Stolicy Apostolskiej. W wypadku kanonikatów zwyczajnych kolejność starszeństwa związana była z wiekiem duchownego i długością stażem w kapitule. Kanonie doktorskie i z urodzenia były traktowane na równi między sobą. Zastanawia fakt, że najczęściej podczas spisowania listy członków kapituły, duchownych kanonii doktorskich nie wymieniało się imienia i nazwiska a jedynie określano jako *iurista* lub *teologus*. Jak sądzę, można to wiązać ze stanową strukturą społeczną, w której kanonikaty doktorskie były pewnym wyjątkiem

Przywilej obsadzania kanonii od późnego średniowiecza zachował również Prepozyt poznański. W XVII wieku prawo prezenty na prywatną kanonię Lubrańskich (Godziemków) nabyli Opalińscy, wprowadzając do grona kanoników zaufanych duchownych. Jak wskazuje analiza składu osobowego, przywilej prezentowania na beneficjum należy do bardzo słabo przebadanych, szczególnie w odniesieniu do jego praktycznego stosowania w życiu codziennym. Wskazałem przypadki udzielania prezenty biskupiej i królewskiej w miesiącach przeznaczonych dla papieża. Dzięki obszernemu materiałowi udało się również prześledzić drogę kapitulnej elekcji na archidiakonów spośród kandydatów wyznaczonych przez biskupa. Wskazałem również na rzadko omawiany w literaturze przywilej prezenty, którym posługiwali się administratorzy diecezji *sede vacante* i *sede absente*.

W latach 1600–1701 w kapitule katedralnej w Poznaniu instalowano łącznie 353 duchownych. W kwestii narodowej należy zwrócić uwagę, że byli to jedynie Polacy. Wśród członków, których pochodzenie jest możliwie do ustalenia (271 osób) zdecydowaną większość stanowili Wielkopolanie (ponad 74%). Następną co do liczebności grupą byli Mazowszanie (ok. 11%), Małopolanie (12%) i osoby pochodzące z innych regionów kraju (ok. 3%). Zwracając uwagę na ówczesny podział administracyjny Rzeczypospolitej zauważyć można, że większość kanoników wywodziła się z województwa kaliskiego i poznańskiego. Przy badaniu przynależności diecezjalnej pochodzenia duchownych na pierwszym miejscu znajdowała się archidiecezja gnieźnieńska, następnie poznańska, płocka i kolejne z niewielkim procentem. Potwierdza to przestrzeganie w kapitule, gdzie formalnie nie obowiązywało prawo terrygenatu, powoływania w jej skład przedstawicieli lokalnej społeczności

Pod względem pochodzenia społecznego zdecydowana większość wywodziła się ze stanu szlacheckiego (ok. 96%), mogąc udowodnić pochodzenie szlacheckie (ojca, matki i obu babek). Podczas wprowadzania do kapituły, co znajdowało odbicie w *Libro Installationum*. Duchowni pochodzenia mieszczańskiego mogli jedynie dostać się do grona kanonickiego dzięki wyższemu wykształceniu przez objęcie kanonii doktorskich jurysty lub teologa. Pełnienie tych funkcji otwierało drogę do dalszych awansów w kapitule czego przykładem był Kasper Hap, syn mieszczanina poznańskiego, początkowo jurysta, a następnie archidiakon śremski i sufragan poznański czy Andrzeja Rychlickiego, mieszczanina uniejowskiego, który dzięki sympatii biskupa Goślickiego został archidiakonem pszczewskim, a następnie poznańskim i sufraganiem. Duchowni zawdzięczali w dużej mierze awans protekcji.

Wśród szlachetnie urodzonych, wspólnota stanowa, więzi rodowe i społeczne, a także sąsiedzkie odgrywały ważną rolę na drodze kariery kanoników. Częste przykłady wprowadzania krewnych do grona kapitulnego można zaobserwować na przykładzie rodziny Cieleckich h. Zaremba, gdzie stryj prepozyt wprowadza trzech bratanków i siostrzeńca do kapituły. Zauważalne jest również dziedziczenie piastowanych funkcji przez bliskich krewnych jak w przypadku rodziny Wydzierzewskich, gdy stryj Łukasz, kustosz poznański, czyni bratanka Stanisława swym koadiutorem z prawem następstwa. Kontakty rodzinne stawały się zatem jednym z podstawowych czynników awansu duchowieństwa. Nie bez znaczenia pozostawały również wpływy biskupów, prezentujących na beneficja członków najbliższej rodziny jak w wypadku rodzin Łubieńskich, Szodrskich, Opalińskich, Tolibowskich czy Wierzbowskich. Kapituła była zatem w XVII wieku z jednej strony stopniem w karierze dla duchownych wywodzących się z rodzin magnackich, z drugiej drogą do awansu warstwy średnioszlacheckiej, co widoczne

jest na przykładzie rodzin Baykowskich, czy Trach-Gnińskich, w których wysoka pozycja archidiakona poznańskiego i sufragana ułatwiła świeckim członkom rodziny objęcie wyższych urzędów państwowych. Wspominał o tym jeden z wpływowych prałatów, wieloletni kantor poznański, dzierżawca klucza wielichowskiego, prokurator kapituły, Wojciech Trach-Gniński w swym testamencie pisząc, że *miast duchownego chleba próbować przyszło pro honore domu i krewnych służyć*¹.

Awans w karierze duchownej sensu stricto w powyższej pracy rozumiany jest wielopłaszczyznowo, po pierwsze jako awans w ramach kapituły, po drugie jako awans w organach zarządu diecezją poza kapitułą i droga do biskupstwa. W pierwszym przypadku udało się ustalić, że ponad połowa prałatów w kapitule poznańskiej piastowała wcześniej kanonie zwyczajne, a pozostali prałaci zawdzięczali swe funkcje prezencje królewskiej. W organach zarządu diecezją natomiast, w grupie wikariuszy generalnych i oficjałów poznańskich należy zwrócić uwagę na fakt występowania zarówno duchownych pochodzenia szlacheckiego i nieszlacheckiego, wywodzących się zawsze z grona kanoników silnie powiązanych z dworem ordynariusza. Nie bez znaczenia pozostawał także zwyczaj corocznego wyznaczania asesorów w sądach biskupich z grona kapitulnego.

Spośród członków kapituły poznańskiej rekrutowali się biskupi tj. Stanisław Gomoliński, prepozyt poznański w latach 1585–1600, późniejszy biskup chełmiński i łucki czy Szymon Rudnicki następca Gomolińskiego na prepozyturze poznańskiej w latach 1600–1604, a następnie biskup warmiński. Spośród grona prepozytów poznańskich wszyscy awansowali na biskupstwa, oprócz wspomnianych także Stanisław Sieciński na biskupstwo przemyskie, Hieronim Cielecki na płockie, Andrzej Szoldrski na przemyskie, kijowskie i poznańskie. Podobny przebieg miała kariera Andrzeja Olszowskiego, prepozyta poznańskiego od 1657 roku, łączącego jednocześnie urząd referendarza koronnego i biskupa chełmińskiego, późniejszego prymasa. Droga do biskupstwa otwarta była również dla pozostałych prałatur, w latach 1619 – 1624 urząd dziekana poznańskiego sprawował Jakub Zadzik późniejszy biskup krakowski. Szczególna droga otwierała się również przed archidiakonami warszawskimi, wśród których znajdowały się tak wybitne postacie jak Jan Wężyk, późniejszy prymas, w kapitule poznańskiej w latach 1614–1616 czy słynny kronikarz Paweł Piasecki, późniejszy biskup kamienicki, chełmski i przemyski. Jedynym przypadkiem awansu z kanonii zwyczajnej na biskupstwo była kariera Aleksandra Sokołowskiego, kanonika poznańskiego *fundi* Kaźmierz, który został biskupem kijowskim. Warto zaznaczyć, że późniejsi biskupi nie brali udziału w życiu kapituły poznańskiej. Nie pojawiali się na zebraniach, a często nie pozostał żaden ślad po ich kontaktach z korporacją. Wyjątkiem

¹ AAP CP 85, s. 86v.

jest Andrzej Szoldrski, który pojawił się kilkakrotnie na kapitułach generalnych, będąc prepozytem poznańskim. Praktyka ta skłania do wyciągnięcia wniosku, że beneficja patronatu królewskiego były traktowane jako forma zadośćuczynienia i wynagrodzenia za służbę u boku monarchy. Teza ta znajduje również potwierdzenie w perspektywie karier duchownych – dyplomatów takich jak Andrzej Breza, któremu powierzano rozmaite misje zagraniczne, Adam Turski, rezydujący na dworze elektora brandenburskiego, Wojciech Dobrzelewski rezydujący przy dworze hiszpańskim.

Głównym przejawem działalności kapituły były zebrania i obrady, wśród których możemy wyróżnić trzy zasadnicze typy: zebrania generalne nazywane kapitułami generalnymi, które odbywały się dwa razy w ciągu roku, w okolicy świąt św. Piotra i Pawła (29 czerwca) i św. Marcina (11 listopada). Rzadziej, w sytuacjach wyjątkowych, zbierano się na zebraniach partykularnych, które to spotkania posiadały moc ustawodawczą równą kapitułom generalnym. Sprawy bieżące omawiano na zebraniach tzw. cotygodniowych. Obecność członków kapituły nie przekraczała nigdy 50% mimo, że zgodnie ze statutem kapituły nieobecność miała być karana grzywną lub utratą dóbr. W rzeczywistości, stałej obecności wymagano od jurysty i teologa. Jedną z przyczyn małej frekwencji mógł być fakt posiadania wsi prestymonialnych. Liczba obecnych na zebraniach pokrywa się z ilością prestymoniów jakimi mogli dysponować duchowni w kapitule poznańskiej. Ogólnie w pracy udało się poddać analizie ponad 1500 zebrań kapitułnych w tym kapituł generalnych, partykularnych i tygodniowych. Najczęstszym miejscem obrad był katedralny kapitularz, zakrystia lub kurie kanoników. Wylewy Warty, pożar katedry w 1622 roku, zawalenie się stropu kapitularza w latach siedemdziesiątych, skłaniały kanoników kilkakrotnie do zmian miejsca posiedzeń, na kościół NMP *in summo posnaniensi*. Dla funkcjonowania korporacji częstą przeszkodą były wybuchające epidemie np. gdy w roku 1630 zmarło dziesięciu księży przy katedrze, a także w roku 1654, kiedy jak podają akta kapituły zaraza wybuchła w domu kanonika Duczmińskiego. Dramatyczne wydarzenia miały miejsce podczas potopu i pierwszej wojny szwedzkiej, gdy wojska szwedzkie i brandenburskie brutalnie obchodziły się z duchowieństwem rzymskokatolickim, czego symbolem była śmieć archidiacona i sufragana poznańskiego Jan Braneckiego, który zgodnie z opisem kroniki benedyktynek, zginąć miał przeszyty przez trzy kule, broniąc Najświętszego Sakramentu w kościele katedralnym. Duchowni wraz ze stronnikami Jana Kazimierza ukrywali się w okolicy Kościana, obradowali także w Buku, Zbąszyniu i Dolsku.

Do głównych tematów obrad należały kwestie ekonomiczne, etyczne dotyczące życia duchownych, wynikające z obowiązku rezydencji, liturgiczne i ogólnospołeczne dotyczące walki Kościoła katolickiego z innowiercami, a także sytuacji politycznej ówczesnej Polski.

Niewątpliwie obowiązki liturgiczne kapituły określane jako *Cultus Divinus* jak i *Sanctum Officium* stały w sprzeczności z powszechną wśród członków tendencją do kumulowania beneficjów, co wiązało się z łamaniem obowiązku rezydencji. Przykład z pewnością szedł z góry – liczni kurialiści i biskupi, nawet po objęciu katedr jak Szymon Rudnicki czy Andrzej Olszowski czerpali dochody z prałatur poznańskich. Od XIV wieku zaczął wchodzić w życie zwyczaj, umacniany przez synody krajowe, że kapitułę w śpiewaniu godzin kanonicznych zastępowali wikariusze katedralni. Kanonicy zobowiązani byli w nich uczestniczyć i im przewodzić. Z zasady modlitwom brewiarzowym przewodniczył kapitulny hebdomandariusz sprawujący swą kolej w porządku senii, czyli według pierwszeństwa przyjęcia do kapituły. Gotowość posługi i obecność pozwalała na korzystanie z refekcji dziennych i tygodniowych. Ich wysokość uzależniona była od stopnia posiadanych święceń. Wprawdzie Sobór Trydencki zobowiązywał obejmujących beneficja do uzupełnienia święceń w ciągu sześciu miesięcy, ale zapis ten pozostawał martwą literą. Święcenia zaczęły jednak odgrywać ważną rolę w praktyce przyjmowania kandydatów do kapituły. Liczba nieposiadających święceń lub posiadających najniższe święcenia spada niemal o 50% do połowy XVII wieku i wykazuje dalszą tendencję spadkową. Zjawisko to należy wiązać mniej z uprzywilejowanym miejscem w chórze, bardziej natomiast z uprzywilejowaną pozycją przy staraniach o wieś prestymonialną czy kurię kanoniczną. Odgrywały one pewną rolę przy refekcjach, które jedynie prezbiterzy mogli pobierać w całości. Jedynym wyjątkiem od tej reguły było przyjęcie Stanisława Przerębskiego w 1692 roku, który parę miesięcy wcześniej przyjął *prima tonsura*.

Kapituły brały udział również w życiu świeckim regionu i całego państwa. Wyrazem aktywności było wysyłanie delegatów do organów samorządowych jakim był sejmik województwa poznańskiego w Środzie. Jak wskazali H. Karbownik² i M. Zwierzykowski, kanonicy pełnili rolę obserwatorów lub delegowani byli do konkretnych spraw³. Słaba aktywność polityczna duchowieństwa kapitulnego była u progu XVIII wiek krytykowana przez prymasa Radziejowskiego⁴. Zapisy dotyczące elekcji delegatów na sejmiki nie były jednak prowadzone corocznie, niemniej akta posiedzeń pozwoliły na odtworzenie części delegacji. Kapituła wysyłała ponadto swych przedstawicieli na sejm krajowy. W tym wypadku korporację reprezentowali najczęściej prałaci i kanonicy z dłuższym stażem.

---

² H. Karbownik, *Udział przedstawicieli kapituł w sejmikach dawnej Rzeczypospolitej*, CHP, 22 (1970), z. 2, s. 169 i n.

³ M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 92.

⁴ M. Zwierzykowski, *Samorząd*, s. 94.

Istotnym elementem funkcjonowania kapituł w okresie staropolskim był przywilej zasiadania ich przedstawicieli w Trybunale Koronnym. Jedną z najwyższych, centralnych instytucji służyła Kościołowi do rewindykacji utraconych przez reformację dóbr i wzmocnienia pozycji kleru. Jak zauważyła J. Dorzaczkowa trybunał stał się jednym z głównych filarów kontrreformacji. By wypełnić historiograficzną lukę, kontynuując badania deputatów, publikowane ostatnio przez I. Kraszewskiego⁵ odtworzona została pełna liczba delegatów kapitułnych z XVII wieku. Warto podkreślić fakt wspólnego wysyłania trybunalistów z kapituły gnieźnieńskiej i poznańskiej, co umożliwiło posiadanie przez duchownych prebend przy w sąsiadujących diecezjach. Wyboru delegata dokonywano podczas kapituł generalnych, jednakże tylko spośród nominatów powołanych przez biskupa. Prócz tego do Piotrkowa lub Lublina wysłano kanoników w sprawach majątkowych i prawnych jako strony procesowe. Kilkakrotnie duchowi związani z poznańską katedrą obierani byli prezydentami najwyższego sądu Korony, by wspomnieć jedynie na Andrzeja Szoldrskiego, Jana Baykowskiego, Adama Leśniewskiego czy Zygmunta Cieleckiego.

Dalsze badania mogące również ukazać problematykę związaną z kumulacją prebend członków kapituł, powinny opierać się o szczegółową kwerendę materiału archiwalnego dotyczącego wszystkich kapituł polskich, co ukazałoby sieć wzajemnych powiązań kanoników z innymi niż poznańska kapitułami.

Za następny etap uznać należy szczegółowe studia genealogiczne nad pochodzeniem i powiązaniem między duchownymi kapituły ale także między duchownymi a szlachtą lokalną pełniącą urzędy publiczne i posiadającą dobra ziemskie w pobliżu dóbr kościelnych.

Jednym z najważniejszych problemów badawczych, postulowanych już w 2000 roku., przez ks. Lutyńskiego jest ukazanie postawy członków kapituły wobec reformacji protestanckiej oraz katolickiej odnowy.

Kwestią otwartą pozostaje również zarys problematyki badawczej związanej z opieką nad szkolnictwem diecezjalnym, Akademią Lubrańskiego i Seminarium Duchownym w Poznaniu.

Dla ukazania problematyki badawczej, którą należy w najbliższym czasie zrealizować, aby zrozumieć i poznać znaczenie kapituły katedralnej w Poznaniu, niniejsza praca – w opinii autora – może stanowić punkt wyjścia, dając podstawowe ustalenia o charakterze strukturalnym i osobowym.

---

⁵ I. Kraszewski, *Deputaci do Trybunału koronnego w latach 1626-1646. Przyczynek prozopograficzny*, [w:] *Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składować wyrazić – studia z dziejów nowożytnych (XVI-XVIII w.)*, Poznań 2012, ss. 229-271.

Aneks I

Wykaz poselstw Kapituły poznańskiej na Sejm krajowy.

Sejm	Sygnatura	Data wyboru	Wybrani posłowie
1603 Karków	CP 49, s. 41	7 I 1603	Andrzej Łukomski kanclerz, Adam Zorzewski, Piotr Gwiazdowski,
1606 Warszawa	CP 49, s. 161	2 III 1606	Łukasz Wydzierzewski kustosz, Adam Rybski i Andrzej Gulczewski
1607 Warszawa	CP 49, s. 209	31 IV 1607	Stanisław Sieciński prepozyt, Andrzej Rychlicki archidiakon poznański, Marcin Kołacki archidiakon śremski i Adam Leśniewski.
1609 Warszawa	CP 49, s. 270	21 XI 1608	Kacper Hap archidiakon śremski, Jan Gliński kanclerz
1611 Warszawa	CP 49, s. 368	12 XI 1611	Mikołaj Zemecki archidiakon poznański, Kacper Hap archidiakon śremski.
1613 Warszawa	CP 49, s. 404	11 II 1613	Mikołaj Ziemecki scholastyk, Kacper Hap archidiakon śremski.
1613 Nadzwyczajny	CP 49, s. 421	bez daty	Kacper Hap archidiakon śremski, Jan Gniński archidiakon pszczewski
1623 Warszawa	CP 50, s. 327	16 I 1623	Paweł Piasecki archidiakon warszawski, Andrzej Zorzewski.

1624 Warszawa	CP 51, s. 28	28 VI 1624	Jakub Wierzbęta-Doruchowski scholastyk, Świętosław Strzałkowski archdiakon śremski
1625 Warszawa	CP 51, s. 33	20 I 1625	Stanisław Żukowski
1626 Toruń	CP 51, s. 116	10 XI 1626	Stanisław Strzałkowski archidiakon poznański i Jakub Wierzbęta-Doruchowski scholastyk
1627 Warszawa	CP 51, s. 169.	12 XI 1627	Stanisław Strzałkowski archidiakon poznański, Jakub Wierzbęta-Doruchowski scholastyk.
1628 Warszawa	CP 51, s. 208; s. 209.	5 VI 1628	Andrzej Szoldrski prepozyt, Stanisław Wydzierzewski kustosz
1629 Warszawa	CP 51, s. 302	26 X 1629	Jakub Wierzbęta- Doruchowski scholastyk i Anzelm Raciborski
1632 Warszawa	CP 51, s. 456	23 II 1632	Jakub Wierzbęta-Doruchowski archidiakon warszawski i scholastyk, Aleksander Sokołowski, Samuel Grabowiecki.
1633 Karków	CP 51, s. 514	11 IV 1633	Mikołaj Dunin archidiakon pszczewski, Jan Branecki
1634 Warszawa	CP 51, s. 612	bez daty	Jakub Wierzbęta-Doruchowski archidiakon warszawski, Wojciech Biskupski.
1635 Warszawa	CP 52, s. 38	11 II 1635	Wojciech Biskupski, Marcin Moręski.
1637 Warszawa	CP 52, s. 192 CP 52, s. 196	20 I 1637	Stanisław Wydzierzewski kustosz, Stanisław Sławiński.
1638 Warszawa	CP 52, s. 265	1 III 1638	Wojciech Trach-Gniński kantor, Jan Branecki archidiakon pszczewski, Stanisław Sławiński i Wojciech Grabowski.
1639 Warszawa	CP 52, s. 347	20 IX 1639	Wojciech Trach-Gniński kantor, Jan Branecki archidiakon pszczewski, Stanisław Sławiński. Z powodu panującej epidemii <i>ad absentiam</i> wyznacza się Pawła Raciborskiego i Wojciecha Baykowskiego
1641	CP 52, s. 464	16 VII 1641	Stanisław Sławiński

1645	CP 52, s. 654	10 XI 1644	Jan Branecki archidiakon pszczeński, Jerzy Gowarzewski i Paweł Raciborski.
1646	CP 52, s. 767	22 X 1646	Wacław Wąsowicz archidiakon poznański, Jan Branecki archidiakon pszczeński i Wojciech Grabowski.
1648	CP 53, s. 114	Sejm koronacyjny	Wojciech Grabowski i Filip Dunin
1649	CP 53, s. 159	18 X 1649	Jan Branecki archidiakon pszczeński, Wojciech Grabowski.
1651	CP 53, s. 379.	Kapituła św. Marcina 1651	Wacław Wąsowicz archidiakon poznański
1654	CP 53, 471	? I 1654 w Nynkowie	Jerzy Gowarzewski i Filip Dunin
1655	CP 54, s. 20	19 IV 1655	Wacław Wąsowicz archidiakon poznański, Feliks Mietlicki
1664	CP 55, s. 30	Kapituła św. Piotra i Pawła 1664.	Ludwik Tolibowski dziekan, Filip Dunin kantor, Bonawentura Madaliński archidiakon śremski.
1664	CP 55, s. 44v	Kapituła św. Marcina 1664.	Ludwik Tolibowski dziekan, Filip Dunin kantor.
1666	CP 55, s. 79v	8 III 1666	Ludwik Tolibowski dziekan, Filip Dunin kantor, Krzysztof Wodziński, Jacek Chelkowski, Zygmunt Otrębusz.
1670	CP 55, 180v	3 II 1670	Filip Dunin prepozyt
1676	CP 55, s. 336v	7 I 1676	Wojciech Dobrzelewski archidiakon poznański, Franciszek Mielżyński kantor.
1676	CP 55, s. 356v	Kapituła św. Marcina 1676	Hieronim Wierzbowski prepozyt, Franciszek Mielżyński kantor, Mikołaj Popławski scholastyk.
1678	CP 55, s. 410	Kapituła św. Marcina 1678	Ignacy Trach-Gniński archidiakon śremski.

1685	CP 56, s. 17	12 II 1685	Hieronim Wierzbowski prepozyt i sufragan, Mikołaj Święcicki dziekan, Aleksander Koszanowski kustosz, Walerian Boczkowski kanclerz
1693	CP 56, s. 273v.	Kapituła św. Marcina 1693	Aleksander Witwicki kantor, Aleksander Szofdrski kanclerz, Kazimierz Gurowski.
1697	CP 56, s. 358	29 IV 1697	Aleksander Witwicki kantor, Stefan Wierzbowski kantor warszawski.

Aneks II

Delegaci kapituły katedralnej na sejmik województwa poznańskiego i kaliskiego w Środzie:

Sygnatura	Data wyboru	Delegaci
CP 49, s. 376	9 I 1612	Mikołaj Ziemecki i Kacper Hap.
CP 49, s. 419	10 XI 1613	Kacper Hap i ? (nieczytelne)
CP 50, s. 93	15 IX 1620	Stanisław Wydzierzewski kustosz, Zygmunt Cielecki, Wojciech Biskupski
CP 50, s. 322	5 XII 1622	Jan Trach-Gniński archidiakon śremski i sufragan, Stanisław Żukowski.
CP 51, s. 28	28 VI 1624	Stanisław Jan Bruczkowski kanclerz, Andrzej Herstopski
CP 51, s. 60	12 XI 1625	Jan Tarach-Gniński archidiakon śremski i Wojciech Grabowiecki .
CP 51, s. 207	15 V 1628	Andrzej Gulczewski, Krzysztof Bardzki
CP 51, s. 455	16 II 1632	Stanisław Wydzierzewski kustosz, Filip Dunin
CP 52, s. 42	IV 1635	administrator Jan Baykowski, Piotr Mieszkowski
CP 53, s. 115	12 IX 1650	Andrzej Swinarski, Paweł Raciborski
CP 53, s. 395	Św. Piotra i Pawła 1652	Andrzej Swinarski, Feliks Mietlicki
CP 54, s. 20	19 IV 1655	Paweł Raciborski
CP 54, s. 128	25 II 1659	Jan i Jakub Cieleccy
CP 54, s. 137	28 VI 1659	Piotr Bniński

CP 54, s. 149	21 VII 1659	Adam Miałczewski, Piotr Bniński
CP 54, s. 219.	5 XI 1661	Filip Dnunin kantor.
CP 54, s. 350	26 V 1664.	Filip Dunin kantor i Franciszek Cielgowski
CP 55, s. 35v	13 X 1664	Fili Dunin kantor
CP 55, s. 78	1 II 1666	Filip Dunin kantor
CP 55, s. 82v	17 V 1666	Franciszek Mielżyński kanclerz, Adam Pilichowski
CP 55, s. 101v	31 I 1667	Filip Dunin prepozyt
CP 55, s. 119v	12 IX 1667	Franciszek Cielgowski i Marcin Poddębski
CP 55, s. 128	21 XI 1667	Filip Dunin prepozyt, Franciszek Gostyński, Piotr Mieszkowski.
CP 55, s. 141	Św. Piotra i Pawła 1668	Filip Dunin prepozyt
CP 55, s. 148v	1 X 1668	Filip Dunin prepozyt, Franciszek Gostyński.
CP 55, s. 151	5 XI 1668	Fili Dunin prepozyt, Piotr Mieszkowski
CP 55, s. 201v	Św. Marcina 1670	Franciszek Mielżyński kantor i Kustosz
CP 55, s. 203	7 XI 1670	Piotr Mieszkowski
CP 55, s. 230	28 IX 1671	Piotr Bniński
CP 55, s. 238	14 XII 1671	Franciszek Mieżyński kantor, Wojciech Dobrzelewski archidiakon poznański
CP 55, s. 251v	Kapituła św. Piotra i Pawła 1672	Ignacy Zakrzewski kanclerz, Piotr Mieszkowski
CP 55, s. 283	18 XII 1673	Kuniński i Święcicki
CP 55, s. 335v	16 XII 1675	Wojciech Dobrzelewski archidiakon poznański i Ignacy Trach-Gniński
CP 55, s. 338v	27 IV 1676	Ignacy Trach-Gniński
CP 55, s. 350	26 VII 1676	Gostyński i Jan Kuniński
CP 55, s. 366	22 III 1677	Stanisław Krzycki
CP 55, s. 378	6 IX 1677	Ignacy Trach-Gniński
CP 55, s. 405v.	Kapituła św. Piotra i Pawła 1678	Cielgowski, Franciszek Gostyński, Jan Kuniński.
CP 55, s. 420	15 V 1679	Jan Kuniński Mankowski

CP 55, s. 491v	Kapituła św. Piotra i Pawła 1681	Teodor Korzeniewski
CP 55, s. 498v	9 IX 1681	Teodor Korzeniewski
CP 55, s. 544	10 V 1683	Teodor Korzeniewski, Jan Kuniński
CP 56, s. 50	11 VI 1686	Adam Miłczewski, Franciszek Daleszyński.
CP 56, s. 85v	9 XII 1687	Adam Miałczewski
CP 56, s. 352v	1696	Kazimierz Gurowski i Michał Rajski
CP 56, s. 356v; 367v	1697	Stanisław Kierski, Michał Rajski
CP 56, s. 412v	1699	Stanisław Kierski, Michał Rajski
CP 56, s. 466	1700	Stanisław Głoskowski i Andrzej Dolecki

Aneks IIIa

Deputaci do Tribunału Koronnego z Kapituły Poznańskiej w XVII wieku.

Delegat	Data wyboru	Źródło
Stanisław Rudnicki prepozyt poznański	30 X 1600	CP 48, s. 342v
	<i>Ibidem</i>	
Piotr Rusiecki scholastyk	31 IX 1602	CP 49, s. 25
Stanisław Romiszewski opat paradyski, do 1600 roku kanclerz poznański	12 IX 1605	Cp, 49, s. 138
Stanisław Kokalewski kanonik poznański fundi Jaszkowo.	2 X 1606	CP 49, s. 187
Mikołaj Ziemecki archidiakon pszczewski	27 VIII 1607	CP 49, s. 223.
Jan Dłuski opat bledzewski	4 VII 1608	CP 49, s. 253.
Mikołaj Ziemecki archidiakon pszczewski i oficjał poznański.	28 IX 1609	CP 49, s. 298.
Mikołaj Ziemecki archidiakon pszczewski i oficjał poznański.	20 IX 1610	CP 49, s. 332.

Adam Leśniewski kanonik poznański fundi Przysieka	19 IX 1612	CP 49, s. 395.
Mikołaj Ziemecki scho- lastyk poznański	21 X 1613	CP 49, s. 416
Stanisław Radecki kanonik poznański fundi Tarnowo	3 III 1614	CP 49, s. 422.
Stanisław Kokalewski kantor	16 IX 1619	CP 50, s. 20
Paweł Piasecki archidiakon warszawski	30 VI 1620	CP 50, s. 64.
Stanisław Wydzierzewski Kustosz	30 VI 1621	CP 50, s. 157.
Zygmunt Cielecki kanonik poznański fundi św. Mikołaja	28 VI 1622	CP 50, s. 268
Stanisław Wydzie- rzewski Kustosz	28 VI 1623	CP 50, s. 356.
Jakub Piasecki kanonik poznański fundi Oporowo	28 VI 1624	CP 51, s. 3
Jakub Piasecki kanonik poznański fundi Oporowo	30 VI 1625	CP 51, s. 49
Wojciech Trach-Gniński kanonik poznański fundi Mosina	12 XI 1625	CP 51, s. 59.
Stanisław Dębiński opat bledzewski.	28 VI 1626	CP 51, s. 85.
Samuel Grabowiecki kanonik poznański fundi Dakowy	28 VI 1627	CP 51, s. 149.
Stanisław Sławiński kanonik fundi Krzesiny	10 VII 1628	CP 51, s. 221
Stanisław Wydzie- rzewski kustosz	30 VI 1629	CP 51, s. 282
Piotr Mieszkowski kanonik fundi Mosina	1 VII 1630	CP 51, s. 336
Marcin Starczewski dziekan	31 VI 1631	CP 51, s. 403.
Piotr Mieszkowski kanonik fundi Mosina	30 VI 1632	CP 51, s. 474
Anzelm Raciborski kanclerz	28 VI 1633	CP 51, s. 533
Andrzej Leszczyński opat przemęcki	30 VI 1634	CP 51, s. 605.

Stanisław Sławiński kanonik fundi Krzesiny	29 VIII 1635	CP 52, s. 75.
Andrzej Swinarski kanonik fundi Łęki	28 VI 1636	CP 52, s. 123
Andrzej Swinarski kanonik fundi Łęki	30 VI 1637	CP 52, s. 212
Andrzej Radzewski kanonik fundi Dalabuszki	28 VI 1638	CP 52, s. 277
Andrzej Swinarski kanonik fundi Łęki	30 VI 1639	CP 52, s. 330.
Feliks Mietlicki kanonik fundi Gałowo	28 VI 1640	CP 52, s. 380
Feliks Mietlicki kanonik fundi Gałowo	3 IX 1640	CP 52, s. 401
Feliks Mietlicki kanonik fundi Gałowo	1 VII 1641	CP 52, s. 441.
Jan z Zalesia Baykowski archidiakon śremski	30 VI 1642	CP 52, s. 505
Jan Szczawiński kanclerz warszawski, kanonik poznański fundy Chwałkowo	W przeddzień święta św. Apostołów 1643	CP 52, s. 570
Feliks Mietlicki kanonik fundi Gałowo	30 VI 1644	CP 52, s. 616.
Wacław Wąsowicz kanonik fundi Mosina	30 VI 1645	CP 52, s. 675
Andrzej Swinarski kanonik fundi Łęki	30 VI 1646	CP 52, s.742.
Wojciech Pigłowski kanonik fundi Popowo	1 VII 1647	CP 53, s. 18.
Jerzy Gowarzewski kanonik fundi Splawie	30 VI 1648	CP 53, s. 87.
Wacław Wąsowicz archidiakon poznański	30 VI 1649	CP 53, s. 138.
Stanisław Przyłęcki kanonik fundi Dupino	30 VI. 1650	CP 53, s. 213
Feliks Mietlicki kanonik fundi Gałowo	30 VI 1651	CP 53, s. 330,s.332.
Jerzy Gowarzewski archidiakon śremski	2 VII 1652	CP 53, s. 395.
Feliks Mietlicki kanonik fundi Gałowo	30 VI 1653	CP 53, s. 451.
Wojciech Daleszyński kanonik fundi Wysoc	30 VI 1654	CP 53, s. 487.

Wojciech Dobrzelewski kanonik Dupino	30 VI 1655	CP 54, s. 24.
	-	
Stanisław Krasieński archidiacon śremski	28 VI 1657 [w Dolsku]	CP 54, s. 53.
Dobrogost (Bonawentura) Madaliński archidiacon poznański	1 VII 1658	CP 54, s. 100.
Jacek Tarnowski kanonik fundi Chwałkowo	28 VI 1659	CP 54, s. 136
Dobrogost (Bonawentura) Madaliński archidiacon śremski	22 XII 1659	CP 54, s. 74.
Filip Dunin kantor	30 VI 1660	CP 54, s. 181.
Franciszek Mielżyński kanonik fundi Oporowo	30 VI 1661	CP 54, s. 212.
Jan Tworzyński kanclerz warszawski	30 VI 1662	CP 54, s. 251.
Mikołaj Sławiński kanonik fundi Krzesiny	30 VI 1663	CP 54, s. 283.
Stanisław Bniński kanonik fundi Godziemba (Lubranscianum)	30 XII 1663	CP 54, s. 320.
Piotr Ciświcki scholastyk	28 VI 1664	CP 55, s. 20v.
Wojciech Pigłowski kanonik fundi Popowo	28 VI 1665	CP 55, s. 58v
Stefan Pilichowski kanonik fundi Rogoźno	28 VI 1666	CP 55, s. 86v
Krzysztof Wodziński kanonik fundi Łęki	28 VI 1667 ¹	CP 55, s. 109v.
Jacek Chełkowski kanonik fundi Winiary	28 VI 1668	CP 55, s. 138.
Ignacy Zakrzewski kanclerz	8 VII 1669	CP 55, s. 171.
Jan Łącki kanonik fundi Spławie	15 IX 1670	CP 55, s. 191
Jerzy Wojciech Donhoff kustosz	28 VI 1671	CP 55, s. 217v
Krzysztof Wodziński kanonik fundi Łęki	30 VI 1673	CP 55, s. 277.

¹ Do przejrzenia spraw procesowych przed Trybunałem Raciborski i Poddębki CP 55, s. 120 (19 X 1667)

	Brak zapisu z 1672 , 1673	
Hieronim Wierzbowski Prepozyt	30 VI 1674	CP 55, s. 292 v.
Hieronim Wierzbowski Prepozyt	30 VI 1675	CP 55, s. 321
Mikołaj Święcicki kanclerz	30 VI 1676	CP 55, s. 343.
Ignacy Trach-Gniński archidiakon śremski	30 VI 1677	CP 55, s. 372 v.
Mikołaj Święcicki Kanclerz	30 VI 1678	CP 55, s. 400
Teodor Korzeniewski kanonik fundi Krzesiny	30 VI 1679	CP 55, s. 424 v.
Członkowie kapituły pozostawili wyznaczenie Trybunaliści ordynariuszowi	30 VI 1680	CP 55, s.447 v. zob. s. 453, 464.
Aleksander Kossowski kanonik nadliczbowy, proboszcz leszczyński	12 XI 1680	CP 55, s.472 v.
Walerian Boczkowski kanclerz	30 VI 1681	CP 55, s. 489 v.
Łącki Jan kanonik fundi Sławie	30 VI 1682	CP 55, s. 517 v.
Walerian Boczkowski Kanclerz	30 VI 1683	CP 55, s. 558 v.
Ignacy Gniński archidiakon śremski	30 VI 1684	CP 55, s. 595.
Jan Rydzyński kanonik fundi Winiary	30 VI 1685	CP 56, s. 29.
Walerian Boczkowski Kanclerz	30 VI 1686	CP 56, s. 56 v.
Adam Miałczewski kanonik fundi Rogalin	30 VI 1687	CP 56, s. 76.
Stanisław Sierakowski kanonik fundi Wyskoć	30 VI 1688	CP 56, s. 93
Wojciech Padniewski kanonik fundi św. Marcina	30 VI 1689	CP 56, s. 119 v.
Aleksander Maurycy Szoldrski kanonik fundi Dokowo	30 VI 1690	CP 56 s. 160 v.
Aleksander Maurycy Szoldrski kanonik fundi Dokowo	30 VI 1691	CP 56, s. 197
Adam Miałczewski kanonik fundi Rogalin	30 VI 1692	CP 56, s. 235.

Teodor Korzeniowski archidiakon pszczewski	30 VI 1693	CP 56, s. 264 v.
Aleksander Maurycy Szoldrski kanonik fundi Dokowo	27 VII 1693	CP 56, s. 269 V.
Stefan Wierzbowski kanonik fundi Rogoźno	30 VI 1694	CP 56, s.289
Stanisław Kierski kanonik fundi Rogalin	30 VI 1695	CP 56, s. 315v.
Stefan Wierzbowski kanonik fundi Rogoźno	12 XI 1696	CP 56, s. 348
Baltazar Wilicki kanonik fundi Sławie	12 XI 1697	CP56, s. 367.
Baltazar Wilicki kanonik fundi Sławie	30 VI 1698	CP 56, s. 365v
Andrzej Breza kanonik fundi Godziemba (Lubranscianum)	30 VI 1699	CP 56, s. 420v.
Jan Mańkowski kanonik fundi Mosina	30 VI 1700	CP 56, s. 460

Aneks IIIb

Reprezentanci Kapituły Poznańskiej Koronnym w procesach przed Trybunałem

Delegat	Data wyboru	Źródło
Marcin Krajewski, Jakub Cielecki	12 X 1637	CP 52, s. 236
Paweł Raciborski	4 X 1637	CP 52, s. 240
Jakub Cielecki	XI 1637	CP 52, s. 254
Andrzej Swinarski, Marcin Krajewski, Paweł Raciborski	W przeddzień św. Stanisława 1639	CP 52, s. 324
Marcin Krajewski	Św. Piotra i pawła 1641	CP 52, s. 450
Kasepr Mokrski	14 IX 1642	CP 52, s. 535
Paweł Raciborski	10 XI 1643	CP 52, s. 599
Paweł Raciborski	28 VI 1644.	CP 52, s. 623
Paweł Raciborski	Kwiecień 1649	CP 53, s. 119
Jacek Tarnowski	12 IX 1650	CP 53, s. 263.
Jan Cielecki	28 IX 1654	CP 53, s. 511.
Jan Cielecki i Jan Bniński	28 VI 1663	CP 54, 284
Jan Kuniński i Franciszek Branecki	6 X 1673	CP 55, s. 282
Jan Mankowski	12 X 1682	
Franciszek Cielgowski	1 II 1683	CP 55, s. 539
Walerian Boczkowski, Maciej Pilchowski i Stanisław Sierakowski	23 VII 1688	CP 56, s. 97.
Walerian Boczkowski kanclerz	Św. Marcina 1691	CP 56, s. 218

Aneks IV

Biogramy wybranych członków kapituły katedralnej w Poznaniu w latach 1600–1701.

Biogramy opracowano na podstawie *Liber Intallationum* CP 83; *Testamenta* CP 85; *Liber sessionum* CP 48 - 68.

Bagiński Mikołaj – syn Pawła h. Radwan z powiatu ciechanowskiego i Jadwigi Glińskiej. Przed wstąpieniem do kapituły katedralnej był proboszczem w Dusznikach od 1573 r., kustoszem kościoła św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Instalowany do kapituły 30 III 1583 z prowizji biskupiej na kanonię Splawie. Zm. 16 IV 1602.

Bardzki Krzysztof – syn Łukasza h. Opola i Agnieszki Grudzieckiej, pochodził z diecezji gnieźnieńskiej. Instalowany do kapituły 14 III 1616 r. z prowizji biskupiej na kanonię Studzieniec. Zm. 1647.

Baykowski Jan z Zalesia – syn Sebastiana h. Lubicz i Doroty Borkówny. Do kapituły wstępował jako subdiakon. Instalowany do kapituł poznańskiej z prowizji biskupiej na fundi Jaszkowo 23 IX 1619; Doktor Praw; Archidiakon śremski 31 VIII 1626; kanonik gnieźnieński fundi Mieścisko 30 XII 1630; administrator diecezji poznańskiej 11 VI 1631–18 VI 1631 i 4 IX 1634–12 X 1635; obrany na sufragana gnieźnieńskiego przez kapitułę 22 IV 1638, musiał ustąpić wobec sprzeciwu Stolicy Apostolskiej; pełnomocnik i prokurator arcybiskupa Macieja Łubieńskiego w zarządzie diecezją gnieźnieńską; prezydent trybunału koronnego w 1645; jako teolog brał udział w zjeździe toruńskim katolików z różnowiercami w 1645; zm. 7 XI 1650 w Poznaniu.

Bieganowski Wojciech – syn Łukasza h. Grzymała i Anny Brodowskiej. Instalowany do kapituły 10 V 1577 r. z prowizji biskupiej na kanonię Rokietnica; od 31 V 1579 z prezenty skarbnika koronnego Jana Rokossowskiego prepozyt szamotulski. Zm. ok. 1605.

Biskupski Wojciech – syn Piotra h. Śreniawa i Reginy Przetockiej. Instalowany do kapituły 27 VI 1616 z prezenty biskupiej na kanonię Rogoźno; w 1630 r. otrzymał prowizję biskupa Macieja Łubieńskiego na probostwo w Kwilczu, którego nie objął w wyniku sprzeciwu patronów – rodziny Kwileckich. Zm. po 1648.

Bniński Piotr – syn Ulissesa h. Łodzia i Anny Słupskiej. Instalowany do kapituły z prowizji biskupiej na kanonię Łęka 13 VII 1615; pomocnik kantora. Zm. po 1618 r.

Bruczkowski Stanisław Jan – syn Jana h. Bogoria i Agnieszki Kunińskiej. Do kapituły poznańskiej wstępował jako kanonik kolegiaty w Kurzelowie; kanonik poznański fundi Dalabuszki 17 VII 1617; kanclerz kapituły poznańskiej 12 VIII 1619; scholastyk kapituły poznańskiej 16 XI 1630 zrezygnował w 1637 r. Biskup Maciej Łubieński udzielił mu prezenty na probostwo w Kwilczu po sprzeciwie Kwileckich wobec kandydatury Wojciecha Biskupskiego. Zm. po 1637.

Brzeźnicki Jakub – ur. 1540, Dr Praw, kanonik poznański 1571; proboszcz w Samarzewie 1572; wybrany przez synod prowincjonalny piotrkowski sędzią duchownym na diecezję poznańską 19 V 1577; protonotariusz apostolski 1578; kanonik kaliski; archidiakon gnieźnieński 20 VII 1585; kanclerz biskupa Kościeleckiego; biskup enneński (sufragan poznański) 1586; opat przemęcki; Archidiakon poznański 27 VI 1594; zm. 1604 w Poznaniu.

Brzeźnicki Jakub – syn Jakuba h. Śreniawa i Barbary Noskowskiej. Instalowany do kapituły z prowizji biskupiej na kanonię Studzieniec 9 IX 1603. Zm. ok. 1616 r.

Charbicki Jan – syn Piotra h. Jastrzębiec i Jadwigi Tarnowskiej. Instalowany do kapituły 27 I 1620 r. z prowizji Stolicy Apostolskiej na kanonię Drożdzyce. Zm. 1621.

Chawłos Andrzej – dr Praw; mieszczan warszawski; studiował w Krakowie; od 1617 r. kanonik w katedrze św. Jana w Warszawie; koadiutor archidiekona warszawskiego Jana Węzyka; od 1629 r. proboszcz w Długiej na Mazowszu i Śremie. W 1631 r. zrezygnował z probostwa śremskiego. Instalowany do kapituły na kanonię doktorską Kaźmierz 23 XII 1630 r. Zm. 16 V 1643 r.

Cielecki Hieronim – syn Bartłomieja h. Zaręba i Anny Gajewskiej. Wstępował do kapituły jako kanonik krakowski; Sekretarz królewski 1603; prepozyt kapituły poznańskiej od 7 XII 1609; dziekan krakowski; prepozyt płocki; referendarz koronny; kanclerz królowej; biskup płocki 1625; zm. 1627 w Płocku.

Cielecki Jakub – syn Mikołaja h. Zaręba i Doroty Domiechowskiej (bratanek prepozyta Hieronima). Instalowany do kapituły 6 IX 1623 r. z prezeny prepozyta ma kanonię Śródka. Zm. po 1630.

Cielecki Jan – syn Jana h. Zaręba i Anny Solikowskiej (bratanek prepozyta). Instalowany do kapituły 3 I 1622 r. z prezeny prepozyta na kanonię św. Marcina. Zm. po 1656 r.

Cielecki Zygmunt – syn Jana h. Zaręba i Anny Trzaski (bratanek prepozyta). Instalowany do kapituły poznańskiej na fundi św. Marcina 30 VI 1614; fundi Żegowo 31 XII 1621; kanonik gnieźnieński fundi Szynczyce 8 VII 1620¹; delegat kapituły gnieźnieńskiej na sejm warszawski 1634, 1635, 1637; wiceprezydent trybunału koronnego w latach 1629, 1633, 1635, 1639; administrator diecezji poznańskiej sede vacante 21 X 1635–25 IX 1636 i 11 IV–12 XII 1650 ; kanonik plocki; Sekretarz Królewski; prepozyt poznański 8 VI 1635; zm. 2 XI 1652.

Czacki Andrzej – syn Jana h. Świnka i Anny Chwałkowskiej. Proboszcz w Brodnicy, do kapituły instalowany z prowizji Stolicy Apostolskiej 1 XII 1572 r.; Kanonik gnieźnieński 1594 r.; dziekan kapituły włocławskiej; kantor kapituły poznańskiej 15 IV 1595. Dwukrotnie delegowany przez kapitułę poznańską na sejm w 1589 r. i 1601 r. do korektury praw koronnych. Dwukrotnie wybierany wicemarszałkiem, trzykrotnie marszałkiem Trybunału Koronnego. zm. 17 IX 1612.

Czyżewski Baltazar – syn Stanisława h. Dryja i Barbary Chociszewskiej. Instalowany do kapituły 24 XII 1630 r. na kanonię Tarnowo z prowizji biskupiej. Zm. 1644.

Doruchowski-Wierzbęta Jakub – syn Macieja h. Niesobia i Katarzyny Sulisławskiej. Instalowany do kapituły z prezeny królewskiej, scholastyk poznański 16 VI 1614; od 21 VI–22 X 1621 r., audytor i kanclerz biskupa Andrzeja Opalińskiego; 11 IV 1622–19 XII 1623 wikariusz generalny poznański; referendarz koronny; scholastyk łączycycki; sekretarz królewski; kanonik warszawski; Archidiakon warszawski 5 V 1631 r. ; kantor gnieźnieński rez. 1636². Zm. ok. 1641.

Dunin Mikołaj – syn Krzysztofa h. Łabędź i Urszuli Rawił. Do kapituły poznańskiej wszedł jako kanonik kamieniecki, pełnomocnik biskupa Adama Nowodworskiego przy obejmowaniu biskupstwa 18 VI 1631 r.; instalowany 11 XII 1631 r. na kanonię Żegrze z prowizji biskupiej; 29 IV 1632–8 VI 1633 Archidiakon pszczewski; opat oberski. Zm. po 1633 r.

Dziekiński Jan – h. Wczele; doktor teologii, kaznodzieja katedralny i kanonik poznański od 1584 r. fundi Jankowo; od 1589 r. egzaminator diecezjalny; proboszcz

¹ AAG, Acta Capituli decr. X, s. 634.

² J. Korytkowski, *Pralaci...*, t. I, s. 232.

w Solcu; kanonik kolegiaty N.M.P. w Poznaniu; pełnomocnik prepozyta Szymona Rudnickiego od 30 X 1600; wikariusz generalny i oficjał od 20 I 1598 do 7 IX 1607 r.; rektor Akademii Lubrańskiego; zm. 18 VII 1610 r.³

Fugelweder Stanisław – dr med. I filozof.; kanonik wileński; sekretarz królewski; instalowany do kapituły poznańskiej z prezenty królewskiej 7 VII 1572 na prałaturę archidiacona warszawskiego, którą pełnił do 1600 r.; proboszcz w Miechowie. Zm. po 1600 r.

Gądkowski Jan Piotr – syn Piotr h. Korab i Ewy Bielawskiej z diecezji włocławskiej. Instalowany do kapituły poznańskiej 1 XII 1579 z prowizji biskupiej na kanonię Mosina. Zm. po 1609 r.

Gliński Jan – syn Pawła h. Pobóg i Anny Goślickiej, nepot biskupa Wawrzyńca Goślickiego. Dziekan kapituły przemyskiej; instalowany do kapituły z prowizji biskupiej 1 VII 1602 na kanonię Sławie; 31 X 1605 r. kanclerz kapituły poznańskiej; nominat biskupi na sufraganię (zrezygnował); zm. 1611 r.

Głębocki Aleksander – syn Stanisława h. Doliwa Zofii Cieleckiej, ur. 1594 (siostrzeniec prepozyta Hieronima Cieleckiego). Instalowany do kapituły z prowizji Stolicy Apostolskiej na kanonię fundi Rogalin 19 X 1616; kanonik gnieźnieński fundi Woźniki 22 X 1621; 1623 wysłannik na sejm warszawski; prowizor seminarium duchownego w Gnieźnie; marszałek trybunału koronnego w Piotrkowie i Lublinie 1634; reprezentant kapituły gnieźnieńskiej na sejmach warszawskich 1635, 1640; scholastyk kapituły gnieźnieńskiej 30 IV 1636; dziekan kapituły poznańskiej 29 XI 1636; gnieźnieński; archidiakon gnieźnieński 29 IV 1641; administrator diecezji gnieźnieńskiej sede vacante 1641; dziekan gnieźnieński 28 VIII 1658; administrator diecezji gnieźnieńskiej sede vacante 1658; Wikariusz generalny i oficjał gnieźnieński; kanonik krakowski; kanonik płocki; zm. w Piotrkowie podczas trybunału koronnego 3 III 1660.

Gniński-Tarch Jan – syn Kaspra h. Trach i Doroty Woźnickiej; archiprezbiter, kanonik poznański fundi Kaźmierz 20 X 1608; fundi Mosina 30 VI 1609; Archidiakon pszczyński 18 IV 1611; Protonotariusz Stolicy Apostolskiej; Archidiakon poznański 2 II 1617; biskup enneński i sufragan poznański 2 XII 1619; administrator diecezji absente episcopo 25 VIII 1619–28 V 1621 i 8 I 1624–1 VIII 1624; administrator opactwa lubińskiego 1625; zm. 16 V 1625 w Lubiniu.

Gniński-Trach Wojciech – syn Jakuba h. Trach i Barbary Dziembowskiej; ur. 1597;; instalowany na kanonię Mosina 22 V 1620; Sekretarz Królewski 1620; kantor kujawski; kantor wolborski; proboszcz w Koźminie, Grodzisku, Zwoleniu; kanonik fundi Jaszkowo 28 IX 1626; Kantor kapituły poznańskiej 30 XII 1636; Kantor kapituły

³ PSB IV s.130 Karol Mazurkiewicz.

gnieźnieńskiej 24 IV 1649; administrator diecezji kujawskiej sede vacante; wielokrotny delegat do Trybunału koronnego; zm. 1651 r.

Gomoliński Stanisław – syn Jana h. Jelita i Anny Myszkowskiej. Scholastyk płocki; kanonik krakowski; do kapituły poznańskiej instalowany z prezydentury królewskiej jako prepozyt od 15 III 1585 rez. 30 X 1600; biskup chełmiński. Zm. po 1610.

Gowarzewski Jarzy – syn Wojciecha h. Prawdzic i Zofii Leszyckiej. Kanonik poznański fundi Splawie instalowany 27 III 1623 rez. 1650; proboszcz sochaczewski; Archidiakon śremski 9 I 1650; Oficjał poznański od 20 III 1656; zamordowany w 1657 r.

Grabia Stanisław – syn Bronisława h. Grabie i Anny Drzewieckiej. Instalowany do kapituły 25 II 1597 r., z prowizji biskupiej na kanonik Gałowo; zm. 1631.

Grabowiecki Samuel – syn Sebastian h. Grzymała i Zofii Daleszyckiej; kanonik poznański fundi Dokowo 7 III 1620; proboszcz sochaczewski 1630; zm. 1644.

Gulczewski Andrzej – syn Andrzeja h. Bilina i Katarzyny Brzeźnickiej. Instalowany do kapituły 19 VIII 1596 z prowizji biskupiej na kanonik Dalabuszki; od 4 VIII 1603 kanonik fundi Nagradowice. Zm. 1649.

Gwiazdowski Piotr – syn Wieńczesława h. Bogoria i Jadwigi Mielińskiej. Kanonik poznański fundi Wysoc 8 III 1563; kanonik krakowski 31 XII 1586; kustosz płocki 1600; prepozyt kapituły krakowskiej; scholastyk kapituły gnieźnieńskiej 10 VI 1609; zm. 1624.

Hap Kasper – doktor teologii (Rzym, 15 IV 1602) i Obojga Praw (Rzym, 11 IV 1604); kanclerz biskupa wrocławskiego Hieronima Rozdrażewskiego; proboszcz w Skórczy (pomorze) ; kanonik poznański fundi Kaźmierz 19 VI 1606; prepozyt kolegiaty św. Marii Magdaleny w Poznaniu 07 VIII 1607; Archidiakon śremski 25 VIII 1608; kanclerz i koadiutor bp Andrzeja Opalińskiego; administrator diecezji podczas nieobecności ordynariusza 11 VII 1610–30 IX 1612; Oficjał warszawski; biskup enneński i sufragan poznański 14 V 1618; zm. 26 VI 1619 w Poznaniu.

Herbort Kasper – syn Jana h. Trzy Miecze i Katarzyny Droj h. Korczak. Kanonik krakowski; kanonik poznański fundi Chwałkowo 25 V 1598; zm. 1606.

Herstospski Andrzej – Łukasza h. Nałęcz i Anny Pogorzelskiej kanonik poznański fundi Kijewo 24 V 1610; zm. po 1622.

Holst Jakub – archidiakon warszawski 30 X 1600; proboszcz w Kaskach; zm. 1614.

Karski Paweł – syn Piotra h. Jastrzębiec i Katarzyny Rościszewskiej; dziekan kamieniecki; kanonik poznański fundi Kurnik 24 III 1625; zm. 1652

Kiszewski Stanisław – opat klasztoru oo. benedyktynów w Lubiniu w latach 1588–1604; zm. 1604.

Kluczewski Stanisław – syn Jana h. Brodziej i Anny Kozielskiej. Kanonik poznański fundi Pełczyn 26 VI 1581; zm. 1610.

Kokalewski Stanisław – syn Jakuba h. Samson i Jadwigi Łackiej. Kanonik poznański fundi Jaszkowo 20 V 1586; kanclerz kapituły poznańskiej 13 VI 1611; kantor kapituły poznańskiej 31 XII 1618; administrator diecezji 31 V 1627–19 VI 1627; zm. 1637.

Kołacki Marcin – doktor praw; kanonik ołomuniecki; Archidiakon śremski 11 I 1588; zm. 1608.

Kołodzki Szymon – syn Jerzego h. Pomian i N. Świeżewskiej ur. 1570: sekretarz królewski; kanonik poznański fundi Kurnik 4 VII 1601; kanonik wrocławski; kanonik gnieźnieński fundi Mieścisko 25 VIII 1611; delegat kapituły gnieźnieńskiej do trybunału koronnego 1631, 1635, 1635, 1637, 1639, 1640, 1647, 1649; Prezydent trybunału koronnego 1644, 1645; administrator sede vacante diecezji gnieźnieńskiej po śmierci abp Jana Wężyka i Macieja Łubieńskiego; administrator diecezji krakowskiej podczas nieobecności bp Jana Olbrachta; kustosz kapituły płockiej 1632; kanclerz kapituły gnieźnieńskiej 15 IX 1632; kanonik krakowski 17 VI 1633; scholastyk kapituły wrocławskiej; prepozyt gnieźnieński 24 IV 1636; zm. 1656 w Toruniu

Konopacki Fabian – syn Łukasza h. Grzymała i Heleny Czemówny. Instalowany do kapituły jako dziekan od 14 V 1601, camerarius pp. Klemensa VIII; kanonik warmiński; dziekan kapituły warmińskiej 4 IX 1604–1610; kanonik chełmiński; kanonik gnieźnieński fundi Gałęzewo 29 VII 1608; camerarius pp. Pawła V jako wysłannik pp. Pawła V przywiózł kapelusz i pierścień kardynalski Bernardowi Maciejowskiemu; Administrator sede vacante biskupstwa chełmińskiego 1612–1614; fundował klasztor oo. bernardynów w Grodnie; zm. 22 V 1619 w Fromborku.

Kowalikowski Mateusz – syn Fabiana h. Godzięba i Anny Myślęckiej; kanonik poznański fundi Godziemba 13 I 1620; zm. 1657.

Kozielski Kasper – syn Mateusza h. Topór i Barbary Woynowskiej. Proboszcz Rogoziński; kanonik poznański fundi Kijewo 14 XI 1605; następnie kanonik fundi Pełczyno 30 IV 1610; kanonik płocki; kanonik gnieźnieński fundi Węglewo 25 VII 1613; wicemarszałek trybunału koronnego 1617; poseł na sejm warszawski z kapituły gnieźnieńskiej 1629; Opat wągrowiecki 1622; zm. po 1630.

Kozubski Wojciech – syn Macieja h. Abdank i N. Opojowskiej. Kanonik poznański fundi Dalabuszki 23.12.1630; zm. 1634.

Krajewski Marcin – syn Bernarda h. Jasińczyk i Barbary Brzeźnickiej. Kanonik poznański fundi Lubraniec alias Godziemba 1 VIII 1622; zm. 1657.

Krzycki Jan – syn Andrzeja H. Kotwicz i Jadwigi Przeborowskiej; kanonik poznański fundi Rogalin 12 IV 1604 zm. po 1616.

Krzycki Stanisław – syn Andrzeja h. Kotwicz i Anny Niegoszewskiej. Kanonik poznański fundi Rogalin 25 VIII 1595 rez. 12 IV 1604; prepozyt grodzieński; kanonik wileński 1 II 1603⁴; scholastyk wileński 15 XI 1616. Zm. po 1620.

Leśniewski Adam – syn Piotra h. Grzymała i Katarzyny Grzybowskiej ur. 1563, kanonik łowicki; archidiakon łowicki; kanonik poznański fundi Przysieka 9 VIII 1583; kanonik gnieźnieński fundi Sieradz 6 IX 1613; prezydent trybunału koronnego 1613; Wikariusz generalny i Oficjał gnieźnieński; Archidiakon gnieźnieński 21 X 1631; zm. 14 III 1641 w Gnieźnie.

Lilia Piotr – doktor teologii i praw; kapelan królewski na dworze Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy; prepozyt kolegiaty średzkiej 27 VII 1584; kanonik poznański fundi Kaźmierz 12 XI 1588; zm. 1605.

Łącki Sebastian – syn Jana h. Murza i Barbary Szyszkowskiej; kanonik kaliski; kanonik poznański fundi Dzieżgowo 11 VIII 1603; zm. 1621.

Lempicki Jakub – opat komendatoryjny w Klasztorze oo. benedyktynów w Lubiniu w latach 1604–1608.

Łubieński Wojciech – syn Świętosława h. Pomian i Barbary Zapolskiej (brat biskupa); proboszcz w Opatówku; Sekretarz Królewski; proboszcz kolegiaty w Środzie; proboszcz pułtuski, kanonik gnieźnieński fundi Leśniewo 5 VII 1593; kanonik krakowski 9 VI 1617; egzekutor żup wielickich kapituły gnieźnieńskiej; dziekan poznański 16 XI 1630; kanonik płocki 1632; zm. 5 X 1640 w Pułtusk.

Łukomski Andrzej – syn Macieja h. Nałęcz i Doroty Wardęskiej; kanonik poznański fundi Winiary 8 III 1600; proboszcz w Przybyszewie, kanclerz kapituły poznańskiej 7 VIII 1600 rez. 31 X 1605; kanonik wrocławski. Zm. po 1610.

Madaliński Jan – syn Sebastiana h. Larysa i Jadwigi Kobierzyckiej. Kanonik kruszewicki; proboszcz wyszanowski; kanonik poznański fundi Dalabuszki 16 III 1620; kanonik gnieźnieński fundi Obłaczkowo 18 IX 1620; kanclerz biskupa Gembickiego; delegat na sejm warszawski 1624, 1627; pełnomocnik i prokurator abp Jana Wężyka 12 V 1627; kanclerz abp Jana Wężyka; sekretarz królewski; Opat łędzki 1629; wiceprezydent w trybunale koronnym 1631; biskup teodozjański (sufragan gnieźnieński) 18 X 1640; zm. 1644.

⁴ J. Kurczewski, *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej* [w:] *Kościół Zamkowy czyli katedra wileńska*, Wilno 1916, t. III s. 88.

Marcjalis z Iwanowic – dr teologii od 7 I 1599 w; altaryzta i wikariusz katedralny 1 X 1599; penitencjarz w katedrze poznańskiej; profesor Akademi Lubrańskiego; kanonik fundi Kaźmierz. Zm. 1622.

Mateusz ze Zgierza – duchowny; notariusz kapitulny od 2 VIII 1623 do 1635; zm. po 1665.

Miaskowski Jan – syn Andrzeja h. Leliwa i Anny Piotrowskiej; kanonik poznański fundi Chwałkowo od 29 V 1616 r. Zm. 1621.

Miaskowski Kasper – syn Macieja h. Leliwa i Anny Trzeckiej. Kanonik poznański fundi Dokowo 8 III 1604; zm. 1620.

Mierzewski Andrzej – syn Eustachego h. Ostoja i Doroty Gnińskiej. Kanonik poznański fundi Kurnik 12 V 1614; zm. 1617.

Mieszkowski Piotr – syn Stanisława h. Odrowąż i Agnieszki Skulskiej. Kanonik poznański fundi Mosina 21 V 1621; archidiakon warszawski 25 III 1641r.; zm. 1649.

Mirucki Marcin – syn Wojciecha h. Rosa i Anny Raczyńskiej. Kanonik gnieźnieński 5 VII 1593; kanonik poznański fundi Śródka 27 VII 1593; proboszcz w Modrzu 1598; zm. 11 VI 1623.

Młodziejowski Bartłomiej – syn Wilibroda h. Korab i Doroty Ciemińskiej. Kanonik poznański fundi Drożdżyce 7 II 1590; zm. 1607 r.

Moręski Marcin – doktor teologii (Ingolstadt 2 IX 1609); kanonik poznański fundi Jankowo 6 IX 1610; proboszcz w Witkowie 1612; Proboszcz kolegiaty św. Marii Magdaleny w Poznaniu 1619-1625; wikariusz generalny poznański 25 VIII 1629–18 VI 1621; prowizor seminarium duchownego i egzaminator; konserwator kolegium jezuickiego; zm. 1 IV 1649 w Poznaniu.

Myszkowski Piotr Mirowa – syn Piotra h. Jastrzębiec i Katarzyny Droyczyńskiej. Kanonik poznański fundi Żegrze 2 IV 1608; fundi Mosina 21V 1629; archidiakon warszawski 25 III 1641; sufragan włocławski; zm. 1649.

Myślęcki Jan – proboszcz międzyrzecki; kanonik poznański fundi Lubraniec od 23.05.1605

Necz Stanisław – doktor filozofii i medycyny; proboszcz krobowski; w kapitule poznańskiej 2 II 1617 Archidiakon pszczewski; zm. 1632.

Nowodworski Bartłomiej – komandor Joannitów poznańskich; kanonikat od 15 VII 1624–1625; zm. 1625.

Piasecki Jakub – syn Jerzego h. Janina i Zofii Kossakowskiej. Kanonik fundi Oporowo 27 VI 1609; zm. po 1636 r.

Piasecki Paweł – syn Sebastiana h. Janina i Anny Gromadzkiej. Kanonik poznański fundi Rokietnica 12 XII 1605; Doktor Praw; Archidiakon lubelski; kanonik warszawski; proboszcz w Chrobczy; Sekretarz Królewski; Archidiakon warszawski 5 VII 1616; opat mogiński (1624–1649); biskup kamieniecki 1627–1640; biskup chełmski (1640–1644); biskup przemyski (1644–1649). Autor *Kroniki Polskiej*. zm. 1 VIII 1649.

Podoski Marcin Marek – syn Jana h. Baranek i Doroty Broskowskiej. Proboszcz w Rożanach; kanonik fundi Zegrze 23 XII 1572. Zm. 1600.

Pomorski Feliks – doktor praw; proboszcz kazimierski; kanonik fundi Kaźmierz 28 V 1570 r.; wikariusz generalny oficjał poznański, profesor Akademii Lubrańskiego; Archidiakon pszczewski 12 X 1679–1604; zm. 1604.

Powodowski Hieronim – syn Wawrzyńca h. Łodzia i Urszuli Kamieńskiej; ur. 1543; notariusz Kancelarii Królewskiej; kanonik poznański fundi Nagrodowice 6 VI 1565; fundi Dzieżgowo 9 X 1568; delegat na sejm warszawski 1578; delegat na trybunał koronny 1579; kanonik gnieźnieński fundi Trląg 16 V 1583; archidiakon kaliski; archiprezbiter kościoła NMP w Krakowie 1585; kanonik krakowski fundi Topolska 22 I 1588; prezydent trybunału koronnego 1592; zm. 23 VI 1613 w Krakowie.

Prądzewski Jakub – syn Jan h. Nowina i Doroty Tarnowskiej; siostrzeniec biskupa Jana Tarnowskiego. Kanonik fundi Winiary 4 VI 1598; kanonik gnieźnieński; kanonik łączycycki; kanonik łowicki. zm. 12 I 1600 r.⁵

Przeciszewski Adam – syn Mikołaja h. Grzymała i Anny Myszewskiej. Notariusz w Kancelarii Królewskiej; kanonik poznański fundi Nagrodowice 14 II 1569; fundi Dalabuszki 4 VIII 1604. Zm. 1617.

Przyborowski Marcin – syn Tomasza h. Junosza i Doroty Węgierskiej. Kanonik fundi Krzesiny 12 III 1582 r. zm. 1611.

Raciborski Anzelm – syn Marcina h. Rawicz i Ewy Tymińskiej; kanonik poznański fundi Rokietnica 22 XI 1616; kanclerz kapituły poznańskiej 16 XI 1630. Zm. 1654.

Raciborski Paweł – syn Marcina h. Rawicz i Ewy Tymińskiej, baron kanclerza; kanonik poznański fundi Rokietnica 16 XI 1630. Zm. po 1645.

Radecki Stanisław Marcin – syn Jana h. Dryja i Anny Wydierzewskiej. Kanonik kolegiaty św. Jerzego w Gnieźnie; kanonik poznański fundi Tarnowo 28 VIII 1595. Zm. 1630.

Radziwiłł Zygmunt Karol – komandor Joannitów poznańskich; kanonikat od 10 III 1625 do 1642; zm. 1642.

---

⁵ Starowolski, s. 461.

Rogaczewski Adam – syn Jana h. Sulima i Doroty Czackiej; doktor praw; Archidiacon łączycki; kanonik kujawski; kanonik kapituły poznańskiej fundi Sławie 12 XI 1605; kanonik gnieźnieński fundi Kobile 10 I 1619; Archidiacon włocławski 1620; kanclerz arcybiskupa Gembickiego; zm. 1622.

Romiszewski Jan – syn Mikołaja h. Jelita i Barbary Sarnowskiej; kanonik poznański fundi Gałowo 16 VI 1631; scholastyk krakowski 1637; zm. po 1637.

Romiszewski Stanisław – syn Adama h. Jelita i Barbary Przerębskiej; kanonik gnieźnieński fundi Czerniewo 20 XII 1584; podskarbi abp Karnkowskiego; wice-marszałek trybunału koronnego 1589, 1590, 1593; kanclerz kapituły poznańskiej 5 VII 1595 do 1600 r.; Opat w Paradyżu. zm. po 1609 r.

Rudnicki Szymon – syn Stanisława h. Lis i Anny Parzynczewskiej; ur. 1552; koadiutor kustosa gnieźnieńskiego 28 VIII 1577; kustosz gnieźnieński 1582; marszałek trybunału koronnego 1585; archidiacon uniejowski; kanonik krakowski fundi Rosiejowska 14 VII 1595; notariusz kancelarii koronnej 1598; sekretarz koronny 1599; scholastyk łączycki; kanonik krakowski; sekretarz królewski; prepozyt kapituły poznańskiej od 30 X 1600 do 25 IV 1605; kanonik warmiński 4 VIII 1604; 12 I 1605 biskup warmiński; zm. 4 VII 1621⁶.

Rusiecki Piotr – syn Macieja h. Brog i Anny Rusieckiej h. Abdank. Kanonik poznański fundi Gałowo 26 I 1587; scholastyk poznański 1 VII 1596; proboszcz krobski; zm. 5 I 1610.

Rybski Adam – syn Jana h. Abdank i Barbary Nieborowskiej. Proboszcz w Kozłowie Biskupim, Głuszynie, Szamarzewie; kanonik fundi Winiary 25 IV 1585; fundi Glinka 13 V 1591; prokurator generalny kapituły poznańskiej 1595–1600; skarbnik kapituły. zm. 30 III 1615.

Rychlicki Andrzej – doktor teologii i dekretów; Sekretarz królewski; kanclerz kurii biskupiej w Poznaniu, proboszcz w Łaskarzewie; kanonik warszawski 1601; kanclerz kolegiaty warszawskiej 1603; archidiacon pszczewski 2 IV 1604; archidiacon poznański 30 VIII 1604; protonotariusz apostolski 1605; biskup enneński prekanonizowany 7 II 1607; zm. 4 XII 1616.

Siecieński Stanisław – syn Andrzeja h. Rogala i Agnieszki Gorzechowskiej. Kanonik krakowski; sekretarz królewski; prepozyt kapituły poznańskiej od 25 IV 1605 do 7 XII 1609; biskup przemyski.

Skiedziński Jan – syn Stanisława h. Kietlicz i Anny Porębskiej; kanonik poznański fundi Mosina 13 V 1613; fundi Żegrze 12 VIII 1619; zm. 1631.

⁶ PSB Halina Kowalska s. 649–655.

Skoroszewski Stanisław – syn Wojciecha h. Habdank i Zofii Koszuckiej; kanonik fundi Godziemba 9 V 1597; zm. 1603.

Sławiński Michał – syn Macieja h. Nałęcz; od 1552 notariusz konsystorski; proboszcz w Jeżewie (1553), Otorowie (1560–1578), Ryczywole (1567–1570), Modrzu (1573–1605), Skórzewie (od 1570), dziekan kolegiaty średzkiej; kanonik kolegiaty N.M.P w Poznaniu; kanonik poznański fundi Winiary 11 III 1570; 12 I 1585 kanonik fundi Giecz; od 3 IX 1579–1597 wiakriusz generalny i oficjał poznański, surogator administratora *sede vacante* w 1601 r.; zm. 12 III 1604.

Sławiński Stanisław – syn Jana h. Nałęcz i Anny Osieckiej; ur. 1593, kanonik łączycki; kanonik poznański fundi Krzesiny 11 VI 1621; kanonik gnieźnieński fundi Kołaty 5 VII 1623; marszałek trybunału koronnego 1632; poseł na sejm z kapituły gnieźnieńskiej w latach 1634, 1636, 1642, 1645, 1648, 1649, 1650, 1653; kanonik gnieźnieński fundi Woźniki; kanclerz gnieźnieński 12 VI 1636; archidiakon łączycki; kanonik krakowski fundi Topolska 11 II 1650; zm. 12 XI 1661 w Gnieźnie.

Słupski Wojciech – syn Stefana h. Topór i Elżbiety Pałędzkiej. Kanonik poznański fundi Dokowo 12 VI 1593; zm. po 1604.

Sokołowski Aleksander – syn Jarosława h. Pomian i Elżbiety Grochowickiej. Jezuita rez.; sekretarz królewski; kanonik poznański fundi Kaźmierz 15 XII 1631; kanonik gnieźnieński fundi Leśniewo 23 III 1634; biskup kijowski 15 VII 1636; delegat sejmu do wyznaczenia granic między województwem kijowskim i czernichowski 1638; administrator opactwa trzemeszeńskiego 30 IV 1644; zm. 7 V 1645.

Solikowski Wojciech – syn Stanisława h. Bończa i Jadwigi Pruskowskiej; kanonik poznański fundi Oporowo 20 X 1603; zm. po 1609.

Stanisław z Krzywina – penitencjarz katedralny; notariusz kapituły 1592–1619, wikariusz katedry poznańskiej.

Staręcki Mateusz – syn Jana h. Lis i Zofii Pstrokońskiej. Kanonik poznański fundi Dupino 8 VIII 1601; zm. po 1618.

Strzałkowski Świętosław – syn Macieja h. Śreniawa i Agnieszki Paruszewskiej; ur. 1583, kanonik poznański fundi Jankowo 27 VI 1611; kanclerz kapituły poznańskiej 7 II 1619; archidiakon śremski 5 VIII 1619; archidiakon poznański 13 VI 1626; kanonik gnieźnieński fundi Sobiekursko 31 XII 1626; prokurator i pełnomocnik arcybiskupa Jana Wężyka; zm. 11 IX 1646 w Gnieźnie.

Sułkowski Jerzy – syn Stanisława h. Ogończyk i Katarzyny Skibickiej. Kanonik wrocławski; kanonik poznański fundi Oporowo 17 VIII 1588 r.; zm. 1603.

Swinarski Andrzej – syn Adama h. Poraj i Barbary Herstopskiej; protonotariusz apostolski; kanonik poznański fundi Łęki 5 V 1631; archidiakon dobrzyński; kanonik płocki; proboszcz w Granowie, proboszcz w Ostrorogu; sekretarz królewski; wikariusz generalny i oficjał poznański 1651–1669; kanclerz kapituły poznańskiej 3 VI 1654; kantor kapituły poznańskiej 7 X 1659; dziekan poznański 8 IV 1660; zm. 8/9 XII 1660.

Szołdrski Andrzej – syn Stanisława h. Łódzia i Małgorzaty Manieckiej ur. 1583, sekretarz królewski; kanclerz królewicza Władysława IV; proboszcz czępiński; kanonik poznański fundi Drożyce 7 V 1607; kanonik gnieźnieński fundi Obłaczkowo 17 X 1613; kanonik krakowski fundi Chmielnik 3 II 1617; prepozyt gnieźnieński 11 X 1618; prepozyt kruszwicki; prepozyt kapituły poznańskiej 24 III 1625; kantor kapituły krakowskiej; dziekan kapituły łowickiej; scholastyk kapituły łączycyckiej; prezydent trybunału koronnego 1629, 1630; dziekan łowicki 1632; kanclerz bp krakowskiego Jana Alberta; biskup kijowski 1634; biskup przemyski 1635; biskup poznański 25 IX 1636; zm. 1 IV 1650.

Szołdrski Władysław – syn Stanisława h. Łódzia i Małgorzaty Manieckiej, brat biskupa; kanonik poznański fundi Mosina 9 XI 1626; zm. 1629.

Trestkowski Jan – notariusz publiczny; sekretarz synodalny poznański; kanonik kościoła N.M.P. w Poznaniu; proboszcz w Babimoście; altarysta katedralny 1614–1617; notariusz kapituły 1620–1623.

Tytlewski Maciej – opat komendatoryjny w Klasztorze oo. benedyktynów w Lubiniu w latach 1630–1640.

Ubysz Andrzej – syn Krzysztofa h. Cholewa i Zofii Sękowskiej; kanonik poznański fundi Popowo 29 III 1604; zm. 1638.

Urbański Bartłomiej – syn Piotra h. Rosa i Anny Zdzichowskiej; kanonik poznański fundi Wyskoć 17 IX 1624; zm. 1648.

Walewski Stanisław – syn Hieronima h. Roch i Agnieszki Widawy; kanonik poznański fundi Dalabuszki 12 V 1625; zm. 1630.

Wężyk Jakub – syn Hieronima h. Wężyk i Doroty Zalewskiej; archidiakon warszawski 17 IX 1614 rez. 5 VII 1616; sekretarz królewski; opat komendatoryjny w Klasztorze w Mogile; prepozyt sandomierski; kanonik krakowski; biskup przemyski; biskup poznański 1 VII 1624; 22 III 1627; arcybiskup gnieźnieński; *interrex* 30 IV 1632–6 II 1633; zmarł 27 V 1638.

Wielewicki Adrian – syn Wojciecha h. Topór i Anny Wierzbięta-Doruchowskiej; kanonik poznański fundi Łęka 7 V 1618.

Wituski Hieronim – syn Jana h. Gozdawa i Zofii Gosławskiej; kanonik poznański fundi Krzesiny 12 XII 1611; zm. 1621.

Wojanowski Feliks – komandor Joannitów poznańskich; kanonikat od 9 IV 1601–1624; zm. 1624.

Wolski Mikołaj – komandor Joannitów poznańskich; kanonikat od 9 X 1589–1601; zm. 1601.

Wolski-Dunin Stanisław – syn Krzysztofa h. Łabędź i Katarzyny Naskawskiej; kanonik gnieźnieński fundi Żydówko 13 III 1577; kanonik włocławski; kanonik poznański fundi Kurnik 1583 rez. 4 VII 1601; dziekan płocki; dziekan pułtuski; zm. 1602 w Płocku.

Wołowicz Eustachy – syn Iwana h. Bogoria; ur. 1572. Kanonik wileński 1592; kantor 1597; prepozyt trocki; referendarz duchowny 1600; podkanclerzy litewski 1615; biskup wileński 1616; zm. 19 I 1630.

Wydzierzewski Łukasz – syn Jana h. Nowina i Elżbiety Chrzypskiej; kanonik poznański fundi Dalabuszki 6 VII 1583; kustosz poznański od 5 VII 1596. Zm. 1612.

Wydzierzewski Stanisław – syn Wojciecha h. Nowina i Katarzyny Modrzewskiej, bratanek Łukasza. W kapitule poznańskiej koadiutor kustosza od 5 VII 1610; po śmierci stryja kustosz kapituły od 1612; zm. 1658.

Wysocki Gabriel – syn Michała h. Odrowąż i Barbary Popowskiej; kanonik poznański fundi św. Marcina 23 VII 1577; kanonik gnieźnieński fundi Wiewiórowska alias Okoniewska 4 III 1588; podskarbi kapituły gnieźnieńskiej 1590; kanonik włocławski; zm. 1613 w Gnieźnie.

Wysocki Wojciech – syn Michała h. Odrowąż i Barbary Popowskiej; kanonik poznański fundi Winiary 8 VIII 1600; koadiutor kanonika gnieźnieńskiego fundi Wiewiórowska alias Okoniewska 29 XI 1601; kanonik gnieźnieński 1613; prefekt biblioteki kapitulnej w Gnieźnie 1618; zm. 1643

Zadorski Jerzy – syn Wojciecha h. Bawola Głowa i Doroty Siarkowieckiej. Kanonik poznański fundi Popowo 4 V 1572; proboszcz w Brodach 1580; egzaminator diecezjalny; zm. 9 II 1614.

Zadzik Jakub – syn Jana h. Korab i Jadwigi Bors; ur. 1582, kanonik gnieźnieński fundi Woźniki 18 I 1607; kanonik krakowski 1608; kustosz warszawki 1611; prepozyt kapituły włocławskiej 1612; Sekretarz Wielki Koronny; notariusz kancelarii większej; sekretarz królewski; prepozyt kapituły krakowskiej 20 VI 1614; dziekan poznański 29 VI 1619; proboszcz płocki; prepozyt włocławski; kustosz warszawski;

scholastyk łączycycki; biskup chełmiński 1624; Kanclerz Wielki Koronny 1627; biskup karkowski 25 III 1635; zm. 17 III 1642.

Zaliwski Kasper – syn Floriana h. Junosza i Zofii Gniewoszówny; kanonik poznański fundi Chwałkowo 5 XI 1621; kanonik wileński 16 VII 1626; wizytator plebani Goniądz w biskupstwie wileńskim 3 X 1629; poseł kapituły na sejm elekcyjny 20 VIII 1632; archidiakon wileński 2 III 1634; zm. 20 VIII 1645.

Zdziarowski Jakub – syn Hipolita h. Stoicz i Doroty Zakrzewskiej; kanonik poznański fundi Rogoźno 15 XI 1590; zm. 1616.

Zerzyński Hieronim – syn Mikołaja h. Kościesza i Katarzyny Rybińskiej. Kanonik poznański fundi Kórnik 17 VII 1617; zm. 1625.

Ziemecki Mikołaj – syn Jana h. Nieczuja i Anny Racięskiej; kanonik poznański fundi Lubraniec 4 VIII 1603; proboszcz w Domiechowie; kanonik poznański fundi Rokietnica 2 IV 1605; archidiakon pszczewski 12 XII 1605 do 18 IV 1609; 1608/1609 wikariusz generalny i oficjał poznański, scholastyk poznański 21 II 1609; zm. 18 III 1614

Zorzewski Andrzej – syn Jana h. Zaręba i Zofii Turskiej; kanonik poznański fundi Drożdzyce 24 XI 1621; zm. 1636.

Żernicki Adrian – syn Łukasza h. Śreniawa i Anny Bieganowskiej; kanonik gnieźnieński; kanonik poznański fundi Łęki 1 III 1585; kanonik gnieźnieński fundi Kobile 24 XI 1588; proboszcz pobiedziski; generalny prokurator kapituły gnieźnieńskiej; oficjał gnieźnieński; delegat na sejmik średzki 1611; kantor kapituły poznańskiej 30 VI 1614; zm. 1618 w Gnieźnie.

Żukowski Stanisław – syn Bartłomieja h. Prus i Anny Kruszyńskiej; proboszcz w Modrzu; kanonik poznański fundi Dupino 15 II 1618; wikariusz generalny poznański od 19 VI 1627 do 30 XII 1627; zm. 24 IX 1636 w Kurii Rzymskiej.

Aneks V

Tabela pełnomocników prepozytów poznański, którzy reprezentowali prałatów przy instalacji.

Data instalacji	Prepozyt	Pełnomocnik (plenipotent)
15 III 1585	Stanisław Gomoliński ¹	Marcin z Ponieca, proboszcz parafii św. Marcina w Poznaniu
30 X 1600	Szymon Rudnicki ²	Jan Dziekciński, kanonik poznański, dr teologii.
25 IV 1605	Stanisław Sieciński ³	Piotr Osiecki
7 XII 1609	Hieronim Cielecki ⁴	Kacper Hap, kanonik poznański, dr teologii.
24 III 1625	Andrzej Szoldrski ⁵	Stanisław Żukowski, kanonik poznański, oficjał generalny poznański.
8 VI 1635	Zygmunt Cielecki ⁶	Jan Stanisław Bruczkowski, scholastyk kapituły poznańskiej.
2 XII 1652	Wojciech Gorayski ⁷	Mikołaj Oborski, kantor kapituły poznańskiej
19 X 1657	Andrzej Olszowski ⁸	Mikołaj Dunin, kanonik poznański
27 IV 1671	Hieronim Wierzbowski ⁹	Mikołaj Zalasowski, kanonik poznański, dr praw

¹ AAP CP 82 s. 244v; zob. *Receptiones*, s. 61.

² AAP CP 82 s. 295v, zob. *Receptiones*, s. 71.

³ AAP CP 83 s. 13v, zob. *Receptiones*, s. 76.

⁴ AAP CP 83 s. 27, zob. *Receptiones*, s. 79.

⁵ AAP CP 83 s. 67, zob. *Receptiones*, s. 90.

⁶ AAP CP 83 s. 102, zob. *Receptiones*, s. 95.

⁷ W księdze instalacji AAP CP 83 nie umieszczono wpisów z lat 1648-1663, możliwe jest zatem ustalenie wyboru prepozyta na podstawie akt posiedzeń kapituły CP 53 s. 439, zob. *Receptiones*, s. 102.

⁸ Podobnie jak w przypadku Gorayskiego, w księdze instalacji nie znalazł się zapis o wyborze Olszowskiego, informację przekazują akta posiedzeń AAP CP 54 s. 59, zob. *Receptiones*, s. 105.

⁹ AAP CP 83, s. 161, zob. *Receptiones*, s. 114.

Aneks VI

Zebrania generalne poznańskiej kapituły katedralnej w latach 1600–1701.

		Kapituła generalna św. Piotra i Pawła			Kapituła generalna św. Marcina			
Rok	Data	Pra- łaci	Kano- nicy	Ra- zem	Data	Pra- łaci	Kano- nicy	Ra- zem
1600	28 VI środa	6	18	24	Przełożona na 2 IV 1601 (peste)	–	–	–
1601	28 VI czwartek	3	16	19	10 XI sobota	5	18	23
1602	28 VI piątek	4	17	21	28 XI	5	19	24
1603	28 VI sobota	5	17	22	10 XI poniedziałek	4	16	20
1604	28 VI	3	14	17	12 XI rozpo- częła się na granicy między Główną a Zawadami, z powodu epidemii przełożona na poniedziałek po pierwszej niedzieli wiel- kiego postu.	3	11	14

1605	28 VI wtorek	3	16	19	10 XI czwartek	2	19	21
1606	28 VI środa	4	13	17	10 XI piątek	2	10	12
1607	28 VI czwartek	5	14	19	10 XI sobota Kościół komandorii św. Jana	3	14	17
1608	28 VI sobota	3	17	20	10 XI poniedziałek	6	15	21
1609	30 VI poniedziałek	5	15	20	10 XI wtorek	6	17	23
1610	28 VI poniedziałek	4	14	18	10 XI środa	4	19	23
1611	28 VI wtorek	5	16	21	10 XI czwartek	5	13	18
1612	28 VI czwartek	4	20	24	10 XI sobota	5	19	24
1613	28 VI piątek	5	17	22	12 XI wtorek	6	13	19
1614	Nieczytelne				10 XI poniedziałek	7	15	22
1619	28 VI	5	12	17	12 XI	6	18	24
1620	30 VI wtorek	5	13	18	10 XI	Zapisani nieobecni: prepozyt, dziekan, archidiakon warszawski, Ubisz, Kozielski, Wituski, Raciborski, Gwiazdowski		
1621	28 VI poniedziałek	7	17	24	10 XI środa	6	17	23
1622	28 VI wtorek	6	17	23	10 XI czwartek	2	5	7
1623	28 VI środa	5	13	18	13 XI poniedziałek	6	12	18
1624	28 VI piątek	3	14	17	12 XI wtorek	3	13	16
1625	30 VI poniedziałek Rogalinko	8	15	23	10 XI poniedziałek Puszczykowo	7	19	26
1626	30 VI wtorek	6	16	22	10 XI wtorek	6	13	19
1627	28 VI poniedziałek	6	16	22	12 XI piątek	7	14	21
1628	30 VI piątek	5	18	23	13 XI poniedziałek	7	16	24
1629	30 VI sobota	5	18	23	12 XI poniedziałek	3	10	13
1630	1 VII poniedziałek	5	13	18	12 XI wtorek	7	13	20

1631	30 VI	8	14	22	12 XI	6	15	21
1632	30 VI	7	16	23	12 XI piątek	6	17	23
1633	30 VI	7	16	23	(?) XI	6	17	23
1634	30 VI	6	17	23	(?) XI	4	12	16
1635	30 VI sobota	8	13	21	(?) XI	7	15	22
1636	30 VI	7	15	22	(?) XI	6	16	22
1637	(?) VI	6	16	22	(?) XI	6	13	19
1638	30 VI środa	6	15	21	(?) XI	6	15	21
1639	30 VI	6	19	25	12 XI sobota	4	12	16
1640	30 VI sobota	3 (+1) ¹	17 (+1)	22	12 XI poniedziałek	5	17	22
1641	1 VII	5	16	21	(?) XI	6	14	20
1642	(?) VI	7	15	22	12 XI środa	4	22	26
1643	30 VI wtorek	2	16	18	12 XI czwartek	3	13	16
1644	30 VI	7	14	21	12 XI sobota	7	16	23
1645	30 VI	7	16	23	13 XI	4	15	19
1646	30 VI sobota	5	16	21	12 XI poniedziałek	2	15	17
1647	1 VII	6	21	27	12 XI	6	16	22
1648	30 VI wtorek	7	16	23	12 XI	4	10	14
1649	30 VI Środa	8	19	27	12 XI	4	10	14
1650	30 VI	7	19	26	12 XI	4	13	17
1651	30 VI	8	23	31	13 XI poniedziałek	6	18	24
1652	1 VII	6 (+1) ²	22 (+2)	31	12 XI	6	19	25
1653	30 VI	7	19	26	12 XI	3	16	19
1654	30 VI	6	18	24	(?) XI	6	10	16
1655	30 VI	6	20	26	12 XI Grodzisko	1	5	6
1656	2 VII Warszawa	2	3	5	-	-	-	-
1657	30 VI Dolsk	2	8	10	12 XI	7	17	24

1658	1 VII	4	19	23	12 XI	5	13	18
1659	30 VI	5	15	20	12 XI	5	15	20
1660	30 VI	5	18	23	12 XI	3	16	19
1661	30 VI	2	13	15	(?) XI	4	13	17
1662	(?) VI	7	17	24	10 XI Buk (pestis)	1	6	7
1663	(?) VI	5	21	26	(?) XI	6	16	22
1664	(?) VI	5	18	23	12 XI	5	12	17
1665	(?) VI	5	16	21	12 XI	6	14	20
1666	(?) VI	7	14	21	(?) XI	6	13	19
1667	(?) VI	8	13	21	(?) XI	7	10	17
1668	(?) VI	6	16	22	(?) XI	5	16	21
1669	(?) VI	6	13	19	(?) XI	6	14	20
1670	(?) VI	6	11	16	(?) XI	6	17	23
1671	(?) VI	6	15	21	(?) XI	5	15	20
1672	(?) VI	8	14	22	(?) XI	6	16	22
1673	(?) VI	6	16	22	(?) XI	7	15	22
1674	(?) VI	7	15	22	(?) XI	3	11	14
1675	(?) VI	5	14	19	(?) XI	6	18	24
1676	(?) VI	6	17	23	(?) XI	6	15	21
1677	(?) VI	8	16	24	(?) XI	4	14	18
1678	(?) VI	8	12	20	(?) XI	7	15	22
1679	(?) VI	5	15	20	(?) XI	4	13	17
1680	(?) VI	6	15	21	(?) XI	5	15	20
1681	(?) VI	6	16	22	(?) XI	6	13	19
1682	(?)	8	17	25	(?) XI	3	15	18
1683	(?) VI	8	16	24	(?) XI	2	16	18
1684	Nieczytelne				(?) XI	2	18	20
1685	(?) VI	7	17	24	(?) XI	5	19	24

1686	(?) VI	8	16	24	(?) XI	4	15	19
1687	30 VI	8	18	26	(?) XI	4	17	21
1688	30 VI środa	4	19	23	12 XI	3	16	19
1689	30 VI	8	16	24	(?) XI	6	15	21
1690	30 VI piątek	6	15	21	13 XI poniedziałek	6	13	19
1691	30 VI sobota	5	15	20	12 XI	4	11	15
1692	(?) VI	5	18	23	12 XI środa	3	12	15
1693	30 VI	4	14	18	12 XI	5	15	20
1694	30 VI środa	6	16	22	12 XI	3	11	13
1695	30 VI czwartek	6	13	19	12 XI	5	8	13
1696	30 VI	6	14	20	12 XI	4	12	16
1697	1 VII	5	12	17	12 XI	4	10	14
1698	30 VI	6	16	22	12 XI	4	10	14
1699	(?) VI	4	12	16	12 XI	5	9	14
1700	30 VI	7	12	19	12 XI	7	6	13
1701	30 VI	6	11	17	12 XI	8	7	15

Opracowano na podstawie CP 48 – CP 56.

– oznacza, że zebranie nie odbyło się.

¹ Archidiakon poznański Świętosław Strzałkowski i kanonik Andrzej Radzewski pojawili się dopiero trzeciego dnia kapituły zob. AAP CP 50, s. 380.

² W drugim dniu kapituły generalnej przybyli: archidiakon śremski Jerzy Gowarzewski oraz kanonicy Stefan i Filip Duninowie zob. AAP CP 53, s. 393.

Bibliografia

I. Źródła rękopiśmienne

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

DK 1 – 325 Dokumenty pergaminowe Kapituły Katedralnej z lat 1235–1645.

CP 1 – Liber privilegiorum A (1234–1509).

CP 3 – Liber privilegiorum C (1466–1561).

CP 4 – Liber privilegiorum D (1532–1628).

CP 5 – Liber privilegiorum E (1218–1728).

CP 11 – Liber privilegiorum capituli cathedralis et ecclesiarum civitatis Posnaniensis (1299–1629).

CP 15 – Liber beneficiorum diocesis Posnaniensis 1510.

CP 22 – Regestrum munimentorum in causa capitularibus (1517–1747).

CP 23 – Summarium inscriptionum obligatarium capitula cathedralis Posnaniensis serviens ex Consistorii Posnaniensis ac aliis castris atque actis civilibus Posnaniensibus A.D. 1721 (XVI–XVIII w.).

CP 24 – Summarium iscriptionum obligatorum capitulo cathedral Posnaniensis (XV–XVIII w.).

CP 26 – Granites aliaeque transactiones bonorum Majoris Poloniae ex varii regestris Cancelariae Posnaniensis (1393–1609).

CP 48 – Acta Capituli Posnaniensis XXI (1592–1601).

CP 49 – Acta Capituli Posnaniensis XXII (1602–1615).

CP 50 – Acta Capituli Posnaniensis XXIII (1619–1624).

- CP 51 – Acta Capituli Posnaniensis XXIV (1624–1634).
- CP 52 – Acta Capituli Posnaniensis XXV (1634–1646).
- CP 53 – Acta Capituli Posnaniensis XXVI (1647–1654).
- CP 54 – Acta Capituli Posnaniensis XXVII (1654–1664).
- CP 55 – Acta Capituli Posnaniensis XXVIII (1664–1684).
- CP 56 – Acta Capituli Posnaniensis XXIX (1684–1702).
- CP 57 – Acta Capituli Posnaniensis XXX (1702–1720).
- CP 68 – Acta Capituli Posnaniensis Protocolon (1619–1624).
- CP 82 – Liber Installationes I (1532–1601).
- CP 83 – Liber Installationes II (1601–1696).
- CP 85 – Testamenta I (1547–1696).
- CP 89 – Praebenda fundi Kazmierz canonicorum cathedralium earumque calculi (1557–1649).
- CP 90 – Statuta Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis (1298–1774).
- AE. XVI – Jan Tarnowski. Akta działalności biskupiej (1598–1600).
- AE XVII – Jakub Brzeźnicki. Akta działalności administratora diecezji *sede vacante*, sufragana i archidiacona.(1600-1601).
- AE XVI, XVIII. XIX – Wawrzyniec Goślicki. Akta działalności biskupiej (1601–1607).
- AE XIX, XX, XVII, XXIII, XXIV – Andrzej Opaliński. Akta działalność: biskupiej (1607–1619).
- AE XIX, XXI – Kasper Hap. Akta działalności administratora diecezji *absente episcopo* (1610-1612).
- AE XXV – Jan Trach Gniński. Akta działalności administratora diecezji *absente episcopo* i *sade vacante* (1619–1621, 1624).
- AE XXVI – Jan Wężyk. Akta działalności biskupiej (1624–1627).
- AE XXVII – Maciej Łubieński. Akta działalności biskupiej (1627–1631).
- AE XXVIII – Adam Nowodworski, Akta działalności biskupiej (1631–1634)
- AE XXVIII – Henryk Firlej z Dąbrowicy. Akta działalności biskupiej (1635).
- AE XXIX – Zygmunt Cielecki. Akta działalności prepozyta katedralnego, administratora diecezji *sede vacante* (1636).
- AE XXX, XXXII, XXXIII, XXXIV – Andrzej Szoldrski. Akta działalności biskupiej (1636–1650).
- AE XXXI – Jan Branecki. Akta działalności archidiacona pszczewskiego, administratora diecezji *absente episcopo* (1639–1641).
- AE XXXIa. – Jan Branecki Brulionowa księga wpisu administratora diecezji *absente episcopo* (1640).
- AE XXXV – Zygmunt Cielecki. Akta działalności prepozyta katedralnego, administratora diecezji *sede vacante* (1650).

- AE XXXVI, XXXVII – Kazimierz Florian Czartoryski. Akta działalności biskupiej (1650–1655).
- AE XXXVIII, XXXIX, XXXIXa. – Wojciech Tolibowski. Akta działalności biskupiej (1656–1663).
- AC 137 – Acta Curiae Episcopalis et Consistorii – Andreae de Bnin Opaleński Episcopi Posn. resp. Cancellarii Curiae Gasparis Hap archidiaconi Sremensis resp. eius iudicis delegati Martini Moreski.
- AC 138 – Acta Curiae Episcopalis et Consistorii Posnaniensis.
- AC 139 – Acta Curiae Episcopalis – cancellarii, vicarii in spir. auditor. Gen. Jacobi Wierzbęta Doruchowski.
- AV 01 – Acta Visitationes epi. Johannes Tarnowski et Laurentii Goślicki (1598–1603).
- AV 03 – Acta Visitationes archidiaconatus Pszczewnesis subdelegatus Marthialii de Iwanowice.
- AV 04 – Acta Visitationes archidiaconatus Sremensis Gasparii Hap.
- AV 05 – Acta Visitationes epi. Andrea de Bnin Opalinski.
- AV 06 – Acta Visitationes epi. Andrea de Bnin Opalinski.
- AV 07 – Acta Visitationes archidiaconatus Pszczewensis et Sremensis Swentoslaus Starzalkowski.
- AV 08 – Acta Visitationes epi Mathia Lubienski.
- AV 09 – Acta Visitationes archidiaconatus Posnaniensis Swentoslaus Starzalkowski.
- AV 10 – Acta Visitationes archidiaconatus Pszczewensis Johanes Branecki.
- AV 11 – Acta Visitationes epi Albertii Tolibowski.
- AV 12 – Acta Visitationes epi Albertii Tolibowski .
- AV 13 – Acta Visitationes decanatus stensewensis.
- AV 14 – Acta Visitationes decanatus czarnkowiensis Albertii Dobrzelewski.
- AV 15 – Acta Visitationes archidiaconatus Posnaniensis Albertii Dobrzelewski.
- AV 16 – Acta Visitationes archidiaconatus Sremensis Johanes Wolski.
- AV 17 – Acta Visitationes archidiaconatus Sremensis Ignatii Gninski.
- AV 18 – Acta Visitationes archidiaconatus Posnaniensis Noclaii Zalasowski.
- ASO (Acta Sacrorum Ordinationum) Akta czynności sakralnych.
- ASO 1 (1588–1598) Akta czynności sakralnych Jakuba Brzeźnickiego, biskupa sufragana poznańskiego.
- ASO 2 (1598–1619) Akta czynności sakralnych Jana Tarnowskiego, biskupa poznańskiego oraz Piotra Tylickiego, biskupa chełmińskiego i Pawła Wołuckiego, biskupa kamienieckiego, Wawrzyńca Goślickiego – biskupa poznańskiego, Andrzeja Opalińskiego – biskupa poznańskiego, Jana Andrzeja Próchnickiego – arcybiskupa lwowskiego, Kaspara Hapa – biskupa sufragana poznańskiego, Stanisława Siecińskiego – biskupa przemyskiego. Czynności sakralne biskupów obcych diecezji – *ex admissione ordinarii loci*.
- ASO 3 (1607–1616) Akta czynności sakralnych Andrzeja Rychlickiego, biskupa sufragana poznańskiego.

ASO 4 (1620–1650) Akta czynności sakralnych Jana Tracha Gnińskiego – biskupa sufragana poznańskiego, Jana z Zalesia Baykowskiego – biskupa sufragana poznańskiego.

ASO 5 (1656–1661) Akta czynności sakralnych Wojciecha Tolibowskiego, biskupa poznańskiego.

ASO 6 (1682–1712) Akta czynności sakralnych Hieronima Wierzbowskiego, biskupa sufragana poznańskiego.

SOP 130 – Spuścizna ks. prof. Józefa Nowackiego.

Archivum Secretum Vaticanum

Archivum Arcis

Armara (I–XVIII) n. 1724, n. 2953, n. 5203, n. 5204, 6715.

Archivum Consistoriale

Processus Consistorialis Vol. 10, 11, 11 A, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 26, 24, 46.

Archivio Segreteria di Stato

Vesovi e Praelati Vol. 19, 20, 21, 78, 80, 81, 84, 87, 91, 92.

Lettere Principi Vol. 1, 26, 27, 31, 33a, 35, 41, 44.

Congregazioni Romnae

Relationes Diocesium 1140

Sacra Romana Rota

Informationes Vol. 5,8, 14, 21, 22, 24

Positiones Vol. 199-210, 214.

Iura diversa Vol. 162, 165, 167, 169, 170.

Archiwum Klasztoru Ojców Benedyktynów w Lubiniu

Accesio Novissima – kronika klasztoru XVII – XVIII w.

Archiwum Główne Akt Dawnych

MK vol. 138, 143, 150, 151, 160, 167.

II. Źródła drukowane

Acta capitulorum nec non iudicorum ecclesiasticorum selecta, ed. B. Ulanowski, vol. 1: *Acta Capitulorum Gnesensis, Posnaniensis et Vladislaviensis (1408–1530)*. Kraków 1894. Monumenta medii aevii historica res gestas Poloniae illustrata, t. 13.

Acta capitulorum nec non iudicorum ecclesiasticorum selecta, ed. B. Ulanowski, vol. 2: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum diocesum Gnesensis et Posnaniensis (1403–1530)*. Kraków 1902. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrata, t. 16.

Akta kapituł z wieku XVI wybrane, wyd. B. Ulanowski, t. 1.: *Akta kapituły poznańskiej i wrocławskiej (1519–1578)*. Karków 1908. Acta historica res gestas Poloniae illustrata ab Anno 1508 usque Anno 1795. T. 13.

Akta sejmikowe województw poznańskiego i kalskiego 1572-1632 red. W. Dworzaczek, Poznań 1962.

Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696-1732 red. M. Zwierzykowski, Poznań 2008.

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis t. 3: Ab anno 1551 ad annum 1606, red. A. Chmiel. Kraków 1904.

Causae Poloniae coram Sacra Romana Rota XV-XVII sec. red. Ch. Bukowska-Gorgoni, Roma 1995.

Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne wyd. J. Sawicki, t. 7: *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*, Poznań 1952.

Dwa diariusze sejmów warszawskich w roku 1674 odprawionych: I 'Convocationis' od 15 stycznia do 22 lutego; drugi 'Electionis' od 22 kwietnia do 9 czerwca, ed. Monumenta comitiorum Regni Poloniae saeculi, vol. XVII, Kraków 1881.

Inwentarz dóbr i dochodów biskupów poznańskich z roku 1564, wyd. E. Długopolski, Kraków 1939.

Katalog biskupów poznańskich opr. J. Wiesiołowski, Poznań 2004.

Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski obejmujący dokumenty tak drukowane, jak dotąd nie ogłaszana sięgające roku 1400, t. 1–4, wyd. PTPN, Poznań 1881; t. 5: *Dokumenty z lat 1400–1444*, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908.

Kronika Pawła Piaseckiego biskupa przemyskiego – przekład polski wedle dawnego rękopismu red. J. Bartoszewicz, Kraków 1870.

Kronika Bernardynów poznańskich opr. S.B. Tomczak, J. Wiesiołowski, Poznań 2002.

Kronika Jezuitów poznańskich opr. L. Grzebień, J. Wiesiołowski, Poznań 2004.

Księga egzaminów do święceń w diecezji gnieźnieńskiej z lat 1563–1603. Opr. Z. Pietrzyk, Bibliotheca Jagiellonica Fontes et Studia t. XVI, Kraków 2008.

Liber beneficiorum dioecesis Posnaniensis anni 1510, ed. J. Nowacki. Poznań 1950.

Liber beneficiorum et benefactorum Universitatis Jagiellonicae in s. XV-XVIII red. Michalewicz J.M., Kraków 1978.

Lustracje i opisy miasta Poznania z XVI-XVIII wieku ed. M. Mika, Poznań 1960.

- Antonii Onuphrii de Okęcie Okęcki episcopi Posnaniensis et Varsaviensis supremi Regni cancelarii ecclesiae cathedralis Posnaniensis Visitato die 15 Junii anno 1781 coepta iam vero die 18 Septembris 1784 finita*, wyd. Wydziału Teologicznego PTPN, Poznań 1918.
- Archiwum nacji polskiej na uniwersytecie padewskim (1592-1745)* red. H. Barycz, K. Targosz, Wrocław 1971.
- Miscellanea ecclesiastica Nitrensia I* red. M. Durčo, J. Nemes, Kraków 2007.
- Praxis episcopalis ea, quae officium et potestatem episcopi concernunt, continens, in qua varia Summorum Pont. decreta ad usum fori ecclesiastici... necessaria... referentur. Pauli Piasecki... prothonotarij apostolici studio et opera, Venetiis 1620.*
- Propozycje Konsystorialne w XVI wieku* red. H. Fokciński, Rzym 1994.
- Receptiones seu installationes ad episcopatum praelaturas et canonicatus Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 usque annum 1800*, red. R. Weimann, R PTPN 35 (1909)
- Relacje nuncjusów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548–1690*, wyd. E. Rykaczewski, t. I, Berlin 1864.
- Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kurbis. *Monumenta Poloniae Historica*, Warszawa 1970, t. VIII. *Statuta capituli et ecclesiae cathedralis posnaniensis ex annis 1298–1763*, red. W. Pawelczak, Poznań 1995.
- Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej z materiałów przysposobionych przez X. prałata S. Chodyńskiego*, wyd. J. Fiałek, Kraków 1915.
- Teki Dworzaczka* – CD-rom wersja 1.2.0 dla Windows, Biblioteka Kórnicka, PAN 1997.
- Zbiór pamiętników o dawnej Polsce z rękopisów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym* red. J. U. Niemcewicz, t. 5, Puławy 1830.
- Albrycht Stanisław Radziwiłł, Pamiętnik o dziejach w Polsce*, T. I-III, opr. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980.
- Wielkiego korabiu Wielki Sternik, kazanie o pobożności żywota i śmierci J.M. Ks. Jakóba Zadzika przez Szymona Starowolskiego, kanonika katedralnego krakowskiego*, red. K.J. Turowski, Kraków 1859.

III. Wybrana literatura przedmiotu

- Abraham W., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1960.
- Augustyniak U., A. Karpiński, *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1999.
- Augustyniak U., *Wazowie i królowie rodacy*, Warszawa 1999.
- Badeni S., *Stanisław Ciołek biskup poznański*, Rozprawy Wydz. Hist.-Filoz. Akademii Umiejętności, 14 (1900).
- Balzer O., *Geneza Trybunału Koronnego – Studium z dziejów sądownictwa polskiego XVI w.*, Warszawa 1886.
- Balzer O. *Skartabelat w ustroju szlachectwa polskiego*, Kraków 1911.

- Banaszak M., *Z dziejów dyplomacji watykańskiej*, Warszawa 1975.
- Banaszak M., *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 1-2, Warszawa 1989.
- Bardach J., B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju państwa i prawa polskiego*, Warszawa 2003.
- Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia (1400–1600)*, Kraków 1938
- Bersohn M., *Studenci Polscy na uniwersytetach bolońskich w XVI i XVII wieku*, cz 1–2, Kraków 1894.
- Bieniak J., *Rozmaitość kryteriów badawczych w polskiej genealogii średniowiecznej*, [w:] *Genealogia, Problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym*, Toruń 1982.
- Bilska-Ciećwierz M., *Powstanie i organizacja kapituł kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 2007.
- Błaszczyk G., *Diecezja Żmudzka od XV do początku XVII wieku*, Poznań 1993.
- Butterwik-Pawlikowska V., *Wileńska kapituła katedralna w drugiej połowie XVI wieku* (rps).
- Chachaj M., *Promocje doktorskie biskupów, prałatów i kanoników katedralnych krakowskich na Uniwersytecie Bolońskim od schyłku XV do końca XVII wieku*, [w:] *Kościół katolicki w Małopolsce* red. W. Kowalski, Kielce 2001.
- Chłapowski K., *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku – spisy*, Kórnik 1992
- Chodyński S., *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1912.
- Chomiak S., *Świdnicka Kapituła Katedralna*, Świdnik 2009.
- Chynczewska-Hennel T., *Nuncjusz i Król – nuncjatura Maria Filonardiego w Rzeczypospolitej 1636-1643*, Warszawa 2006.
- Czaplewski P., *Tytułarny episkopat w Polsce średniowiecznej*, Roczniki PTPN 40 (1913).
- Czapliński W., *O Polsce siedemnastowiecznej. Problemy i sprawy*, Warszawa 1966.
- Czyżak M., *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448*, Poznań 2003.
- Dembiński P., *Prokuratorzy poznańskiej kapituły katedralnej w latach 1428–1500*, RH, t. LXIX (2003).
- Dembiński P., *Wykształcenie prałatów i kanoników poznańskiej kapituły katedralnej schyłku wieków średnich*, [w:] *Fontes et historia. Praca dedykowana Antoniemu Gašiorowskiemu*, Poznań 2007.
- Dembiński P., *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich*, Poznań 2012.
- Dembiński P., *Udział prałatów i kanoników w posiedzeniach poznańskiej kapituły katedralnej za pontyfikatu biskupa Uriela z Górk (1479–1498)*, RHR. LXVI (2000) , s. 170–213.
- Derwich M., *Fundacja lubińska na tle rozwoju monastycyzmu benedyktyńskiego w Polsce (XI-XII wieku)*, [w:] *Opactwo benedyktynów w Lubiniu*, Poznań 2006.
- Dobosz J., *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002.
- Dola K., *Wrocławska kapituła katedralna w XV w.*, Nysa 1977.
- Dorobisz J., *Jakub Zadzik (1582–1642)*, Opole 2000

- Dworzaczek W., *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572–1655*. RH 23 (1957) s. 281–315.
- Dworzaczek W., *Życie polityczne do 1655 r. - Rozwój życia sejmikowego* [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, red. J. Topolski, Poznań 1969.
- Dworzaczkowa J., *Reformacja i kontrreformacja w Wielkopolsce*, Poznań 1995.
- Fitych T., *Struktura i funkcjonowanie nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego (1622-1627)*, Opole 2005.
- Fąka M., *Synod diecezjalny poznański z 1642 r.*, Warszawa 1971.
- Galante A., *Fontes iuris canonici selecti*, Oeniponte 1906.
- Gąsiorowski A., *Urzędnicy wielkopolscy 1385–1500. Spisy*, Poznań 1968. Prace Komisji Historycznej PTPN, t. 24.
- Gerlic H., *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)* Gliwice 1993.
- Gierowski J.A., *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności 1648–1763*, Karków 2001.
- Glinka A., *Hieronim Powodowski teolog polemista XVI wieku* [w:] *Nasza Przeszłość*, t. 13 (1961) s. 65–96.
- Gloger Z., *Geografia Historyczna ziem dawnej Polski*, Kraków 1903.
- Górny J., *Kościół Poznański. Szkice z przeszłości*, Poznań 1983.
- Góralski W., *Prowizja kanoniczna w kapitule katedralnej w Płocku do XVI wieku*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. XXXI (1979), z. 2.
- Górczak Z., *Rozwój majątków możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV wieku i początkach XVI wieku*, Poznań 2007.
- Górski E., *Święcenia niższe i wyższe*, Sandomierz 1954.
- Górski K., *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986.
- Graff T., *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008.
- Habdas K., *Godności biskupie kanclerzy i podkanclerzy koronnych w drugiej połowie XV wieku*, RH (1998), t. XLVI z. 2.
- Halecki O., *Ród Łodziów*, *Miesięcznik Heraldyczny* 4 (1911).
- Ippolito A., *1664 – Un anno della Chiesa universale – saggio sull' italianita del papato eta moderna*, Roma 2011.
- Hemperek P., *Oficjalat okręgowy w Lublinie XV-XVIII wieku*, Lublin 1974.
- Jabłoński, *Kapituła uniejowska do początków XVI wieku*, Kielce 2005.
- Jarochoowski K., *Zdobywcy i okupanci staropolskiego Poznania*, Poznań 2007.
- Jasiński K., *W kwestii autorstwa Kroniki wielkopolskiej*, *Studia Źródłoznawcze*, (1957).
- Jurek T., *Między Poznaniem a Czerskiem i Warszawą. Geneza i początki mazowieckiej enklawy diecezji poznańskiej*, *Kronika Miasta Poznania* 2012, nr. 1.

- Jurkiewicz J., *Przeszłość Litwy w twórczości poetyckiej biskupa Antoniego Baranowskiego (Antanasa Baranauskasa)*, [w:] *Kultura polityczna w Polsce*, t. VI, cz. 2: *Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*, red. M. Kosman, Poznań 2006.
- Kaczorowski W., *Polityczny charakter staropolskich kazań sejmowych*, [w:] *Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, nr XVIII (1995).
- Karbownik H., *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (XVI–XVIII wieku)*, CHP 22 (1970).
- Karłowski K., *Z dziejów elekcji kapitulnej arcybiskupów gnieźnieńskich i poznańskich w latach 1821–1925*, Poznań 2002.
- Karwowski S., *Komandoryja i kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu*, *Roczniki PTPN* nr. 38, Poznań 1909, ss. 1–105
- Koczerska M., *Le chapitre de Cracovie dans les annees 1423–1462*, Warszawa 1991.
- Kothe W., *Aus dem Leben des Starssburger Domkapitel 1150–1332*, [w:] *Elssas-Lotharingisches Jahrbuch*, H. 6 (1927),
- Kłoczowski J., L. Mulerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986.
- Kłoczowski J., *Kościół w Polsce*, t.1-2, Kraków 1970.
- Kłoczowski J., *Vitae communis kleru w XI i XII wieku*, RH 10 (1961) z. 2, s. 5 i n
- Kłoczowski J., *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*, Paryż 1987.
- Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 do dni naszych*, t. 1–4, Gniezno 1883.
- Kumor B., *Historia Kościoła w Polsce*, t. I, Poznań-Warszawa 1974.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, ABiMK 18 (1969) s. 289–352; 19 (1969) s. 271–351
- Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy*, t. I-II, Poznań 1888.
- Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. I-IV, Gniezno 1883.
- Kowalska-Pietrzak A., *Pralaci i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004.
- Kowalski M.D., *Pralaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320–1382)*, Kraków 1996.
- Kowalski M.D., *Rola prowizji papieskich w obsadzeniu prebend katedralnych za czasów Zbigniewa Oleśnickiego*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki – książę kościoła i mąż stanu*, red. F. Kiryka, Kraków 2006.
- Kraszewski I., *Deputaci do trybunału Koronnego w latach 1626-1646. Przyczynek prozopograficzny*, [w:] *Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić – studia z dziejów nowożytnych (XVI-XVIII w.)* red. M. Forycki, A. Perłakowski, F. Wolański, Poznań 2012.
- Królik L., *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990.
- Kurtyka J., *Kościół i polityka: Spór o archidiakoniat krakowski w latach 1476–1479*, [Homines et societas red. T. Jasiński, T. Jurek, Poznań 1997.

- Kozierowski S., *Ród Drogosławiczów*, Miesięcznik Heraldyczny 6 (1913)
- Lalik T., *Zagadnienie Vitae communis kapituł polskich*, [w:] *Studia średniowieczne*, Warszawa 2006.
- Lange M., *Fundacja i działalność kapituły kolegiackiej świętego Jakuba Apostoła w Głuszynie od 1296 roku do początków XVI wieku*, *Ecclesiae – studia z dziejów Wielkopolski*, t. II (2006).
- Leskiewiczowa J., *Spółeczeństwo polskie XVII–XIX wieku. Studia o uwarstwieniu i mobilności społecznej*, Warszawa 1974.
- Librowski S., *Kapituła katedralna wrocławska – zarys dziejów i organizacji*, Wrocław 1948.
- Litak S., *Od reformacji do oświecenia – Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994.
- Litak S., *Atlas Kościoła Katolickiego w Polsce*, Lublin 2008.
- Litak S., *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004.
- Lutyński K., *Kapituła katedralna w Poznaniu w XVI wieku – organizacja i majątek*, Poznań 2000
- Łętowski L., *Katalog Biskupów, Pralatów i Kanoników Karkowskich*, t. II, Kraków 1852.
- Łukaszewicz J., *Opis historyczny kościołów parochialnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t.I–III, Poznań 1858.
- Łukaszewicz J., *Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach*, t. I–II, Poznań 1838.
- Maleja W., *Szkice z dziejów Archidiecezji Warszawskiej*, Rzym 1966.
- Markiewicz M., *Historia Polski (1492–1795)*, Kraków 2002.
- Mastyńska M., *Biskup Andrzej z Bnina*, Poznań 1933.
- Miaskowski K., *Kanonicy katedralni poznańscy w latach 1524–1532*, *Przegląd Kościelny* nr. 6 (1904).
- Mazurkiewicz K., *Początki Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (1519–1535)*, Poznań 1921.
- Mączak A., *Klientela – nieformalny system władzy w Polsce i w Europie*, Warszawa 2000.
- Mika M., *Udział Poznania w sejmach Rzeczypospolitej od końca XV w. do 1791 r.*, [w:] *Studia nad patrycjatem poznańskim*, Poznań 2006
- Mościcki A., *Uwarstwienie ludności wiejskiej w dobrach kapituły poznańskiej w pierwszej połowie XVI wieku*, *Roczniki Dziejów Społeczno-Gospodarczych* nr 2 (1932), ss. 113–122
- Nasirowski S., *List pasterski kardynała Bernarda Maciejowskiego*, Lublin 1992.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, t. I–X, Lipsk 1839–1846.
- Nitkiewicz K., *La pratica della Sacra Congregazione del Concillio circa il cumulo di benefici in Polonia (1564–1752)*, Roma 1991.
- Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1 : *Kościół katedralny w Poznaniu – studium historyczne*, Poznań 1959; tegoż, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t.2: *archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964.
- Nowacki J., *Synody diecezji poznańskiej 1252–1738*, Poznań 2004.
- Nowacki J., *Dzieje Seminarium Duchownego w Poznaniu w latach 1564–1939*. Poznań 2007.

- Nowowiejski A., *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, Warszawa 1893.
- Ochamnn-Staniszevska S., *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo-doktryna-praktyka*, Wrocław 2000.
- S. Olczak, *Duchowieństwo parafialne diecezji poznańskiej w końcu XVI i pierwszej połowie XVII w.*, Lublin 1990.
- Olszewski H., *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, Poznań 2002.
- Ożug K., *Praskie studia pralatów i kanoników metropolii gnieźnieńskiej w drugiej połowie XIV i na początku XV wieku*, [w:] *Duchowieństwo kapitulne w Polsce* red. A. Radziński, Toruń 2000.
- Pakulski J., *Nalęcze wielkopolscy w średniowieczu*, Warszawa 1982
- Pásztor L., *La Curia Romana – problemi e ricerche per la sua storia nell' eta moderna e contemporanea*, Roma 1969.
- Pawiński A., *Rządy sejmikowe w Polsce*, Warszawa 1978
- Piekosiński F., *Jeszcze słowo o dokumencie legata Idziego do klasztoru Benedyktynów w Tyńcu*, KH, Lwów 1899, t. II.
- Pietrzak J., *Nabożeństwo na rozpoczęcie sejmku w XVI–XVIII wieku*, Sobótka, R. LI (1996).
- Plater J., *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku*, Wrocław 1998.
- Potkański K., *Opactwo w Łęczyckim Grodzie*, Rozprawy Wydz. Hist.-filozof. Akademii Umiejętności, t. XLIII (1901).
- Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej (2 poł. XIII–1 poł. XVI w.)*, Kraków 2002
- Przybyszewski B., *Katalog kanoników Krakowskiej Kapituły Katedralnej w XVIII wieku*, Kraków 2009.
- Pukianiec L., *Sobieski a Stolica Apostolska na tle wojny z Turcją (1683–1684)*, Wilno-Poznań 1937.
- Radziński A., *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej – pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej*, Toruń 2000
- Radziński A., *Dołęgowie w kapitule katedralnej płockiej w XIV i poł. XV w.*, SP, t. 16-17 (1988–1989).
- Radziński A., *Rola poznańskiej kapituły katedralnej w Kościele i społeczeństwie w okresie średniowiecza*, [w:] *Ostrów Tumski – kolebka Poznania* red. L. Wilczyński, Poznań 2004.
- Radziński A., *Wyższe duchowieństwo w Polsce średniowiecznej. Stan i perspektywy badań nad episkopatem i środowiskami kapitulnymi*, [w:] *Genealogia – stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, Toruń 2003.
- Re del N., *La Curia Romana – linamenti storico – giuridici*, Roma 2010.
- Re del N., *Monsignor governatore di Roma*, Roma 2009.
- Reinhard W., *Freunde und Kreaturen. Verflechtung als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1979
- Rok B., *Kalendarze polskie czasów saskich*, Wrocław 1985.

- Rok B., *Druki żałobne w dawnej Polsce XVI-XVIII w.*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI-XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, red. H. Suchojad, Warszawa 2001.
- Rybak T., *Kapituła katedralna w Legnicy*, Legnica 2000.
- Rymar E., *Pralatura kapituły kamieńskiej w XII-XVI wieku*, *Przegląd Zachodniopomorski*, t. XXIV (2009).
- Schulte A., *Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter*, *Studien zur Sozial-Rechts-und Kirchengeschichte*, Stuttgart 1910
- Serwański M., *Francja wobec Polski w dobie wojny trzydziestoletniej (1618–1628)*, Poznań 1985.
- Skierska, *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2003.
- Smolka S., *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa 1881.
- Sobisiak W., *Rozwój latyfundiów biskupstwa poznańskiego w XVI do XVIII wieku*, Poznań 1960.
- Starnawska M., *O składzie społecznym kapituły poznańskiej w okresie rozbicia dzielnicowego*, KH 96 (1989), s. 31–48.
- Stopka K., *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 1994.
- Szady B., *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych*, Lublin 2003.
- Szczepaniak J., *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej w XVIII wieku*, Kraków 2008.
- Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, Rzym 1954.
- Szymański J., *Biskupstwa Polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, [w:] *Kościół w Polsce t. I*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966
- Szymański J., *Piętnaście lat badań nad dziejami polskich kapituł katedralnych i kolegiackich (1945–1960)*, ZN KUL t. 5 (1962), nr 1, ss. 89–115.
- Szymański J., *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII wieku*, Warszawa 1963.
- Szymański J., *Kapituła kolegiacka w Wojniczu (1465–1786)*, Lublin 1962.
- Śliwa T., *Skład osobowy kapituły przemyskiej w pocz. XVI w.*, *Sprawozdania oraz Kronika TN KUL*, 16 (1968)
- Tazbir J., *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit-upadek-relikty*, Warszawa 1979.
- Tazbir J., *Szlachta i teologowie. Studia z dziejów polskiej kontrreformacji*, Warszawa 1987.
- Tazbir J., *Reformacja – Kontrreformacja – Tolerancja*, Wrocław 1996.
- Tazbir J., *Państwo bez stosów*, Warszawa 2009.
- Tazbir J., *Historia Kościoła katolickiego w Polsce (1460–1795)*, Warszawa 1966.
- Topolski J., *Dzieje Polski*, Warszawa 1973.
- Topolski J., *Polska w czasach nowożytnych. Od europejskiej potęgi do utraty niepodległości*, Poznań 1994.
- Topolski J., *Dzieje Poznania*, T. I–II, Poznań 1988.
- Topolski J., *Dzieje Wielkopolski do 1795 roku*, Poznań 1969.

- Trajdos T.M., *Kapituła katedry przemyskiej i kuria biskupia w czasach Władysława Jagielly*, Przegład Historyczny, t. LXXXVIII (1997).
- Tuchle H., Bouman, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 3: 1500–1715, przeł. J. Piesiewicz, Warszawa 1986.
- Tygielski W., *Z Rzymu do Rzeczypospolitej – studia z dziejów Nuncjatury Apostolskiej w Polsce XVI–XVII wieku*, Warszawa 1992.
- Urban W., *Epizod reformacyjny*, Kraków 1988.
- Völker K., *Kirchengeschichte Polens*, Berlin-Lipzig, 1930.
- Werminghoff A., *Die Beschlusse des Aachener Concils im Jahre 816*, Neues Archiv der Gesellschaft für altere deutsche Geschichtskunde 27 (1901).
- Werminghoff H., *Standische in der Geschichte der deutschen Kirche des Mittelalters*, bm. 1911.
- Wielka Historia Polski*, t. II-III, red. K. Baczkowski, S. Grzybowski, Kraków 2003.
- Wiesiołowski J., *Episkopat Polski XV*, [w:] *Spółczesność Polski Średniowiecznej* t. IV, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1990.
- Wiesiołowski J., *Kler kolegiaty św. Marii Magdaleny i kościołów przykolegiackich w 1510 roku*, Kronika Miasta Poznania (2003) nr 3, Poznań 2003.
- Wieteska J., *Katalog prałatów i kanoników Prymasowskiej Kapituły Łowickiej od 1433 do 1970 roku*, Warszawa 1971.
- Wiśniewski J., *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186–1928*, Radom 1929.
- Witkowski R., *Predicare manibus. The Carthusian Order in Central Europe from the beginning of the Fourteenth to the Middle of the Sixteen Century*, vol. 1–2, Universitat Salzburg 2011.
- Witkowski R., *Synagogi Wielkopolski*, Poznań 2011.
- Wojciechowski T., *O rocznikach polskich X–XV w.*, Pamiętnik Akademii Umiejętności Wydz. Filo. i Hist-Filozof., t. IV (1880).
- Wojtyska H.D., *Papiestwo a Polska*, Lublin 1977.
- Wolański F., *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej – studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012.
- Wołoszyn W., *Problematyka wyznaniowa w praktyce parlamentarnej Rzeczypospolitej w latach 1648–1696*, Warszawa 2003.
- Wólkiewicz E., *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje – organizacja – skład osobowy (1386–1477)*, Opole 2005.
- Zachorowski S., *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.
- Zwierzykowski M., *Andrzej z Bnina Opaliński h. Łódzia (1540–1593). Marszałek wielki koronny i starosta generalny Wielkopolski*, [w:] *Księgozbiór wielkopolskiego magnata Andrzeja Opalińskiego (1549–1593)*, Poznań 2011.
- Zwierzykowski M., *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010.

Zwierzykowski M., *Komisja Skarbowa Poznańska*, Poznań 2003.

M. Zwierzykowski, *Odrębności ustrojowe Wielkopolski w dobie nowożytnej*, [w:] *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2008.

M. Zwierzykowski, *Kwestie religijne w polityce sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, [w:] *Religia i polityka. Kwestie wyznaniowe i konflikty polityczne w Europie w XVIII wieku*, red. L. Harc, G. Wąs, Wrocław 2009.